

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**AVRUPA’NIN İKİ ÖTEKİSİ OLARAK
TÜRKİYE VE RUSYA’NIN İTTİFAK ARAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra ÇELİKÖZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ali AYATA

Bilecik, 2017

10089935

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AVRUPA’NIN İKİ ÖTEKİSİ OLARAK
TÜRKİYE VE RUSYA’NIN İTTİFAK ARAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra ÇELİKÖZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ali AYATA

Bilecik, 2017
10089935

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Büşra GELİKÖZ
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı : Kamu Yönetimi - Tezli YL
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ali AYATA
Tezin Özgün Adı : Avrupa'nın İki Ötekisi Olarak Türkiye ve Rusya'nın İttifak Arayışı
Tezin İngilizce Adı : The Quest for the Alliance of Turkey and Russia as the Two Others of Europe.

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 17 / 03 / 2017

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ ~~AY~~ ÇOKLUĞU ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali AYATA

Üye Doç. Dr. Murat ERCAN

Üye : Doç. Dr. Köksal ŞAHİN

Üye : .....

Üye : .....

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... / ..... / 20.... tarih ve ..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“Avrupa’nın İki Ötekisi Olarak Türkiye ve Rusya’nın İttifak Arayışı” adlı yüksek lisans tezimin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Büşra ÇELİKÖZ

17/03/2017

ÖN SÖZ

“Avrupa’nın İki Ötekisi Olarak Türkiye ve Rusya’nın İttifak Arayışı” adlı bu çalışmamın ana konusunu, geçmişten günümüze Türkiye ve Rusya ilişkilerinde yaşanan gelişmelerin derinlemesine her yönüyle incelenmesi oluşturmuştur. İlişkilerin daha iyi yorumlanabilmesi adına inceleme, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya İmparatorluğu da baz alınarak sadece karşılaştırma eksenli değil benzerliklerde dikkate alınarak yapılmıştır. Sahip oldukları coğrafyaları ve içsel dinamikleriyle belki de ortak bir kader birliğine mahkûm olup, Avrupalı kimliklerinin oluşmasında “öteki” rolünü üstlenen bu iki önemli devletin tarih boyunca süregelen inişli çıkışlı ilişkilerinden bahsedilmiştir.

Tezimin başlangıç aşamasından sonuna kadar bana her konuda destek olan, yardımlarını esirgemeyen ve her türlü kolaylığı sağlayan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ali AYATA’ya gösterdiği ilgi ve destek için sonsuz şükranlarımı ve teşekkürü borç bilirim.

Büşra ÇELİKÖZ

17/03/2017

ÖZET

Irak, Suriye, Lübnan ekseninde yeniden kurgulanan Orta Doğu politikasında, Türkiye'nin kendisine biçilen rolü, yeni Orta Doğu haritasıyla birlikte kabul etmemesi oyun kurucu olamasa da oyun bozucu bir noktada konumlanması bu darbe (15 Temmuz 2016) girişiminin uluslararası sacayağını oluşturabilir. Çünkü Cumhurbaşkanı Erdoğan, Irak ve Suriye’de bu oyunu bozacağız demiştir. Batı, Türkiye’de yönetimin değişmesini istiyordu. Özerk bir dış politika yapımından da son derece rahatsızdır. Örneğin; Halep kuşatmasını delen Türkiye oldu. Bir zaman vekâlet savaşlarıyla Türkiye’yi zayıflatmaya çalışsalar da baktılar ki olmuyor, darbe yapalım dediler. İçerideki piyonları da kırk yıldır özenle büyüttükleri Fetöcülerdir. Tabi denklemin içine dört yıldır Putin’i yıkmaya çalıştıklarını, Rusya-Türkiye yakınlaşmasını istemediklerini de koymak lazım. Bu tabloda uçak düşürme hadisesi (24 Kasım 2015), aslında Türkiye’yi yalnızlaştırma çabası olarak da görülebilir. Çünkü uçak düşürme hadisesinden sonra Batı destek vermekten ziyade Orta Doğu’da Türkiye’yi iyice kısıp almış ve işin tuhaf tarafı da gerek Erdoğan’a gerekse Putin’e yöneltilen eleştiriler aynıdır: Otoriterleşme. Bu aynı zamanda iç kamuoyundaki algı operasyonunun da bir parçası olmuştur. Batı her şeyi iyi kurgulamıştır, Türkiye’nin bir taraftan dışarıda elini kolunu bağlamaya çalışırken, diğer taraftan içeride halk desteğini azaltma gayreti içerisinde.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Türkiye, Öteki Algısı, Kimlik, İttifak.

ABSTRACT

On the axis of Iraq, Syria and Lebanon the Middle Eastern politics are once again being re-constructed. Turkey does not accept the role it has been admitted, along with not accepting the new Middle East map. And although not being a game maker, positioning itself as a game spoiler in the middle east created an international reason of this coup (15 July 2016) attempt being legit because President Erdogan said "We will spoil the game in Iraq and Syria". So obviously The West wanted change in Turkey's governing management. Having an autonomous (self governing) foreign policy made them very uncomfortable. For example Turkey piercing the siege of Aleppo. Whilst trying to weaken Turkey with proxy wars, they realized it not working and said lets do a coup. The pawns that they used were the ones they had themselves carefully grown over 40 years, members of the Fethullah terrorist organisation. Of course we have to put into the equation that for four years they tried to rid of Putin, and that they did not want Russia-Turkey convergence to form. The incident of the plane downing (24 November 2015) can actually be seen as an effort to keep Turkey alone because after the incident, the West rather than supporting us tried to clamp down on us in the middle east. An even more bizarre side was that criticisms towards Erdogan and Putin were the same: Authoritarianism. At the same time this is also became a part of the internal public opinion perception operation The west had fictionalised everything, whilst trying to shackle our hands and feet outside, on the inside they were in an effort to decrease the public's support.

Key Words: Russia, Turkey, Identify, Other Sence, Alliance

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA AYDINLANMASININ VE MODERNLEŞMESİNİN BATILI EVRENSEL KİMLİĞİ

1.1. KOLEKTİF KİMLİK VE BİZ DUYGUSU	5
1.2. ULUSAL KİMLİK	7
1.3. ULUS DEVLET.....	10
1.4. AVRUPALI KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE ÖTEKİ ALGISI	16

İKİNCİ BÖLÜM

BATI DIŞI MODERNLEŞME PRATİĞİ OLARAK RUS VE TÜRK MODERNLEŞMESİ VE KİMLİK DIŞ POLİTİKA DENKLEMİ

2.1. RUS MODERNLEŞMESİ.....	21
2.1.1. Rus Kimliğinin Oluşumu	26
2.2. OSMANLI TÜRK MODERNLEŞMESİ	32
2.2.1. Türk Kimliği Oluşum Süreci.....	37
2.3. KİMLİK TAHAYYÜLÜNÜN DIŞ POLİTİK FARKLILIKLARI: TÜRKİYE VE RUSYA ÖRNEĞİ	41

2.3.1. Rusya'nın Emperyal Vizyonu: Sıcak Denizlere İnme Politikası	43
2.3.2. Rus Yayılmacılığının Tetikleyici Unsuru Olarak Sosyalizm	44
2.3.3. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Rus Dış Politikasında Emperyal Kodlar: Avrasyacılık.....	45
2.4. TÜRKİYE: CİHANŞÜMUL VİZYONDAN ULUS DEVLETE	47
2.4.1. Türk Dış Politikasının Kültürel Değişimi	49
2.4.2. Statükoculuk	51
2.4.3. Batıcılık	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİ ÖTEKİNİN İTTİFAK ARAYIŞI: İMKÂNLAR, TEHDİTLER VE FIRSATLAR

3.1. İTTİFAKIN İMKÂN ZEMİNİ: EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER	54
3.1.1. Karadeniz Bölgesinde Ekonomik İşbirliği Girişimleri	60
3.2. İTTİFAKIN TEHDİT ZEMİNİ: SİYASİ VE DIŞ POLİTİK İLİŞKİLER	62
3.2.1. Panslavizm ve Yeni Osmanlıcılık: Kosova Örneği	70
3.2.2. Sıcak Denizlere İnme ve Yeni Osmanlıcılık: Suriye Örneği	73
3.3. İTTİFAKIN FIRSAT ZEMİNİ	76
3.3.1. Coğrafi Kader: AB'nin İki Ötekisi	78
3.3.2. Enerji Havzası: Türk Akımı	80
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ	97

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
ÜDİK	: Üst Düzey İlişkiler Konseyi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Ülkelere Göre Yıllık İthalat.....	56
Tablo 2 : Ülkelere Göre Yıllık İhracat.....	56
Tablo 3 : Türkiye-Rusya Bavul Ticareti Gelirleri.....	58

GİRİŞ

Kimlik, günümüzde toplumsal problemlerin en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Ulus devlet anlayışının ortaya çıkardığı toplumsal model ile toplumsal gerçeklik arasında var olan çelişkilere, küreselleşmenin etkisiyle ulus devletin topluma biçmiş olduğu kalıplar da eklenince tartışmalar başlamıştır. Ulus devletin bireylere kim olduğu noktasında tatmin edici cevaplar verememesi, bireylerin kendilerini resmi söylem dışında tanımlamasına yol açmıştır. Tüm Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de kimlik tartışmaları büyük bir hızla devam etmektedir. Bu tartışmalar özellikle yurttaşlığın hangi çerçevede ele alınması gerektiğiyle alakalıdır.

Batı’da ortaya çıkan modern ulus devletler ve bu devletlere bağlılık temelinde inşa edilmiş uluslar, Osmanlı Devleti’nin üst üste almış olduğu yenilgileri ve kaybettiği toprakları geri kazanmak için harekete geçiren unsur olmuştur. Osmanlı Devleti kurtuluşu farklı grupları tek bir milli kimlik çatısı altında toplamakta görmüştür. Bu nedenle bütün tebaayı eşit kılmak amaçlı Osmanlı kimliği inşa edilmeye çalışılmıştır. Hızla yayılan milliyetçilik akımlarıyla birlikte Osmanlıcılık politikasının sonuç vermediği anlaşıncı, topraklarda yaşayan Müslüman nüfusun fazlalığından istifade etmek adına İslamcılık politikasına yönelme söz konusu olmuştur. Büyük destek gören İslamcılık politikası da özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında etkisini yitirince bu defa Türkçülük kurtarıcı bir akım gibi görülmüştür.

Türkiye Rusya ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Uluslararası anlamda büyük önem taşıyan bu ilişkilerin etki alanı da oldukça geniştir. Dünya’nın en geniş topraklarına sahip olan Rusya, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan sosyal ve siyasal boşluğu henüz tam olarak dolduramadığı söylenebilir. İki kutuplu dünyanın sosyalist blok tarafındaki küresel güç olma misyonunu da yitiren Rusya, yaşadığı çöküntüyü de hâlâ üzerinden atamamıştır. Bu kapsamda Sovyet sonrası Rusya’da kimlik ve aidiyet krizi baş gösterince ülke bu defa kimlik inşa etme sürecine girilmiştir. İkili ilişkiler kapsamında ise özellikle Soğuk Savaş sonrası dönem bir milat olarak kabul edilebilir. 90’ların başından itibaren iki devlet de uyguladığı politikalarda köklü değişiklikler yapmış ve bu değişiklikler, görüşlerinde ve birbirlerini değerlendirmelerinde farklı parametreler kullanmalarına sebep olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasının sebebi, sadece iki ülkenin kendi yapısal niteliklerinin değişmesi değil,

dünyanın yeniden şekillenmesi ve modernleşme sürecine girmesinin zorunlu sonucu olarak da görülebilir. Dünya üzerindeki meydana gelen yeni koşullar ikili ilişkiler üzerinde yeni yaklaşımlar ortaya çıkarmış ve neticede iki tarafı da memnun edecek iş birliği anlaşmalarının hayata geçirilmesi aşamasına geçilmiştir.

2000’li yıllara gelindiğinde ABD’nin yanı sıra Rusya, Çin, Hindistan gibi birçok aktör de uluslararası arenada boy göstermeye başlamıştır. Etkin bir rol oynamaya başlayan bu ülkeler ABD’nin rakipleri durumuna gelerek, dünyanın çok kutuplu bir yöne doğru hareket etmesine yol açmıştır. Rakip durumuna gelmiş ülkeler de göz önüne alındığında dünya güç ekseninin Avrupa Atlantik’ten Asya Pasifik yönüne kaydığı söylenebilir. Batı’dan Doğu’ya doğru bu kayma özellikle hammadde ve enerji kaynaklarınca zengin olan bölgeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Her ikisi de birer Avrasya ülkesi olan Türkiye ve Rusya hem ortak bir geçmişe sahip kültürel, ekonomik, politik ilişkileri olan, hem de geniş bir coğrafyaya etki eden ortak çıkarlar doğrultusunda ikili ilişkiler bakımından yeni jeopolitik veriler söz konusu oldukça yeniden değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Türkiye Rusya ilişkileri incelendiğinde özellikle politik ilişkilerin ekonomik ve ticari ilişkiler gibi ilerlemediği görülür. Politik noktalardan dolayı zaman zaman kesintiler söz konusu olsa da her iki ülke de birbirinin önemini farkındadır. Geçmişten aldıkları derslerle aralarındaki güven ilişkisini güçlendirme doğrultusunda adımlar atmaktadırlar. Rekabet yönlü ilişkilerden stratejik anlamda çok yönlü bir işbirliğine doğru gidiş söz konusudur. Politik anlamda da kurulmaya başlanan diyalogla birlikte oldukça başarılı diyebileceğimiz bir gidişatın ortaya çıktığı söylenebilir. İki ülkenin de uluslararası pek çok soruna bakışı arasında görüş farklılıkları yoktur. Orta Doğu’da barışın sağlanması, Türkiye – Ermenistan ilişkileri, İran nükleer sorunu, Irak ve Afganistan’da güvenin tesis edilmesi ve Suriye – Lübnan sorunu gibi pek çok sorunda hemen hemen iki ülkenin de yakın görüşleri bulunmaktadır. Ancak böyle yakın görüşler söz konusu olsa da ciddi görüş ayrılıklarının olduğu ve bunların çoğu defa yüksek sesle dile getirilmediği yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Suriye konusu tabiri caizse ilişkilerin sınanması için adeta bir test niteliğindedir. Suriye konusunda Türkiye Esad’ın olmadığı planlar yaparken, Rusya Esad’ın kalması için elinden geleni yapmaktadır. İki ülke, Esad konusu ayrı tutulursa Suriye krizinde benzer görüşlere sahiptir diyebiliriz. Her iki ülke de Suriye’de barışın sağlanmasından, Suriye’nin toprak bütünlüğünden ve

Suriye halkının kendi geleceğini tayin etmesinden yanadırlar. Suriye’de ki durum göz önüne alındığında, karışıklığın daha uzun yıllar devam edeceği görülmektedir. Dolayısıyla bu kriz, ilişkileri daha uzun süre meşgul edecek gibi durmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken ikili ilişkilerin olumsuz sayılabilecek bir düzeye getirilmemesidir. Çünkü birçok alanda hızla gelişen ilişkiler bu gibi nedenler yüzünden yıpranmayacak sağlam bir kurumsal yapıya dönüştürüldüğünden azami özen gösterilmesi gerekmektedir.

Avrupa’nın İki Ötekisi Olarak Türkiye ve Rusya’nın İttifak Arayışı adlı tezimin temel amacı; Türk-Rus ilişkilerinin tarih boyunca nasıl bir seyir izlediği ve ilişkilerin geleceğinin nasıl şekilleneceğidir. Bu genel amaç çerçevesinde, öncelikle iki ülke arasındaki ilişkilerin genel seyrine değinilecek, sonrasında ikili ilişkilerdeki spesifik sorunlar ele alınarak, bu sorunların ilişkilerin geleceğine yönelik yansımalarına yer verilecektir. İlk bölümde uluslararası sistemde anahtar rol oynayan ulus devletin ne olduğu, tarihsel gelişimi, temel ve yapısal nitelikleri ile ulusallaşma süreci konu edinilmiştir. Türkiye ve Rusya’da ulus devlet ve ulusal kimliklerin ortaya çıkma süreci ve sorunları ile Avrupalı kimliğin oluşumunda öteki algısına değinilmiştir. İkinci bölümde ise Osmanlı ve Rus modernleşmesi incelenmiştir. İki ülkenin de imparatorluktan ulus devlete geçiş süreci ile Rus ve Türk kimliğinin oluşumunda yaşananlar hem benzerlikleriyle hem de farklılıklarıyla ele alınmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan iç ve dış sorunların çözümüne yönelik öneriler içeren, Yeni Avrasyacılık yönelimleri açıklanmış ve bu yönelimlerin Rusya’nın dış politikasına etkileri ortaya konulmuştur. Yine bu bölümde özellikle Türk dış politikasında meydana gelen değişimlerden de bahsedilmiştir. Dış politika vizyonunun değişmesi, Statükoculuk ve Batıcılık ilkeleri çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise iki ülkenin ittifak arayışında söz konusu fırsatlar ve olası tehditler Suriye ve Kosova örnekleri üzerinden incelenmiştir. Rusya ve Türkiye’nin bulunduğu jeopolitik konum çok önemli bir noktadadır. Yüzyıllardır medeniyetlere ev sahipliği yapmış bu topraklar günümüzde de stratejik önemini korumaktadır. Ortadoğu, Kafkaslar, Avrupa ve Avrasya ile köprü konumunda olan Türkiye bu coğrafyayla ilişkilerini geliştirmek durumundadır. Bu coğrafyanın şüphesiz iki büyük ülkesi Türkiye ve Rusya’dır. Bundan dolayı iki ülke gerek ekonomik gerekse siyasal ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Geçmiş dönemlerde aralarında, kimi zaman savaş kimi zaman ise ileri derecede ittifak yapmış bu iki ülke ticari anlamda birbirini tamamlar

konumdadır. Faklı ülkelerle her alanda stratejik ortaklıklar yapabilir, vazgeçebilir ya da değişiklikler yapabilirsiniz ama coğrafi kader birliği, sizin inisiyatifinizde olmayan bir birlikteliktir. Türkiye ve Rusya aynı coğrafyayı paylaşan stratejik, tarihsel ve coğrafi ortaklıkları olan iki önemli ülkedir. Türkiye - Rusya ilişkilerinin ne olacağı aslında dünyanın da ne olacağı ile doğrudan ilişkilidir. Bu kadar hassas stratejik çıkarlara ve aynı zamanda hassas rekabet alanlarına sahip iki ülkenin ilişkilerinin normalleşmesi bölgenin de dünyanın da menfaatine olacaktır. Suriye, Irak, İran gibi önemli bölgesel konularda birbirinden farklı, hatta birbirine karşıt politikalar izleyen Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde, enerji konusu her zaman ilk sırada gelir. Türkiye'nin bir numaralı dış ticaret ortağı olan Rusya, dış politikasında enerjiyi sadece Türkiye'ye karşı değil, Avrupa'ya karşı da önemli bir diplomatik silah olarak kullanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA AYDINLANMASININ VE MODERNLEŞMESİNİN BATILI EVRENSEL KİMLİĞİ

1.1. KOLEKTİF KİMLİK VE BİZ DUYGUSU

Kimlik kavramı sosyal bilimlerin en çok tartışılan konularından birisidir. Bu durumun üzerinde, kimlik kavramının çok boyutlu olmasının yanı sıra, sosyal bilimlerin diğer birçok dalının kimliği farklı açılardan ele alıp ilgilenmesinin de etkisi vardır. Kimlik, genel olarak kültürel bir olgu ile açıklanmaya çalışılsa da, bu kavramın açıklanması için kolaylaştırıcı olmaya yetmemektedir. Çünkü kültür kavramının kendisi de tartışmaya açık, üzerinde henüz hemfikir olunamayan bir konudur (Türkbağ, 2003:209-210).

Kimlik; Güvenç'e göre kişilerin veya toplumsal grupların "kimsiniz?" sorusuna verdikleri cevaplardır (Güvenç, 1994:3). Kimlik bir şeye ait hissetme sonucu, kişinin kendini nasıl tanımladığı ve kendisini diğerlerinden nasıl ayırt ettiğiyle alakalı olarak ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2007:9). Kimlik, kişilerin içinde yaşadığı farklı gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplar içerisindeki yükümlülüklerini, haklarını tayin eden bir olgu olarak da ifade edilebilir. Bağlılık derecesini de belirleyen bu olgu, topluluk içerisindeki kişilerin birlik ve beraberlik duygularını artırıp, dayanışmayı da sağlamaktadır (Karpaz, 1995:23). Kimliğimizin olabilmesi için bizi diğer bireylerden farklı kılan özelliklerimizin olması gerekir. Farklılıkları dile getirmek için de başka bireylerin varlığına ihtiyaç vardır. Yani bir "öteki"nin bulunması gerekir. "Öteki" kavramı, kimliğin kurucu unsurlarından biridir (Yücel, 2009:32-36). Kimlik, anlamını ne olmadığından alan bir ötekilik ifadesidir. Öteki üzerine inşa edilmiş bir olgu, kendisini tanımlarken kendisinde görmüş olduğu olumsuzlukları ötekine mâl eder ve kendini temize çıkarır. İşte kimlik tanımının bu yönü, onun bir taraftan kapsayıcı özellik taşıırken, diğer taraftan da dışlayıcı olduğunu gösterir (İnaç, 2006:6-16).

Devletlerin varlıklarını idame ettirebilmesi için, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik tesis etmiş olması yeterli değildir. Buna ek olarak, aralarında biz duygusu oluşmuş bir insan topluluğunun da varlığı gerekmektedir. Tarihe bakıldığında

aralarında ortaklık sağlayamamış toplumların devletin temel unsuru olma şartını sağlayamadığı görülmektedir. Buradan hareketle devletin temeli olan insan topluluğunun aralarında görünen ve görünmeyen bağların geliştiği bir millet olması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Topluluk böyle bir aşamaya kolektif anlamda biz duygusunu kazanarak gelebilir (Şahin, 2012:27).

Bireysel açıdan kimlik, kendiliğin farkına varılması ve kendini diğerlerinden üstün görmeyken, kolektif kimliğin bir grubun diğer gruplardan farklılıklarını ortaya koyma çabası olduğu söylenebilir. Bu yönüyle de kapsayıcı ve dışlayıcı özellikleri aynı anda içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Kolektif kimlik de bireysel kimlik gibi, toplumsal ilişkiler ağı içinde oluşmakta ve temsil edilen toplumsal grubun üyeleri tarafından sübjektif olarak algılanmaktadır (Bilgin, 1999: 59-61). Sosyolojik açıdan bakıldığında birey ile grup arasındaki etkileşim hem bireysel kimliğin hem de kolektif kimliğin oluşumunda etkilidir. Birey ve toplum birbirlerini var ederken işleyen süreç tek taraflı değildir. Kimlik, muhatap alınan öteki ile etkileşim halinde oluşturulur. Toplum etkileşim halinde olunan bireylerden oluşmaktadır ve bu etkileşimi ortaya çıkaran eylemler de toplumsal olanı biçimlendirmektedir. Bireyin sahip olduğu kimlik olgusu da bu etkileşim süreci içinde oluşmaktadır (Polama, 1993:224-230). İnsanlık tarihi kadar eski olan kimlik duygusu modernleşme sonrasında kolektif bilinç durumuna geçmiştir. Nasıl ki bireyler kendilerini diğerleri karşısında konumlandırarak bir kimlik üretmişse, ulusu oluşturacak düzeyde değişik toplumsal gruplar da kendini diğer gruplar karşısında tanımlama yoluna giderek kolektif kimlikleri oluşturmuşlardır (Dağı, 2006:58).

Bir toplumda türdeş bir kolektif kimliğin kurulabilmesi için siyasi irade gerekir. Bu açıdan bakıldığında bir ülkedeki siyasi otoritenin önemli ve daimi bir görevinin de halkın kendisini biz hissetmesi doğrultusunda politikalar uygulamak olduğu söylenebilir (Şahin, 2012:27). Kolektif kimlik doğrultusunda biz olgusunu oluşturma ve geliştirme ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Zira her ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve tarihsel gerçekler birbirinden farklıdır. Fakat her ne şekilde olursa olsun bütün ülkelerin biz olma duygusunu güçlendirme peşinde olduğu gerçektir. Homojenlik düzeyi ne olursa olsun bir devletin çatısı altında bir araya gelen toplumsal kesimler, birliktelik oluşturacak noktaların arayışı içine girmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında bu ortak noktaların oluşturulmasında etkili unsurların dil, tarih, gelenekler ve inançlar olduğu söylenebilir (Şahin, 2012:28-29).

1.2. ULUSAL KİMLİK

Ulusal kimliğin, ulus ve ulus devletin bir karması olduğu, temelinde de daha çok dil ve kültür öğelerinin yer aldığı tanınma ve aidiyet zeminli bir kavram olduğu söylenebilir. Ulusal kimlik bir üst kimlik olarak diğer kimlik kategorilerini bastıran ve modern dünyada giderek yalnızlaşan bireye sığınacağı bir liman işlevi görmek üzere tasarlanmış bir olgudur. Ulusal kimlik ve kültürel kimliğin aynı şeyleri ifade etmediği de belirtilmelidir. Ulusal kimlik her ne kadar kültürel kimlikten öğeler taşısa da tamamıyla aynısı değildir. Çünkü ulusal kimlikler ait olduğu toplumun kültür kaynaklarının bazılarının seçimi ile oluşturulmuştur. Aksi söz konusu olsaydı modern ulus devletler tarafından desteklenen ulusal kimliklerin, seküler anlayışla şekillenmiş olanlarını anlamamız pek mümkün olmazdı (Dağı, 2002:34).

Ulusal kimlik, ulusu meydana getiren kişilere aidiyet kazandırmanın bir yolu olarak da tanımlanabilir (Tekinalp 2005:77). Milli kimliklerin ortaya çıkmasının tarihsel bir süreç içerisinde gerçekleştiğini kabul edersek, ulus devletlerin ortaya çıktığı dönemle çakıştığını görürüz. Bu anlamda ulus devletleşme sürecinin bir aracı olan ulusal kimlik, modern çağın ürünüdür diyebiliriz (Güvenç, 1997:27). Bu dönemde yani ulus devletler oluşturulurken çok kimlikli bir ulus tasarımı oldukça zor gözüktüğünden, bireysel kimlikle ulus devlet kimliğinin örtüştüğü varsayılarak hareket edilmiştir. İnsanlar eski çağlardan beri belli bir kimliğe sahip olmuştur ve kimliklerini açıklarken de kendilerinden yola çıkarak değil, bağlı bulundukları grup bağlamında ifade etme yolunu tercih etmişlerdir (Türkbağ, 2003:210). Ulus devletler ortaya çıkmadan önceki dönemlerde bireyin kimliği ile devletin kimliğinin uyuşması, birleşmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Geleneksel dönemde devletlerin meşruiyet kaynağı, ulus devletler dönemindeki gibi halk değildir. Bireylerin kimlik oluşumunda gelenekler yahut dini otoriteler önem arz ediyordu. Dolayısıyla kimlikler de doğal bir süreç içerisinde gelişmişti. Ulus devlet öncesi dönemde devletlerin meşruiyet kaynağı geleneklerdi, kapsayıcı bir hukuk düzeni mevcut değildi. Modern dönemle birlikte devletlerin ve yönetimlerinin meşruiyeti toplumsal bir sadakate bağlı hale gelmiştir (Yıldız, 2007:12).

Ulus devlet, geleneksel devletlerdeki grup aidiyetlerinin yavaş yavaş silinmesiyle ortaya çıkan kimlik krizine milli kimlik formülasyonu ile cevap vermiştir. Ulus devlette, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin odak noktasına ulusun yerleştirilmiş olması; bireyleri ortak bir üst kimlik etrafında birleştirmeyi, tarihi ve geleceği olan bir

ulusa bağlamayı daha da önemli hale getirmiştir (Eraydın, 1998:264). Ulus devlet kavramlaştırmasında birinci bileşen olan ulusun, siyasi bir inşa süreci gerektirmesi, ulusal kimliklerin önemini model açısından hayli artırmaktadır. Çünkü bu modeli tercih eden bir ülkede, milli kimlik ne kadar sağlam tesis edilirse uluslaşma sağlanacak ve sistem sorunsuz işleyebilecektir (Habermas, 2001:88). Bu sebeple uluslaşma politikaları ile etnik, dini, bölgesel alt kimlikleri milli kültür potasında eriterek, tek bağlılığın ulus görülmesini sağlamak ulus devletler açısından büyük önem arz etmektedir. Fertlerin kendilerini ulusla özdeşleştirme seviyelerini artırmak için milli marşlar, bayramlar, bayraklar, tarihi zaferler ve kahramanlar, başkentler hatta hükümet binaları dahi birer sembol olarak kimlik politikalarında kullanılmaktadır (Csepeli, Örkeny, 2002:83). Tek bir ulusal kimlik yaratmak amacıyla alt kimlikleri mümkün mertebe yok etmek isteyen ulus devlet, bu amaca ulaşmak için dil birliğini, ortak tarihsel birikimleri, kültürel kodları ve bu kodlardan kaynaklanan mitleri, simgeleri ve olayları kültür ve eğitim politikaları çerçevesinde devamlı olarak kullanır (Anderson, 2001:17-18).

Milli kimlik toplumsal inşa sonucunda oluşturulmuş ve inşa sürecine meşrulaştırıcı bir nitelik kazandırmıştır (Çağlar, 2008:382-383). Bireylerin hayatı kendisini tanımlayacak ölçüde birikimlerin sağlanması için yeterli olmadığından, bireyler bu ihtiyacını mensubu olduğu toplumdan karşılamaktadır. Birey ait hissettiği kimliğin kültürel özelliklerini benimserken, aynı zamanda o kültürde de değişikliklere neden olur. Ve iyi olan her şeyin kendi öz kültüründe olduğunu düşünüp, diğer bireylerden bunu kabullenmesini bekler. Kötü olan tüm özellikler de ötekine atfedilir. Öteki bu yüzden bir tehdit olarak görülür ve öteki tarafından kontrol edilmekten her daim korkulur. Bu ayrışmadan meydana gelen o korkuyu aşacak milli şey ise, milliyetçilik olgusudur. Ne olduğu tam olarak bilinemeyen henüz içi tam olarak doldurulamamış, o “biz” de öyle ulvi bir şey vardır ki, ötekilerin buna sahip olması asla mümkün değildir (Yücel, 2009:38-39).

Ulusal kimliğin inşası için gerekli olan yaşanmış ortak bir tarih duygusu, gelenekler ve toplumsal belleğin sürekli olarak canlı tutulmasıdır (Tekinalp, 2005:77). Kimlikler esas itibarıyla bireysel olmakla birlikte, bireylerin ortak yaşamı paylaştıkları toplumlarda şekillenir ve anlam kazanırlar. Dolayısıyla da ancak bu noktadan sonra toplumu sembolize eden bir olgu haline gelmeye başlar (Yıldız, 2007:10).

Ulusal kimliğin oluşturulmasında ve canlanmasında son derece etkili olan eğitim, ulusal bilinç ve kültürle olan ilişkilere değinmekte de fayda vardır. Matbaaların kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte kilise destekli olan Latincenin evrensellik iddiaları karşısında yerel/ulusal diller gelişme göstermeye başlamıştır. Bu ulusal diller edebiyatla da desteklenip kesinleşme göstermeye başlayınca, ilk kez halk kendinden ayrı bir alandaki yöneticilerle, din adamlarıyla aynı dili konuşup, düşünmeye başlamıştır (Guibernau, 1997:117-131). Böylece aynı dili konuşan insanlar arasında özdeş topluluklar kurma konusunda bir fikir oluşmuştur. Ulusal bilinç ise aynı dili konuşup anlaşılan insanlar arasında geçmişten geleceğe bir bağ kurulması noktasında ortaya çıkmış bir kavram olduğundan, ana dillerin ulusal bilinç yaratma üzerindeki kolaylaştırıcı etkisi yadsınamaz. Matbaacılığın gelişmesi ile başlayan süreç 19. yüzyılda eğitim-öğretimin yaygınlaşması ve okuma yazma oranının da artmasıyla birlikte ulusal bilincin yerleşmesi noktasında büyük katkı sağlamıştır. Ulusal bilincin beraberinde getirdiği ortak kültür anlayışı da topluluğun diğerlerinden ayrı ve farklı olduğu imajının oluşmasına neden olmuştur. Aynı kültürü paylaşan bireyler bazı simgeleri, inançları ve değerleri içselleştirerek, bunlara anlam yüklerler. Sonrasında ise bireylerin kimlik oluşum sürecinde yaptığı bu duygusal anlam yüklemeleri, ulusalcılığın gelişip yaygınlaşmasını kolaylaştırır (Guibernau, 1997:117-131).

2000’li yıllara geldiğimizde insanlık yeni bir dünya düzeniyle karşı karşıya kalmıştır. Yeni toplumsal arayışlara girilmiş, siyasi, ekonomik, kültürel alanlarda değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu sürecin karşılık geldiği kavram ise küreselleşme olarak adlandırılmıştır. Küreselleşmeyle birlikte kimlik sorunu da boyut değiştirmiştir. Zira küreselleşmeyle beraber artan karşılıklı bağımlılık, farklılıkları ortadan kaldırıp homojenleştirici bir etki yaratmaktadır. Bu durum ise ulusal kimliklerin ortadan kaldırılarak, tek bir küresel kimliğin ortaya çıkacağı konusundaki iddiaları gündeme taşımaktadır. Tüm kimlikleri içinde barındırarak evrensel bir kimlik oluşturacağı kanısının aksine sadece belli kültürlerin dayatılarak diğerlerinin yok edilmesi üzerine tartışmalar süregelmektedir. Ancak bakıldığında küreselleşmenin meydana çıkardığı bütünleşme, ulusal kimliklerin çözülmesini ve bu kimliğe mensup bireylerin bağlılığını azaltıcı yönde etki yapmamıştır (Tok, 2003:309). Çünkü küresel kimlik, kimlik olgusunun vazgeçilmez iki unsuru olan “süreklilik” ve “ötekilik” gibi iki temel koşulu yerine getirememiştir. Süreklilik, özellikle grup oluştururken ortak geçmişten yola çıkılarak anıların kullanılması noktasında önemlidir (Guibernau, 1997:20). Ötekilik

kavramı ise kimliğin tanımının yapılması için gereklidir. Dolayısıyla küresel kimlik tanımı öteki olmadığı için muğlâk bir ifade olarak kalmıştır.

1.3. ULUS DEVLET

Tarih boyunca insanların birlikte yaşamasından doğan toplumsal yaşam hali beraberinde yönetim sorununu da ortaya çıkarmıştır. Devlet olgusu tam da bu durumda, insanların karşılaştıkları problemlerden dolayı toplum olarak çözüm arayışı içine girdikleri aşamada ortaya çıkmıştır. Devlet olgusu tıpkı kimlik gibi tüm sosyal bilimlerin ana inceleme konularından birisi haline gelmiştir. İnsanların toplu olarak belli bir düzen içinde yaşamalarını sağlayacak üst otoriteye ihtiyaç duyması fakat bu otoritenin nasıl belirleneceği sorusu yine devlet tanımının yapılmasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Devlet kavramının tanımlanmasıyla toplumların yönetim sorunları aşılmaya çalışılmıştır. Devletin gerekip gerekmediği tartışmaları devletin olmadığı durumlarla kıyaslanarak değerlendirilmiş ve devlet otoritesini kabul etmeyen, devlet gücüne karşı çıkan minimal devlet yanlıları bile asgari düzeydeki devlet anlayışını devletsizlik ortamına tercih etmişlerdir. Çünkü devletsizlik ortamının getirdiği büyük sorunlar zaman içinde görülmüş ve insanların en temel hakkı olan yaşama hakkının bile güvence altına alınabilmesi için asgari düzeyde de olsa devletin her dönemde varlığının gerektiği anlaşılmıştır (Torun, 2011:25-30).

İnsanların eski çağlardan bu yana karşılaştıkları sorunlara buldukları çözümlerin farklı olması, dünyanın çeşitli bölgelerinde kurulan toplulukların birbirinden farklı oluşumlar meydana getirmesi ve devletleşme sürecinin de farklı çizgilerde ilerlemesine yol açarak birbirinden farklı devlet modellerini ortaya çıkarmıştır. Bunlardan en sonuncusu olan ulus devlet, geleneksel devlet yapılanmalarından modern devlete geçiş sürecinde ortaya çıkmıştır. Kısaca, bir ulusun kurduğu ya da yönettiği devlet yapısının adıdır. Ulus devlet kavramında bir araya gelen fakat birbirinden farklı iki ayrı varsayım bulunmaktadır. İlki; ulusun devletleri ortaya çıkardığı varsayımdır, ikincisi ise devletin kendi ulusunu yaratarak zaman içerisinde birlikteliği ortaya çıkardığı varsayımdır. Ulusun devleti inşa etmesi veya devletin ulusunu oluşturması değişik yerlerde ve zamanlarda farklılık gösteren bir süreç olmuştur. Ulus devlet olgusu da bu iki çizgi doğrultusunda ilerlemiştir (Çoşkun, 1997:181-185). Bir ülkede uzun bir zaman boyunca ortak değerlere sahip olan toplumlar zamanla uluslaşma sürecine girerek, söz konusu

değerleri doğrultusunda kendi ulus devletini kurma eğiliminde bulunmaktadır. Yani toplumlar önce uluslaşma sürecinden geçmiş, sonrasında ulusunu temsil eden güçler doğrultusunda devlet inşa etmeyi amaçlamışlardır. Diğer taraftan tarihin belli bir kesitinde imparatorlukların dağılması neticesinde kurulan ülkeler yahut büyük devletlerin topraklarından ayrılan ülkeler öncelikle devletleşme aşamasını tamamlayıp, sonrasında ülkesindeki mevcut insan topluluğuyla uluslaşma aşamasına geçmektedir (Fukuyama, 2005:118-122).

Ulusçuluk ve ulusalcılık kavramları günlük hayatta birbiriyle sıkça karıştırılarak kullanılmaktadır. Ulusçuluk, daha ziyade siyasal bir hareket olarak toplumun içinde savunulan, ulus devlete yönelmede etkili olan bir akımdır, ulusalcılık; mevcut olan bir ulus devletin ulusal yapısının korunabilmesi ve uluslararası alanda çıkarları doğrultusunda daha güçlü hale gelebilmesi için uygulanan akımdır. Türkiye’de imparatorluktan ulus devlete geçilirken, millet yerine ulus kavramının kullanılması, millilik anlamında bir ulusalcılık kavramının doğmasına ve bu kavramın millilik ile beraber kullanılmasına yol açmıştır. Batı’da tek bir kavram olarak “nasyonalizm” kullanılırken, Türkiye’de duruma göre ulusçuluk ya da ulusalcılık kullanılabilmektedir (Gürpınar, 2011:210-224).

Avrupa’daki siyasi yapılanma 1648 yılında imzalanan Westfalya Antlaşması¹’yla birlikte büyük bir değişikliğe uğramıştır (Habermas, 2002:9). Otuz Yıl Savaşları’nın ardından imzalanan bu antlaşma ile otorite ve sınır arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur. Sınır kelimesi devletin fiili gücünün ulaştığı alanları belirleyen bir kavram haline gelmiştir. Devletin otoritesi ile ulusal egemenlik alanını ayıran kesin bir çizgi olarak görülen sınır arasında kurulan bu ilişki biçimi yeni bir durumdur. Her ne kadar imparatorluk dönemlerinde buna benzer hukuki standardizasyon olsa da otorite ile sınır arasında kesin hatlarla belirlenmiş bir bağımlılık ilişkisinin kurulması Westfalya Antlaşması ile sağlanmıştır (Davutoğlu, 2008:3-5).

Ulusçuluk akımları Fransız devrimi sonrasında başlamış ve imparatorlukları ulus devletlere bölerek, ulus devletlerin ortaya çıkmasında yaratıcı bir rol üstlenmiştir.

---

¹Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren bu barış antlaşması Kutsal Roma İmparatorluğu ile İspanya, İsveç, Fransa ve Hollanda Cumhuriyeti temsilcileri arasında imzalanmıştır. Avrupa’nın ilk büyük konferansı sayılan bu antlaşmanın en önemli özelliklerinden biri de daha önceki dini nitelikli uluslararası toplantıların aksine, devlet ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olmasıdır. Ayrıca bu antlaşma sonucunda ulus devlet kavramı değil egemen devlet kavramı doğmuştur. Ulus devlet için Fransız devrimini beklemek gerekecektir.

Fransa, tarih sahnesine ulus devleti çıkartan devrimin ana ülkesi olmuştur. Bu ülkedeki yoksul halk ile toprak sahibi olan burjuva karşı karşıya gelmiş ve bir toplumsal patlama olarak 1789 yılında Fransız devrimi gerçekleşmiştir. Fransız burjuvazisi otoriter bir yönetimden yanaydı ve sert uygulamalara yönelip krallığı da kendi çıkarlarına alet edince halkın tepkisiyle karşılaşmıştı. Bunun sonucunda da toplumsal patlamaya giden yol açılmıştı. Ülkede bulunan aydınlar ve okumuş kitleler de örgütlenerek mutlak bir otoriteye yönelen ve halkı baskı altına alan rejime karşı başkaldırmıştır. Merkezi devletin başkentine doğru yürüyüşe geçen ve krallık sarayını işgal eden devrimci halk kitleleri toplumun karşı karşıya kaldığı haksız rejimden kurtulmasını sağlayarak uluslaşmaya giden yolu açmışlardır. Dünya tarihinin milat noktasından biri olan krallık devletinden ulus devlete geçiş de bu şekilde sağlanmıştır (Çeçen, 2013:48). Kapitalizm ise ulus devlete geçiş sürecinde ortaya çıkmış (Şahin, 2009:123-124) ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bu akımları başarılı olmaları yönünde desteklemiştir. Sosyalizm de yine bu dönemde bir tepki olarak ortaya çıkmıştır, 20. yüzyıla gelindiğinde ise Batı kapitalizmi, sosyalist sistemi tasfiye yoluna giderek, ulus devletleri bir hedef haline getirmiştir. Çünkü Batı kapitalizmi, ulusalcılığın antiemperyalist doğrultuda bütünleşmeye karşı çıkmasına ve ulus devletlerin parçalanmasını isteyen, eyalet devletler üzerinden küresel bir imparatorluk kurulması fikirlerine tavır koyuyordu. Ulusçular, kendi devletlerini kurmaya ve korumaya dönük uğraşlar verirken, ulusalcılar ise mevcut devletlerini emperyalizmin parçalayarak bölmesine karşı çıkıyordu (Berkes, 1965:47-105).

Ulus kavramı, ulus devletlerin oluşumuyla birlikte bir meşruiyet kaynağı haline gelmiş ve neredeyse tüm toplumların biçimlenmesinde etkili olmuştur. Ulusçuluk ise toplumsal bir örgütlenmenin yanında siyasal bir nitelik de kazanınca, siyaset biliminin temel konularından birisi haline gelmiştir. Ulusçuluğun başarılı olmasıyla başlayan ulus devlet döneminde, uluslar ülke yönetiminde ve egemenliğin kullanılmasında tamamen tekel haline gelmiştir. Kendi koşullarında devlet kurabilmeyi başarmış ulusal oluşumlar olduğu gibi, henüz devlet kurma aşamasına erişmeden yok olup giden ulusçuluk girişimleri de olmuştur (Erözden, 1996:18-22).

Yeryüzünde neredeyse her ulusun ortaya çıkış süreci oldukça sancılı geçmiştir. Bugün dünyada yaklaşık olarak beş bin etnik grup bulunurken, buna karşılık iki yüz dolaylarında ulus devlet vardır. Ve bu durum etnik grupların, ulus devletlerin

çekişmesinde sürekli olarak kullanılan bir koz olmasını sağlamıştır. Her ulus devlet, uluslaşma sürecinde kendi etnik gruplarını bir bütünleşme içine sokarak, karşı devletin içindeki farklı etnik grupların ayrışması yönünde, o etnik grupları devletlerine karşı kışkırtarak, komşularını etnik gruplar ile parçalama yoluna gitmiştir (Mungan, 1998:15-33).

Modernleşme, toplumların ve sahip olunan değerlerin tümüyle sarsıldığı, sosyal ve siyasal anlamda yeniden yapılanmaya gidildiği bir süreci ifade etmektedir. Ulus devletler de modernleşmenin ortaya çıkardığı bir üründür (Şahin, 2009:129-132). Modernleşme ile ortaya çıkmış ulus devletler günümüzde postmodernizm ile de aşılmaya çalışılan bir olgu haline gelmiştir. Modernleşme ile birlikte toplumların gelişmesi ve ilerlemesi hedeflenmiş, bu hedefe ulaşılması için de daha iyi yönetimlerin olması gerektiği düşünülmüştür. İnsanlar ya da toplumlar arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi için, modernize olmuş yaşamın getireceği olumlamalardan yararlanılırken, toplum üyelerinin eşit ve dengeli olarak faydalanabilmesi adına yeni bir düzen gündeme gelmiş ve ulus devlet de böyle bir geçiş döneminde sahneye çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında her ulus devletin bir modern devlet yapılanması olarak ortaya çıktığı görülebilir (Şen, 2004:50).

Ulus devletler de diğer bütün devletler gibi çeşitli unsurlara sahiptir. Devletin sahip olması gereken ülke, ulus devlet de vatan olarak adlandırılmaktadır. Vatan olgusu, ulusun çok önem verdiği, bütünleştiği ve kendi varlığını devam ettirebilmesi için vazgeçilemez bir unsurdur. Bireyler, harita üzerinde yaşadıkları toprak parçasını uğrunda canlarını feda edebilecekleri vazgeçilemez bir mal olarak görürler. Vatana olan bu bakış açısı, ulus devletler ortaya çıktıktan sonra doğal sınırlara ulaşma anlayışının da terk edilmesine sebep olmuştur. Zira artık amaç ulusun gücüne dayanan genişlikte sınırlardır. Ulus devletler için bir diğer öncelikli unsur da dil birliğidir. Bir topluluğun uluslaşma sürecinde aynı dili konuşmasının önemi büyüktür. Tarihsel sürece baktığımızda da aynı dili konuşanların bir araya gelerek, ortak yaşama yönelmelerinde etkili faktörün dil birliği olduğunu görebiliriz. Ulus devletlerin, ülkelerinde aynı dilin konuşulması yönünde resmi uygulamaları ortaya çıkmıştır. Çünkü dil birliği, benzer kültürlerde ortaya çıkararak ulus devlet kurma açısından yapıcı rol oynayan ve uluslar açısından olmazsa olmaz niteliğe sahip bir unsurdur (Erözden, 1997:104-106).

Ulus devletlerin unsurları içerisinde din birliği de önemli paya sahiptir. Ulusun bir din çatısı altında toplanması hem yönetenler açısından yönetimi kolaylaştırıcı etki yaparken, hem de ulusların kimlik kazanımlarına bütünleştirici katkı sağlamaktadır. Aslında din, ulus devletler için önemli handikaplar da yaratabilmektedir bunun farkında olan ulus devletler dini kontrol altında tutarak, olası çözümlerin ya da zararların ortaya çıkmasının önüne geçmeye çalışmaktadırlar.

Kültürel birlik de özellikle Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu önemli unsurlardan biridir. Kültür, sosyal açıdan öğrenilen tavır ve hareketler bütünüdür ve bir toplumun bireyleri arasında bölüşülerek varlığını devam ettirir. Bireylerin belli tarzda hareketlerinin olması, onların belirli bir kültür içinde doğup yetişmiş olmasıyla alakalıdır. Bir toplumda kültürel bir organizma varsa, üzerine siyasi bir örgütlenme inşa ederek bütünlüğün sağlanabileceği söylenegelmiştir. Bir ağaç nasıl inşa edilemiyorsa, onun yetişmesi için bakıma ve zamana ihtiyacı varsa, kültür de tıpkı ağaç gibi zaman içerisinde yavaş yavaş gelişme göstermektedir. Avrupa'nın bütünleşme hareketinin kurucularından kabul edilen Jean Monnet, bu süreçte kültürün önemini vurgularken şu sözleri sarf etmiştir: *“Tümüyle yeniden yapabilecek olsaydık, bu defa kültürden başlardık”* (Övet, 2009:4). Ulus devletler de kültür ve tarih birliğinin yaratılması, ulusun bir arada tutulması ve geleceğe emin adımlar atmak adına önem arz etmektedir. Elbette her ulus devletin bu şekilde düşünerek hareket etmesi ortaya uluslararası bir rekabeti çıkaracaktır. Bu rekabet ortamı da ülkelerde, kültürel zenginliklerin gelişmesine katkı sağlayarak, ulusal kültür alanında gelişmenin önünü açmaktadır.

Toplumlar etnik kimliklerini aşabildikten sonra uluslaşma sürecine girerler. Ulus devletler de, ulusal kimlik bir üst kimlik olarak tasavvur edilir. Bu üst kimlikte bir öteki yoktur, o toplumu oluşturan bireyleri kapsayan, aynı ulusun fertleri olarak kabul edilen bireylerin kucaklandığı, kimsenin dışarıda bırakılmadığı bir kimlik yaratılmaya çalışılır. Ortak değerler üzerinden meydana getirilen bu bütünleştirici kimlik hem uluslaşma sürecinde uluslar için hem de ulus devletler için büyük önem arz etmektedir. Yabancılaşmaya izin vermeyen bu üst kimlik, ulus devletleri daha başarılı bir yapılanma içerisine sokarak, güçlü merkezi yönetimlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Üst kimlikle uluslar daha uyumlu şekilde yaşayabilir hale gelirler, bu konuda başarı sağlayan ulus devletler azınlık ile çoğunluğu ortak kimlik altında birleştirerek çatışmaları engeller ve daha etkili bir yönetim gerçekleştirebilirler. Üst kimlik, ulus

devletlerin sadece kurulmasında değil, geleceğe yönelik nasıl şekilleneceğinde ve uluslararası anlamda kendini nasıl göstereceği üzerinde de etkilidir (Çeçen, 2013:58-59).

Modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı en etkili siyasal örgütlenme biçimi olan ulus devlet ve onun meşruiyet kaynağı olan ulus kavramı arasındaki ilişkinin tam olarak kurulabilmesi için, konunun her yönüne dikkat ederek hareket etme zorunluluğu vardır. Gerek ulus gerekse ulus devlet kavramı çeşitli bakış açılarıyla ele alınan kavramlardır, iki kavramında içinde barındırdığı ögeler temel özelliklerini oluştursa da çok yönlü tanımlar söz konusu olmuştur. Zamana ve yere göre çeşitli yönlerden ele alınmış ve hep farklı özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Bu farklı yaklaşımlar nedeniyle de üzerinde hemfikir olunan bir tanım yapılamamıştır (Erözden, 1997:110-115).

Ülke olarak adlandırılan bir toprak parçasında birlikte yaşama isteği sonucu ortaya çıkan değerler, uluslaşmayı ulus devlet sürecine taşımaktadır. Ulus kavramının ortaya çıkmasında olduğu gibi ulus devlet kavramında da kültürel birlik, din, dil birliği ve tarih birliği temel etkenlerdir. Tarih birliğini gerçekleştirme adına, tarih yazılırken topluma aktarılanlar, sadece ortak değerler çerçevesinde zaman içinde toplumun nasıl uluslaştığıyla sınırlı değildir. Çünkü toplumların uluslaşmasında sadece iç faktörler değil dış faktörlerde etkili olmuştur. Dış faktörlerden kasıt, ülke içinde yaşayan toplumun müşterek düşmanı yani varlığının tehdit unsurudur. Toplumlar bu gibi ortak tehlikelere karşı korunmak adına bir araya gelerek uluslaşma sürecini başlatırlar, uluslaştıktan sonra ise toplu olarak savunma ve desteklerini daha üst düzeyde gerçekleştirme adına ulus devlet çatısı altında birleşme yolunu tercih ederler. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde ulus devletlerin oluşum sürecinde sadece olumlu değil, olumsuz durumların da etkisi olduğunu görebiliriz. Tarihsel konjonktür incelendiğinde bir çok ulus devletin ortak düşmana karşı bağımsızlık savaşı sonunda kurulması da bu savı destekler niteliktedir (Çeçen, 2009:36-39).

Ulus devlet için bahsedilen ortak değerler ve tehditlerin yanı sıra önem arz eden bir diğer unsur da ulusal güç unsurlarıdır. Hem ulusu hem de ulus devleti yaratan ve bunlara güç katan faktörler, ulusal güç unsurları olarak adlandırılır. Ulusal güç unsurları ulus devlet çatısı altında toplanarak o toplumun gücünü en üst noktaya çıkarır ve beraberinde güçlü bir ulus devletin ortaya çıkmasını sağlar. Bir toplumun sahip olduğu kültür, güvenlik, eğitim, ordu, bürokrasi, sivil toplum gibi tüm unsurlar o toplumu ve

dolayısıyla devletini kuvvetli kılan ulusal güç unsurlarıdır. Tüm bu unsurlar, ulusal çıkarlarla desteklenen stratejik bir politika izlenmesiyle de birlikte ulus devletin hem varlık hem güçlenme nedeni olup, çok güçlü bir siyasal yapılanma ile birlikte kimlik kazanma sürecine girmesine yardımcı olmaktadır (Ağaoğulları, 2006:236-240).

Küreselleşme süreci ulusal kimlikleri etkilediği gibi bağlantılı şekilde ulus devleti de aşındırmaktadır. Fakat yapılan tüm tartışmalar ve alternatif arayışlara rağmen ulus devlet modeli önemini korumaya devam etmektedir (Habermas, 2002:13). Ulusu aşan bu yeni arayışlar ne ulusal ne de uluslararası alanda, ulus devletin yerine getirdiği işlevi görememiştir. Yani ulus devletin, ulusal kimlikle yerine getirdiği ulusal aidiyet duygusuyla sağlanan toplumsal sadakat nosyonunun yeri henüz doldurulamamıştır (Falk, 2001:68). Fakat ulus devletin geleneksel yapısındaki çözülme yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle heterojen toplumlarda farklılık taleplerinin artması, yeni aidiyet alanlarının ortaya çıkmasına neden olarak kimlik kavramını siyasallaştırmış ve ulus devletin işlevsizleşmesine sebebiyet vermiştir (Tetzlaff, 2007:13).

Ulus devletlerde egemenlik ulusa ve ulus adına onları temsil eden vekillere aittir. Ülkedeki topluluk adına hareket eden temsilcilerin oluşturduğu bu siyasal yapılanmanın kamu adına hareket ediyor olması yalnızca ulus devletlerde mümkündür. Krallıkların yerini alan ulus devletlerde, kral rolünü bahsi geçen ulusal kitle almıştır ve en büyük siyasal güç olan egemenlik ulusun vekilleri tarafından kullanılmaktadır. Toplumsal yaşamın meydana getirdiği ulus kavramı, ulusu oluşturan bireyler tarafından sürekli olarak birlikteliğin devam edip etmediği noktasında sorgulanmaktadır. Ulusal devlet de bu süreçte tıpkı ulus gibi mütemadiyen tekrarlanan bir oylamadır esasında. Ulusun bireylerini sorgulaması gibi, ulusal devlet de bazen kurumları aracılığıyla bazen ulusun temsilcileri aracılığıyla ulusun var olup olmadığı sorusunu sürekli sormaktadır. İşte bu tür soruları sorarak, ulusun var olduğunu kabul edip, yoluna aynı doğrultuda devam eden ve devlet çatısı altındaki ulusu süreklilik arz ederek, geleceğe taşımayı amaç edinen ve karmaşık bir süreç sonucu ortaya çıkan devlet modelinin adıdır, ulus devlet.

1.4. AVRUPALI KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE ÖTEKİ ALGISI

Avrupalı kimliğinin oluşum sürecine bakıldığında, Avrupa kavramının çeşitli aşamalardan geçerek kavramsal ve coğrafi anlamda birçok değişikliğe uğrayarak

günümüze kadar geldiği görülmektedir. İlk olarak antik dönemde ortaya çıkan Avrupa, mitler ve efsaneler dünyasına ait bir kavramdır. Mitolojide bir kadın ismi olan Avrupa (Delanty, 2005:27-28), Semitik (doğu) dillerinde “ereb” kökünden gelerek güneşin battığı yer, karanlık anlamlarına gelmektedir (Kula, 2006:166). Bu dönemde Asya’ya nazaran Avrupa sınırları yeterince belirlenmemiş ve Avrupa kültürel olmaktan öte sınırları net olmayan coğrafi bir terim olarak kalmıştır (Delanty, 2005:29).

Yunan site devletlerinin Makedonya tarafından alınması, Makedonya’nın da Roma İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesiyle Avrupa’da Roma İmparatorluğu dönemi başlamıştır. Üçüncü yüzyılda Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu, dördüncü yüzyılda Hristiyanlık ile tanışmıştır. Hristiyanlığın hızla yayılmasıyla birlikte Avrupa bir Hristiyan ülkesi haline gelmiş ve bu din Avrupalı yöneticiler için birleştirici bir ideoloji olmuştur. Ancak bu yüzyılda Avrupa’da yaşayıp Hristiyanlığı kabul etmiş insanlar, Avrupalı değil Romalı olarak görülmüşlerdir. Yani antik dönemde olduğu gibi bir Avrupalı kimliği oluşmamıştır. Fakat bu dönemin antik dönemden farkı, coğrafi anlamda bir Avrupa’nın varlığına karşın üzerinde yaşayan Avrupalıların olmamasıdır (Belek, 2006:25-26). Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra Avrupa’nın merkezi batıya kaymış ve aynı zamanda Avrupa kavramı da kültürel bir içerik kazanmıştır. Bu durumun üzerinde İslamiyet’in önemli bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Çünkü İslamiyet’in Hristiyanlık karşısında kazanmış olduğu zaferlerle birlikte bir öteki algısı oluşmaya başlamış ve Avrupalı kimliği yavaş yavaş da olsa güç kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla Avrupa kimliği, kazanılan zaferlerle ortaya çıkmaktan ziyade alınan mağlubiyetler neticesinde oluşmuş bir anlayıştır. Yani Avrupalılar Avrupalı olduklarını Müslümanlara ve Türklere karşı oluşturdukları birliktelikler neticesinde hissedebilmişlerdir.

Hristiyanlığın tarih boyunca Avrupa kimliği üzerinde birleştirici bir rol oynadığı söylenebilir. Hristiyanlık ile Avrupa arasındaki bağın güçlenmesindeki en önemli gelişme ise özellikle 7. yüzyıldan sonra İslamiyet’in, Avrupa’nın geleceğini etkileyen çok güçlü bir öteki olarak ortaya çıkmasıdır (Erdenir, 2005:54). İslamiyet’in genişlemesiyle coğrafi olarak sıkışan Avrupa, Doğu’dan yoksun kalmış ve bu coğrafyada yaşayan halklar birleşirken en genel payda olan din ve onun ortaya çıkardığı kültür üzerinde birleşerek Avrupalılığını keşfetmeye başlamıştır. Şüphesiz Avrupalı kimliğinin oluşumunda etkili tek unsur İslamiyet değildir. Avrupa, 5. yüzyıldan 9.

yüzyıla kadar birçok cepheden istilaya maruz kalmıştır. Bu istilaların da kimlik oluşumunda katkısı olmuştur. Delanty’de bu görüşü destekler nitelikte; barbar ve İran istilaları sonrasında başlayan İslam istilaları, Hristiyan olmayan dünyaya karşı bir bütün olarak Avrupalı kimliği hissini ve aidiyetini kazandırmıştır, demektedir (Delanty, 2005:42).

Türklerin Doğu Roma’nın topraklarını ele geçirmeye başlaması ve Batı’ya doğru ilerlemesi, Müslüman kimliği olan Türklere karşı baştan itibaren düşmanlık benimsenmesine neden olmuştur. Selçuklulardan sonra Osmanlı Devleti’nin kurulmasıyla da Avrupa içlerine doğru genişleme hareketleri devam ettiğinden, Avrupa için tehdit algısı artarak devam etmiştir. Özellikle İstanbul’un fethi Avrupa’da Türklere karşı olan korkuyu artırmıştır. İstanbul’un fethinden sonra Doğu’ya doğru ilerlemesi duran Avrupa ise denizciliğe yönelmiştir (Aslan, 2009:97-99). Denizaşırı keşiflerle zenginleşen Avrupa’da kültürel gelişmeler yaşanmış ve bu süreç 15. yüzyılın sonlarına doğru Rönesans’ın ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir. Rönesansla birlikte kilisenin etkinliğinin azalması, matbaanın keşfedilmesi gibi yenilikler Reform hareketlerinin ortaya çıkması noktasında zemin oluşturmuştur. Bu gelişmeler ise 19. yüzyıla doğru Avrupa’da ulus devlet ve ulusal kimliklerin ortaya çıkmaya başlamasıyla, ortak bir kimlik oluşturmada dinin önceliğinin yıkılmasına sebebiyet vermiştir. Yani Orta Çağ boyunca din kimliğin bire bir kendisiyken, artık kimliğin parametrelerinden sadece biri haline gelmiştir (Delanty, 2005:99).

Modernleşmeyle birlikte ise kimlik oluşturunca unsurlar değişmeye başlamış, din merkezli yönetim yerini insan merkezli laik yönetimlere bırakmıştır. Bu dönemde ulus devletlerin ortaya çıkması Avrupa için birleştirici bir unsur olmuştur. Esasen Avrupa’da çözülme ve bütünleşme süreçlerinin hemen hemen aynı döneme denk geldiği söylenebilir. Laikleşmeyle birlikte kilisenin etkinliğinin azalması ve ulus devletin güç kazanmaya başlamasıyla Avrupa coğrafyasında yaşayan insanlar artık kendini Avrupalı olarak görmeye başlamışlardır (Belek, 2006:40).

Türkiye’de ulusal kimliğin oluşum safhası, Avrupa tipi ulus devletlere göre nispeten yakın bir tarih içinde şekillenmiştir. Çok uluslu Müslüman bir devletten tek uluslu bir ulusal devlete geçiş safhasında, Türkiye’nin içinde barındırdığı Osmanlı ve Müslüman unsurlar da göz önüne alındığında, Avrupa’daki benzerlerinden farklı bir ulus devlet ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Osmanlı döneminden bu tarafa tarihsel

sürece baktığımızda bir kavmin, etnik anlamda siyasal kimliğin bir temeli olarak kabul edildiğini göremeyiz. Osmanlıyı diğer hanedan devletlerden ayıran en önemli unsurlardan biri de Müslüman-Osmanlı unsurlardan oluşan siyasal iktidarın ulusal kimlik olarak tabir ettiği Türk kimliğine geçiş aşamasındaki üstlendikleri roldür (Karpas, 2009:18).

Kimliğin, tarihsel süreç içerisinde inşa edilen dinamik bir unsur olduğundan bahsetmiştik. Günümüz siyasetinde de en önemli konulardan biri olan kimlik özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde daha önem teşkil eden bir konu haline gelmiştir. ‘‘Avrupa’yı kurduk şimdi sıra Avrupalıları yaratmaya geldi’’ sözü Avrupa’nın bugün bile karşı karşıya kaldığı çıkmazı en güzel ifade eden söylemlerden biri olmuştur (Övet, 2009:1). Kimlik kişilerin ya da toplumların ‘‘kimsiniz?’’ sorusuna verdikleri yanıtlar bütünüdür. Bu yanıtlarda bizi ötekilerden ayıran özellikler vurgulanır. Yani bir kimliğin oluşabilmesi için kaçınılmaz bir şekilde ötekinin yaratılmasına ihtiyaç vardır. Milli kimlik, topluluklar arasındaki benzerliklerden değil, farklılıklardan kaynaklanır. Öteki olmadan bir tanımlı yapılamaz. Hayati önem taşıyan farklılıklar tehdit de oluşturuyorsa ulusal kimliği kuvvetlendirme noktasında etkide de bulunur.

Avrupa’nın tarihsel konjonktür içerisinde hep farklı ötekileri olmuştur. Örneğin bu Orta Çağ’da İslamken özellikle 15. ve 18. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Özellikle Osmanlı’nın Viyana önlerine kadar ilerleyişi Avrupa’da ortak bir düşman algısını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğu’daki varlığı ve baskısı birbiriyle sürekli mücadele içinde olan Avrupa’da birlik ve bütünlük düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda bir tehdit olarak görülen Osmanlı, Avrupa kimliğinin oluşmasında etkili olmuştur (İnaç, 2006:9).

Osmanlı’nın dolayısıyla Türklerin Avrupa için neden öteki olduğu sorusu şu iki durum göz önüne alınarak cevaplanabilir: Öncelikle Türkler, kendilerinden farklı bir dine mensuptu ve bu durum Avrupa siyasetinde etkin olan kilisenin öteki oluşumunda etkili bir faktör olmuştur. İkinci olarak ise Osmanlı Devleti kurulduğundan beri genel itibarıyla Batı’ya doğru ilerlemiş ve bu da Batı için kabullenilemez bir durum olmuştur. Avrupa Hristiyanlık dini üzerine kurulmuş ve bu din üzerinden kültürünü oluşturmuş bir topluluktur. Ne Osmanlı’yı ne de Türkiye’yi hiçbir zaman kendi kültüründen görmemiştir. 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla birlikte Doğu’da onun güç boşluğunu dolduran (Delanty, 2014:4) Hristiyan Rusya’da her daim en az

Türkiye kadar Avrupa'dan dışlanmışır. Bakıldığında ana faktör tamamen din değildir. Avrupa'nın güçlü imparatorlukları içine almaya hazırlıklı olmaması da en önemli nedenlerden birini oluşturmaktadır (Övet, 2009:2-5).

İKİNCİ BÖLÜM

BATI DIŞI MODERNLEŞME PRATİĞİ OLARAK RUS VE TÜRK MODERNLEŞMESİ VE KİMLİK DIŞ POLİTİKA DENKLEMİ

2.1. RUS MODERNLEŞMESİ

“Modernite” kelimesi ekonomik, teknolojik, sosyolojik ve siyasal anlamda gelişmiş, ileri olan ülkelerin ortak özelliklerini vurgulamak için yaygın olarak kullanılan bir kavramken, “modernleşme” bu tür ortak özelliklere sahip ülkelerin geçirdiği süreci anlatmak için kullanılan bir kavramdır (Berman, 2004:30). Diğer yandan modernizm 19. yüzyıl boyunca dünyada yaşanan gelişmeler, yine bu yüzyılın sonunda ortaya çıkan sanayileşme ve kentleşme gibi kavramların yanı sıra geleneksel otoritenin zayıflaması, demokrasinin yükselişe geçmesi gibi faktörlerle değişen dünya görüşündeki yeni yapıyı ifade etmek içinde kullanılan bir kavram olmuştur (Cevizci, 1999:603).

Dünyada “Batılılaşma” olarak başlayan bir sürecin olduğunu varsayarsak, bu durumun ortaya çıkışı Rusya için 17. yüzyılın son yılları, Osmanlı İmparatorluğu içinde 18. yüzyılın ilk yarısı olarak saptanabilir. Hatta Murat Belge’ye göre bu sürecin ilk örnekleri Osmanlı ve Rus İmparatorlukları olmuştur. Zira o dönemlerde Batı, “Batı” diye adlandırılacak sürecin oldukça erken bir aşamasındaydı ve kendisi de Batılılaşmaya devam ediyordu. Batı, yaklaşık bir asır sonra Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilaliyle Batı olacaktı. Ve bu noktadan sonra dünyada başka benzeri olmayan bir konuma yerleşip, diğerlerinin yani Batılı olmayan tüm diğerlerinin ise tek uğraşı haline gelecekti. Daha sonraları bu Batılılaşma kavramı yerini modernleşme kavramına bırakacaktır. Çünkü Batı kavramı tedirgin edici çağrışımlar içerirken, modernleşme kavramı daha tarafgirlikten uzak, kulağa nötr gelen bir terim olarak görülüp daha yaygın kullanılmaya başlamıştır (Belge, 2007:43).

Rusya, Osmanlı dâhil diğer pek çok toplum gibi modernleşme sürecine bir anda dâhil olmamıştır. Modernleşme öncesinde çeşitli dini, ekonomik, toplumsal süreçlerden geçmiş ve yönetsel elitler tarafından biçimlenen bir dönüşüm aşaması yaşamıştır. Dolayısıyla Rusya’nın hatta Osmanlı’nın da modernleşme çabasını, sadece az gelişmiş toplumlar olarak, gelişmiş toplumların özelliklerini aldığı şekilde basitçe ifade etmenin

yanlış olacağı vurgulanmaktadır (Ortaylı, 2009:15-17). Her toplum sahip olduğu farklı iç dinamikleri doğrultusunda kendine has bir modernleşme yolu çizmiştir. Bu farklılıkların oluşmasındaki en önemli etmen ise her toplumun kendi içinde meydana gelen ve yine kendine özgü olan kültürüdür. Modernleşme sürecini daha iyi anlayabilmek adına toplumların söz konusu sürece dâhil olma yolundaki toplumsal, siyasi ve ekonomik yapılarının nasıl olduğu konusu mutlaka incelenmelidir.

Batı'nın modernleşmesi ve buna bağlı olarak gerçekleşen politik, ekonomik, teknolojik ve askeri alanlarda güçlenmesi Rusya'yı derinden etkileyen bir süreç olmuştur. Batı'nın bu şekilde elde ettiği güçten etkilenen Rusya, hem ayakta kalmak hem de güvenliğini sağlamak için modernleşme siyaseti izlemeye başlamıştır. Bu durumda aslında tarihe bakıldığında ilk kez Batılı olmayan bir gücün Batı ile girdiği etkileşim sonucunda Batı'yı örnek aldığını ve uyguladığını görüyoruz. Rusya modernizasyonu sadece toplumsal alanda değil dış politikada da büyük ölçüde etkilenecek uygulamıştır (Toynbee, 1978:429).

Rusya'nın modernleşme sürecine bakıldığında ilk olarak 18. yüzyılda hükümdarın istemi doğrultusunda tepeden inmeci bir reformla gerçekleştiğini görürüz. 18. yüzyıl Rusya için iki açıdan önemlidir; bunlardan ilki geleneksel bir toplumun modernleşme sürecine girmesi ve neticesinde yaşanan gerilimlerdir. Modernliğin zorlanması özellikle geleneksel toplumlarda yabancı bir baskı oluşturur. Rusya'nın da o dönemi incelendiğinde, Batı'nın modernleşmeyle kaydettiği ilerleme sonucunda, eğer kendi geleneksel yapısında reformist hareketleri uygulamazsa bağımsızlığını kaybedeceğini fark etmiştir. Dolayısıyla Perestroyka adı verilen yeniden yapılanma dönemi de çeşitli faktörlerin sonucudur. Bu faktörlerin başında da Rusya'nın geri kalmışlığının ve ekonomik olarak güçsüzlüğünün geldiği ileri sürülebilir (Türköl, 2005:26).

Rusya'nın modernleşme sürecinin en önemli isminin Büyük Petro olduğu söylenebilir. Otokratik modernleşme adı verilen yani devlet eliyle yeniden modernleşme sürecini başlatan isimdir (Belge, 2007:44). Petro Çarlığından önce Avrupa'daki sanayileşme süreciyle de yakından ilgiliydi, onun bu ilgisi kendi döneminde de Rusya'nın reform hareketlerinin tetikleyicisi olmuştur. Elbette Rusya'nın reform hareketlerinin başlamasını sadece Petro'nun böyle bir ilgisine bağlamak pek çok tarihsel gerçekliği göz ardı etmek olur. Zira o dönemlerde Avrupa'ya baktığımızda Coğrafi

Keşiflerin etkisiyle Doğu-Batı ticaret yollarını kullanarak zenginleşen bir Avrupa'yla karşılaşırız. Avrupa hem bu zenginlikleri elde etmek hem de süreç içerisinde karşılaştığı isyanları bastırabilmek için Haçlı Seferlerini de kullanmıştır. İşte Rusya tam da bu noktada ilk gerilemeyi askeri alanda hissetmiştir. Streletsi adı verilen Rus yeniçeriler, 17. yüzyılda modernleşen Avrupa'nın askeri ve teknik donanımı karşısında yetersizdi çünkü karşılarında artık tüfek kullanan bir Avrupa askeri sınıfı vardı. Tüm bu gelişmeleri yakından takip eden Petro, daha Çar olmadan önce kimliğini gizleyerek Avrupa'ya gitmiş ve orada işçi olarak çalışıp tüm gelişmeleri bizzat yerinde, yakından takip etmiştir. Batıyı Batı da öğrenmek için neredeyse bir yılı aşkın bir süre Fransa, Hollanda ve İngiltere'de kalmıştır. Viyana'ya geçmek üzereyken gizli bir mesaj almıştır ki; onun Avrupa gezisini fırsat bilen Streletsiler ayaklanmıştır. Streletsiler, savaşlarda kazandıkları başarılar ve Rusya'nın geleneksel yapısında önemli bir yerde olmaları sebebiyle ayrıcalıklı bir sınıf teşkil ediyordu. Ve geleneksel yapıyı muhafaza etme konusundaki tavırlarından dolayı da değişime karşıydı. Ancak Petro Batı'da edinmiş olduğu tecrübeleri kendi ülkesinde icra etmek konusunda kararlıydı, bu saik doğrultusunda da ilk icraat olarak ayaklanan askeri sınıf Streletsileri 1698 yılında lağvetmiştir (Belge, 2007:45-46).

Rusya eski bağlarından koparak yeni bir Avrupa devleti olma yolunda ilerlerken, modernleşmenin sembolik yeri ise St. Petersburg olmuştur. Petro, bu şehri Avrupa ülkelerini örnek alarak inşa ettirmiştir ve St. Petersburg ilerleyen zamanlarda Rusya'nın başkenti olarak Avrupa'ya açılan penceresi konumuna gelmiştir (Güney: 2015:11). Rusya, kentleşmesini bu şehir üzerinden gerçekleştirecek ve İmparatorluğun sosyal modernizasyonu da bu doğrultuda ilerleyecekti. Kentleşmenin Rusya'ya getirdiği en önemli şey ise sınıfların ortaya çıkması ve sınıflaşmanın daha belirgin hale gelmesi olacaktı. Çünkü St. Petersburg'un kurulmasının ardından sanayi ve endüstri hamleleri yapılmaya başlanmış, birçok sanayi kenti kurulmuş ve devasa fabrikalarında yapılmasıyla bu kentlerin etrafında bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu sınıfın ortaya çıkışı toplumsal huzursuzlukların meydana çıkmasına zemin teşkil etmiştir.

Petro, Çarlığı süresince idari alanda da değişikliklere gitmiştir. Eyalet sisteminde ve meclis yapısında değişiklikler yapmıştır. Özellikle aristokratlar meclisinin yetkilerini elinden alarak, yerine senato kurduşturmuştur (Acar, 2009:143-144). Bu değişikliklerin yanı sıra merkezîyetçi eğilimleri artırma yoluna giderek kiliseye müdahale etmiş ve

onun etkinliğini kırabilmek adına, kilisenin devlete bağılı olması gerektiğini vurgulayarak, kiliseyi “Mukaddes Sinod” adı verilen bir bakanlığa bağlamıştır (Kurat, 2014:260-265). 1721 yılına gelindiğinde ise Petro, Rusya’nın İmparatorluk olduğunu yasalaştırmış ve kendine de “Great (Büyük)” unvanını layık görmüştür (Coşgun, 2012:69).

Petro, bu süreçte denizciliğe de büyük önem vermiştir. Çünkü Rusya’nın coğrafi olarak bir sıkışmışlığı vardı ve bunu da ancak deniz yolu ile aşabilirdi. Rusya, Moğol istilasını ile yıkılmadan önce Kiev Knezliği etrafında örgütlenmişti, bu istiladan sonra ise Moskova Knezliğine yönelmiş, teşkilatlanmasını bu Knezliğin etrafında gerçekleştirmiştir. Bu olaydan sonra bakıldığında Rusya sürekli olarak büyümüş, topraklarını genişletmiş ve Baltık denizine kadar ulaşmıştır (Güney, 2015:10-11). Petro tüm bunları da göz önünde bulunduran bir Çar olarak birçok tersane inşa ettirmiştir. Ve böylelikle Rusya’nın modernleşme sürecinde dikkate çarpan bir noktayı da denizcilik oluşturmuştur.

Petro’nun ölümünden sonra 37 yıl içinde altı Çariçe başa geçmiş ve reformlar sekteye uğrayarak istikrarsız dönemler yaşanmıştır. Fakat Rus siyasi tarihinde aydınlanmış bir despot olarak addedilen, Petro’nun reformlarını sürdüren ikinci büyük modernleşmeyi gerçekleştiren isim II. Katherina olmuştur. II. Katherina, otoriter bir şekilde tepeden inme mantıkla reformlarını sürdürmüştür. Dönemin birçok aydını ile yazışan ve onların fikirlerini takip eden Çariçe, bu aydın görüntüsünü siyasi alana da yansıtmıştır. Onun despot olarak addedilmesinin sebebi ise aydın kesimin karşısında yer alan halkı, yani cahil olan tarafı ezici yaptırımlarının da olmasıdır. II. Katherina siyasi alanda yapılan yolsuzlukların ve rüşvetin de önüne geçmek amacıyla birçok kanun çıkarmıştır. Ayrıca eğitim dilinin Rusça olmasını zorunlu kılmıştır (Acar, 2009:179-186). “Nakaz” ismi verilen ve 500 maddeden oluşan bir kanunname bastıran Çariçe, dönemin en ilerici ve insancıl fikirlerini dile getirmiştir. Hatta bu kanunname birçok Avrupa ülkesine de gönderilmiştir. Fakat II. Katherina zamanla şunu görmüştü ki; yaptığı tüm bu reformist hareketler halka inmiyordu, halk tarafından benimsenmiyordu. Bu yüzden yapılan tüm yeni yasaları kaldırdı ve ülkede yeniden merkeziyetçi, despot yönetim hâkim kılındı (Kurat, 2014:301-302).

II. Katherina öldükten sonra yerine geçen oğlu Pavel’in İmparatorluğa modernleşme yönünde katkısı ise veraset konusunda olmuştur. Çünkü Rusya’da veraset,

uzun zamandan beri süregelen siyasi bir sorun olmuştur. Pavel, çıkardığı bir kanunla tahta, Osmanlı Devleti'ndeki uygulamaya benzer şekilde, Çar'ın en büyük oğlunun geçeceğini belirtmiştir. Eğer Çar'ın oğlu yoksa tahta Romanov ailesinin erkeklerinin geçmesini öngörmüştü (Kurat, 2014:313-314).

Petro'yla birlikte başlayan kentleşme süreci ve beraberinde getirdiği sanayileşme olgusunun toplumsal huzursuzlar yaratmaya başladığından bahsetmiştik. Sanayileşmenin hızla artan hamlelerine kapitalist sistemin de eklemelenmesiyle birlikte işçi sınıfı örgütlenmeye başlamıştır. Örgütlenen işçi sınıfı yönetime de karşıtlık oluşturmaya başlayınca bu süreç 1917 Ekim Devrimi'ne kadar gitmiştir. Ayrıca Rusya İmparatorluğu'nda sorun teşkil eden bir diğer konuda tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi sistemin kendi muhaliflerini yaratmasıydı. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler, gittikleri ülkelerdeki akımların etkisine kapılıp, o ideolojileri benimseyip döndüklerinde yönetime karşıtlık oluşturan gruplar kuruyorlardı (Carr, 2007:81-106).

Tüm bu bahsettiklerimizden yola çıkarak Rusya'nın modernleşme sürecindeki siyasal, toplumsal ve demografik yapısını toparlayacak olursak şunları söyleyebiliriz: Rusya mutlak monarşi ile yönetilen bir ülkeydi ve iktidarın sahip olduğu haklar neredeyse sınırsızdı. İktidar kanunlar koyar, üst düzey atamalar yapar ve hazineyi istediği gibi yönetirdi. Büyük toprak sahibi feodal beylerin ise ayrıcalıklı bir yeri vardı çünkü onlar geleneksel yapının koruyucuları olarak kabul edilirdi. Ayrıcalıklı bu toprak sahiplerinin karşısında halkın herhangi bir hakkı yoktu. Her türlü siyasi haktan hatta düşünce özgürlüğünden yoksun bir halk kesimi vardı. Demografik açıdan baktığımızda ise, toprak sahibi feodal beyler ile memurlar toplam nüfusun ancak %2'sini oluşturuyordu, geriye kalan çoğunluk ise esnaf, işçi, köylü gibi kesimlerden oluşuyordu. Bu ezici çoğunluk, nüfusun sadece %2'sini oluşturan toprak sahipleri ve kapitalistler tarafından sömürülüyordu (Somer, 1970:17-25). Fakat Rusya'da kapitalist sistem tam manasıyla gelişemedi çünkü toprak köleliği üzerine kurulu feodal üretim; eşya gibi alınıp satılan köleler, düşük ve verimsiz performanslar, daha serbest işgücüne ve geniş pazarlara ihtiyaç duyan kapitalizmin gelişmesini engelliyordu. Kapitalistlerle feodal beyleri karşı karşıya getiren bu durum, savaşlar sebebiyle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlarla da bir araya gelince köylü ayaklanmalarına neden olmuştur. Bu ayaklanmalar neticesinde tepeden inmece bir hareketle toprak reformu yapılmış ve toprak köleliği kaldırılmıştır. Buna rağmen sorunlar çözülmemiş, bilakis vergiye

bağlanan köylüler iyice yoksullaşmış ve vergilerini ödeyebilmek adına ürünlerini yok pahasına satmışlardır. Rusya’da sanayi her ne kadar hızla artsa kapitalizm gelişmeye başlasa da Rusya, gerek nüfus gerekse ekonomik düzen anlamında hala bir tarım ülkesi olarak kalmaya devam ediyordu (Belge, 2007:17-25).

2.1.1. Rus Kimliğinin Oluşumu

Fransız devrimi sonrasında ortaya çıkan modernleşme sürecinin yarattığı ulus devlet kavramıyla birlikte, imparatorlukların geleneksel yapısından uzaklaşıp ulusal kimlik anlayışına geçişi, Rusya’yı oldukça sancılı bir sürece ittiği söylenebilir. Çarlık rejiminin, Petro’nun Batılı reformlarına rağmen, emperyalist yapısını koruması ve İmparatorluğun teokratik prensiplerini muhafaza etmesi gerçeği göz önüne alındığında, ulusal kimlik inşa etme sürecinin Rusya’da ne denli zor bir dönüşüm olduğunu anlayabiliriz (Caşın, Derman, 2016:165).

Bugün Rusya’nın ne olduğu sorusuna cevap vermenin neden bu kadar zor olduğunun temellerini, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde meydana gelen siyasi, ideolojik, jeopolitik sistemin, mevcut tüm siyasi ve hukuki normları alt üst etmesi ve daha sonrasında da Sovyetlerin çökmesiyle meydana gelen belirsizlik ve boşluğun yaratmış olduğu istikrarsızlık ortamında arayabiliriz. Genel çerçeveden baktığımızda Rusya’nın ne tam olarak Doğu ne de Batı’ya dâhil, ulus devlet süreci yaşamamış, siyasal sistemi çalkantılı ve etnik açıdan çeşitlilik arz eden heterojen bir yapısının olduğu söylenebilir. Bu heterojen yapı da onun birçok ulusalcı hareketle karşı karşıya gelmesine sebep olmaktadır. Rusya böylesine karmaşık bir yapıya sahip olmasına karşın, ülkesel menfaatleri hep üstün görmüş, özellikle Batı karşısında özgürlüğünü savunmuştur. Kendini benimseme ötekini reddetme temeli üzerine kurulduğundan, Rusya’da bu minvalde hareket ederek hem Doğu’yu hem de Batı’yı kültürel anlamda reddederek, bağımsızlığı üzerine kurulu bir kimlik inşa etme süreci takip etmiştir (Dugin, 2005:5-21).

Rusya’nın kimlik sorunsalının altında yatan temel nedenlerin başında sahip olduğu coğrafya geldiği için, bu siyasi coğrafyanın tarihsel arka planının mutlaka incelenmesi gerekmektedir. Çarlık döneminde geleneksel otorite söz konusuysa, Ortodokslukla birlikte kimlik kutsal bir boyut kazanmıştır. Petro’yla birlikte de yüzünü

Batı'ya çevirip modernleşme sürecini başlatan bir Rus kimliği söz konusu olmuştur. Sovyetler Birliğiyle birlikte bir Sovyet üst kimliği oluşturulmuş ve ortak bir dış politika yönelimiyle “Süper Güç Kimliği” vurgusu yapılmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki geçiş aşamasında ise Avrasyacılık kimliği ön plana çıkmıştır (Caşın, Derman, 2016:174).

Çarlık döneminde Rus kimliğini şekillendiren faktörlerin emperyalizm, otokrasi ve Ortodokslik olduğu görülmektedir. Özellikle emperyalizm ve otokratik uygulamaların temelinde yatan nedenin de Rusya'nın uzun yıllar Moğol Altın Orda Devleti egemenliği altında kalmasından dolayı olduğunu söyleyebiliriz. Rusya yaklaşık olarak 240 yıl Altın Orda devleti hâkimiyetinde kaldığından, hâkimiyet sonrası dönemde bu devletten ciddi anlamda etkilenip teşkilatlanmasını bu yönde gerçekleştirmiştir (Subaşı, 2007:16). Siyasi birlikten yoksun olan Rusya'nın merkeziyetçi yapısı yine bu dönemden beslenmiş ve etkilenme sadece siyasi anlamda olmamıştır. İktisadi ve mali alanda da özellikle vergi uygulamaları ve para sisteminde de Moğol Türk hâkimiyetinin sonucu sayılabilecek gelişmeler yaşanmıştır (Kurat, 2014:50). Bu dönemin yadsınamaz bir gerçeği de, Rusya'nın Moğol egemenliği altında kaldığı sürece Moğol hanlarına etmek zorunda olduğu bağlılık yemini, onu Avrupa'dan ve Avrupa'da özellikle Rönesans ve Reformla başlayan gelişmelerden de uzak tutmasıdır. Avrupa'ya sırtını çevirmiş merkeziyetçi Rusya, kimlik arayışı için otarşiye en elverişli bölge olan Avrasya'ya yönelmiştir. Çünkü kimlik inşa ederken Rusya toprakları, nüfusu ve teknolojik gelişimleri açısından ele alındığında bölgede bir bağımsızlık üssü olmak istiyordu ve buna en uygun olan coğrafya da Avrasya gözükiyordu (Dugin, 2005:3).

Çarlık döneminde Rus ulusal kimliğinin gelişiminde bir diğer önemli faktörün Ortodoks-Hıristiyan kimliği olduğunu söylemiştik. Ortodoks-Hıristiyan kimlik, Rusya'nın sadece ulusal kimliği üzerinde değil, gerek kültürünün oluşumunda gerekse de devlet yapısının gelişmesinde etkili rol oynamıştır. 988 veya 989 yılında Kiyef (Kiev) Knezi² Vladimir, Bizans tarafından vaftiz edilmiş ve Rusya Hıristiyanlıkla tanışmıştır. Knezle birlikte askerler ve yerli Slav ahali de toplu bir şekilde Hıristiyanlığı kabule zorlanmışlardır. Özellikle halka bu konuda devlet tarafında ciddi baskılar yapılmıştır. Daha bir gün önce tapılan ilahların heykelleri, atların kuyruklarına takılarak

---

² Knez, Rus asıllı bölgelerde soylu prenlere verilen isimdir.

sürüklenmiş, sonrasında da Dnepr nehrine atılmıştır. Bu şekilde Kiyef (Kiev) Rusyası XI. yüzyıla girmeden bir Hristiyan memleketi olmuştur. Hristiyanlığın seçilmesinde Rusya'nın elbette ulusal bir çıkarı vardı: Güney Hint ticaret yollarına hâkim olan Bizans ile ilişkileri sağlamlaştırarak güneye açılma imkânı elde etmek (Bacık, Canbaş, 1999:315). Rusya'nın Hristiyanlığı Bizans'tan almış olduğu dönem, resmen olmasa da fiilen Doğu ve Batı Hristiyanlık merkezlerinin birbirinden ayrılmış olduğu zamana denk geliyordu. İstanbul Ortodoksluğun, Roma Katolikliğin merkezi idi ve Ortodoksluk, artık inkişaf dönemi bitmiş Bizans kültürünün özelliklerini taşıyordu. Kiyef (Kiev) Rusyası bu dini kabul etmekle, Bizans medeniyetinin tesiri altına girmiş ve Roma-Katolik kültür sahasına katılan Batı Avrupa kavimlerinden başka bir yola sapmıştır (Kurat, 2014:34).

Rus Ortodoks kilisesi kısa bir süre içerisinde patrikhane haline gelmiş ve Korkunç İvan ile başlayıp Büyük Petro ile sonuçlanan süreç içerisinde bağımsız bir güç odağı olmaktan ziyade devletin bir aracı olarak işlev görmüştür. Bolşevik devrimine kadar da kilisenin bu rolü devam etmiş ve Ortodoksluk Rus milli kimliğinin teşekkülünde tamamlayıcı bir etken olmuştur (Somuncuoğlu, 2004:97). Etnisiteden ziyade toprağa itaatten beslenen Rus kimliği bu dönemde Ortodoksluk ayrıcalığıyla kutsallaştırılmıştır (Caşın, Derman, 2016:174).

Rus kimliğinin oluşumunda Moğol hâkimiyeti ve Ortodoks-Hristiyanlığın etkilerinin dışında göze çarpan bir diğer etken de Rusya tarihinin en büyük devlet adamlarından ve reformistlerinden biri olan I. Petro'nun izlediği politikalar ve bu politikaların döneme yansımalarıdır. 1695'te I. Petro'nun Çar olmasıyla birlikte özellikle güneye yönelik yayılma stratejileri hız kazanmış ve önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca I. Petro bu stratejiyle ilgili kendisinden sonra gelecek hükümdarlara da tavsiye niteliğinde olan “Evamir-i Aşere'yi (On Emir)”³ hazırlatmıştır (İşyar, 2011:163-166). Tarihte Deli Petro olarak bilinen I. Petro Rusya İmparatorluğu'nda Avrupa'daki gelişmeleri takip eden ve modernleşme çalışmaları yapan ilk liderdir. Hüküm sürdüğü dönem boyunca Avrupa'yı yakından takip etmiş ve birçok alanda köklü değişiklikler yapmıştır (Kurat, 2014:270-274). Batı'ya önem vermiş ve Ortodoks kilisesini de Rusya'nın gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görerek, kiliseyi

---

³ Evamir-i Aşere (On Emir), Rus Çarı I. Petro'nun 1725 yılında yazdığı vasiyetnamesidir. Vasiyetnamenin tamamı için bakınız: <http://toplumsalbilinc.org/forum/index.php?topic=13346.0>.

kudreti altına almıştır. Bu şekilde de Kutsal Rus imajını baltalayarak, laikliğin temelini atmıştır (Caşın, Derman, 2016:179).

Sovyet dönemiyle birlikte Rusya'da süper güç kimliği vurgusu yapılmıştır. Bu dönemde sosyalizm temelinde kardeşlik, eşitlik, sosyal sınıf ve ortak mülkiyet kavramları ön plana çıkmıştır. Lenin tarafından da vurgulanan bu kavramlar, pratikte her ne kadar sadece işçi sınıfını içine alsada, Sovyet üst kimliği yaratma çabasının araçları olmuştur. Bu kimlikle beraber, birliği oluşturan halklar kendi ulusal kimliklerini bir kenara bırakarak Sovyet üst kimliği altında birleşecek ve tek ideoloji, tek devlet ve çok milletli Sovyet toplumunu oluşturacaklardı (Karabulut, 2009:69). Özellikle 20. yüzyılın ortalarında iki süper güçten biri haline gelen Sovyetler Birliği, Stalin döneminde II. Dünya Savaşı'ndan sonra Süper Güç Kimliğini kazanmıştır. Bu kimliğin kazanılmasında Sovyetler Birliği'nin o dönem ki düşman Batı algısının büyük etkisi olmuştur. Fakat 1917 Devriminden itibaren Rusya incelendiğinde, kimlik kavramının tanımında bir netlik kazanılmadığı görülmektedir. Çünkü kimliğin temeline yerleşen Bolşevizm düşüncesinin etkisiyle, bu düşünciyi benimsemeyen farklı kimlikler, rejimi oluşturan toplumda kendine yer bulamamış ve gerek iç politikada gerekse dış politikada atılan adımlar kimlik konusunda somut sonuçlar alınamayan birer teşebbüsten ibaret kalmıştır (Caşın, Derman, 2016:193).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rus kimliği arayışı, Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı olan Boris Yeltsin'le devam etmiştir. Yeltsin döneminde Rusya sancılı bir geçiş dönemi yaşamıştır. Çok partili siyasi sistem, piyasa ekonomisi ve adem-i merkezîyetçi yapıya geçiş Rusya'da iç politikada istikrarsızlıklara sebep olmuş, dış politikada da yaşanan ikilemler aidiyet sorununun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Sönmez, 2010:75). 1996 yılında Yeltsin bu sorunlara çare olması amacıyla yeni bir ulusal ülkü oluşturulması fikrini ortaya atmıştır. Ona göre, Rusya 20. yüzyılda totalitarizm, monarşi, perestroyka ve demokrasi gibi çeşitli dönemlerden geçmiştir ve bu dönemler her çağın kendine özgü gereksinimi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat Yeltsin döneminde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya böyle bir ideolojiden yoksun kalmıştır. Dolayısıyla ulusal bir ülkü yaratılması gerekmektedir (Taştan, 2012:84). Yeltsin bu görüşü ortaya attıktan sonra ideolojik boşluktan şikâyet eden önemli bir çoğunluk tarafından desteklenmiştir. Yeltsin, desteği de aldıktan sonra Rus ulusal ülküsünün bulunması adına özel bir

komisyon oluşturmuştur. Aslında bu arayış, siyasal açıdan tarihe karışmış bir devlet yapısının yanında Rusya'nın da sosyalizmden vazgeçtiğinin yetkili ağızlar tarafından itiraf edilmesi anlamı taşımaktadır. Çünkü Soğuk Savaş sonrasında, komünizm tarafından ileri sürölen sınıfsız toplumun, sınıfsız bir dünya düzeninin tesis edilemeyeceği anlaşılmıştır. Ülkede uzun yıllar resmi olarak benimsenmiş, eğitimden, kamusal ve özel hayata kadar her alanda etkili olan bir ideolojinin çökmesinin birey ve toplumda yaşatacağı travmadan endişe edilmiştir (Taştan, 2012:85).

Yapılan tüm bu değerlendirmeler ve çalışmalar neticesinde Rus ulusal kimliğinin sivil olarak tanımlanması gerektiği öne sürölmüştür. Yani ulus kavramı, herhangi bir etnik ayırım yapmadan vatandaş olarak algılanmalıdır. Sovyetler Birliği'nde var olan etnik temelli federalizmden sakınmak amaçlanmış ve çok uluslu halk ifadesi bütönlöşme karşısında bir tehdit unsuru olarak görölmüştür. Bu görüşü savunanlar da Rusya'nın birliğini sağladıktan sonra kaybettiği toprakları geri alacağı ve 21. yüzyıl model ülkesi olacağı inancı vardı (Tolz, 2001:239). Rus ulusal çıkarları doğrultusunda şekillenen dış politikada insan hakları, özgürlük ve demokrasi gibi kavramlara vurgu yapılarak barışıl bir yol izlenmiştir. Sovyetler Birliği döneminde düşman olarak görölen Batı'yla yaşanan çekişmeler ve ABD ile girişilen süper güç olma yarışının bedeli Rusya için çok ağır olduğu öne sürölerek Yeni Batıcılar adı verilen bir hareket ortaya çıkmıştır. Yeni Batıcılar, Batılı devletlerle ilişkilerin geliştirilmesinin Rus çıkarları ile örtüştüğünü dile getirmişler ve daha demokratik bir devlet için çatışmacı dış politikadan vazgeçilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Yeltsin de 1992 yılında yaptığı bir konuşmasında Batılı devletleri ve özellikle ABD'yi sadece bir ortak değil, müttefik olarak kabul ettiklerini söylemiştir. Ve artık Rus dış politikasında insan hakları, demokrasi, hukuk ve ahlaki değerlerin üstönlüğünün hâkim olacağını vurgulamıştır (Bajanov, 2000:56).

Liberalizm ve demokrasi gibi, alt yapısı olmayan bir ulusun hızla yürürlüğe giren reformlarla karşı karşıya kalması ve özellikle ekonomik alanda olumsuzlukların yaşanması halk arasında Batıcılığa karşı bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Batıcılık karşıtı gruba göre, uygulanan politikalar Rus ulusal çıkarından ziyade Batı'nın çıkarlarına hizmet etmektedir. Ayrıca Batı'dan beklenen mali desteklerin olmaması, Bosna ve Kosova'ya yapılan müdahaleler, Batı'nın Rusya'ya karşı güvensiz davranışları tepkinin diğer nedenlerini oluşturmaktadır (Özdağ: 1996:171). Yaşanan

tüm bu gelişmeler Batıcı kimliğin kırılması ve yerine Yeni Avrasyacıların çıkmasıyla neticelenmiştir. Yeni Avrasyacılık hareketi, Sovyet Birliği sonrasında Batı'yla iyi ilişkiler kurmak adına ülkenin ulusal çıkarlarının yok sayıldığını iddia etmişler (Tuncer, 2000:438) ve özellikle coğrafi kimliğe aykırı politikalar izlendiğini iddia etmişlerdir. Yaptıkları bu eleştiriler doğrultusunda kendi hedeflerini belirleyerek, özellikle Rus ulusal çıkarlarının korunarak, Rusya'nın coğrafi konumunun da göz önünde bulundurularak yeniden tanımlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Onlara göre jeopolitik; siyasal güç olma ve büyük devlet olma noktasında vazgeçilmez bir unsurdur.

Yeni Avrasyacı akım, iç ve dış politika da hedef olarak Avrasya'yı göstermiştir. Rusya'nın bu bölgede, hem tarihi hem de coğrafi olarak büyük sorumluluğu bulunmaktadır ve bölge Rusya için hayati önem taşımaktadır (Sönmez, 2010:79-80). Batı'nın ötekileştirildiği geleneksel bakış açısı gereği, Batı hiçbir zaman dost olmayacaktır (Dağı, 2002:79-80). Bu söylemlerle destek bulmaya başlayan Avrasyacı akım, Batıcılığın etkisini yitirmesinden sonra öne çıkmış ve Rusya'da bu doğrultuda politikalar izlemeye başlamıştır. Yeltsin, yönünü Orta Asya ve Kafkasya'ya çevirmiş ve bu bölgedeki ülkelerle işbirliği yapılmaya başlanmıştır.

Genel olarak Yeltsin dönemine bakıldığında, Rusya'nın kimlik ve aidiyet sorununun devam ettiğini görürüz. Bu dönemde iç ve dış politika da yaşanan sürekli değişimlerin nedeni de bu sorundan kaynaklanan yansımalarlardır. Rusya ne tam anlamıyla Avrupa'ya ne de Asya'ya aittir. Yaşanan tüm bu krizler de ise Avrupa kimi zaman rol model alınmış kimi zaman da bir öteki olmaya devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'da yaşanan hayal kırıklığı ülkenin kurumlarına olan saygınlığı azaltmıştır. Rus vatandaşlarının geleceğe dair olumsuz bir bakış açısı oluşmuş ve akut kimlik krizi denilen bir dönem başlamıştır. 2000 yılında yapılan seçimlerle başkanlığa gelen Vladimir Putin'in böyle bir dönemden geçen Rusya için izlediği öncelikli politika kimlik krizini aşmak ve toplumun olumsuz bakış açısını değiştirmek olmuştur. Putin dönemi boyunca Rusya; pragmatist, Avrasyacı ve çıkara dayalı politikalar izlemiştir. Yakın çevresiyle iyi ilişkiler kuran Putin, Avrasyacı politikaya ağırlık vererek gerek ikili gerekse bölgesel işbirliklerini ön plana çıkararak etkin olma yolunda adımlar atmıştır. Büyük Rusya imajını yeniden tesis etme yolunda önemli çalışmalar yapan Putin, halk tarafından da birleştirici bir lider olarak addedilmiştir (Onay, 2002:55-67). Rusya, Putin döneminde aktif ve ulusal çıkarlara

dayalı, bağımsız bir dış politika izlemiştir. Çin’le işbirliğinin gelişmesi, Orta Doğu’yu yeniden kazanma çabaları ve bölgede ABD ile sorun yaşayan devletlerin gözcüsü konumuna gelmesi ABD’yi hayli rahatsız eden konular olmuştur. Süper güç kimliğini yeniden kazanmaya uğraşan Rusya, Gorbaçov ve Yeltsin döneminde bölgede etkinliğini yitirmiş ve bölge ABD emperyalizmine kaptırılmıştı. Fakat yapılan bu hamleler yeniden ABD’ye meydan okumak anlamına geliyordu (Caşın, Derman, 2016:201-203).

Dönemin dikkat çeken bir başka unsuru da Çeçen meselesidir. Savaş, ulusal kimlik arayışı içinde olan toplumlarda siyasetçiler tarafından birleştirici bir araç olarak kullanılmıştır. Putin de Çeçen Savaşını, her ne kadar vatanseverliğin bir mesleğe dönüşeceği ve konunun Çeçen meselesine kadar indirgenmesi konularında eleştirilse de, birleştirici bir lider olma vasfını sürdürebilmek adına kullanmıştır. Savaşın seyri ve popülist söylemler Putin’in ulusal ülkü projesini destekleyecek nitelikte ilerlemiştir. Halkın desteğini arkasına alan Putin, uluslararası arenada meydana gelen 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası terörizm kavramının dünya siyasetinde önemli bir noktaya gelmesiyle de durumu lehine çevirmeyi başarmıştır (Taştan, 2012:98-99). Sonuç olarak Putin dönemiyle birlikte Rusya, büyük bir imparatorluğun dağılması sonrası yaşanan şokun ardından yeniden toparlanma sürecine girmiş ve hem siyasi hem de coğrafi açıdan küçülen bir ülkenin tekrardan eski güçlü imajına kavuşma çabası söz konusu olmuştur. Rusya yine bu dönemde yakın çevre olarak nitelendirdiği eski SSCB ülkeleriyle de ilişki kurmaya başlamış ve bağlarını sıkı tutup, Rusya’yı uluslararası alanda etkin bir konuma getirmeyi amaçlamıştır.

2.2. OSMANLI TÜRK MODERNLEŞMESİ

Osmanlı Devleti’nin modernleşme süreci Batı toplumlarından farklılık göstermektedir. Osmanlı bu sürece kendi iç dinamikleriyle değil, daha önce bu süreci yaşamış Batı toplumlarının etkisiyle, müdahale etmesiyle girmiştir. Sonraki aşamada ise Osmanlı Türk modernleşmesi, Batılılaşma ve reform hareketleri olarak başlamış ve devam etmiştir. Bu durum herhangi bir tercih meselesi de olmamıştır, zira Avrupa çok ileri bir seviyeye gelmiş dünyanın merkezi durumundadır.

Osmanlı Devleti’nin temelinde her ne kadar farklı dinlere mensup gruplar, farklı etnik unsurlar olsa da, bir bütün olarak örgütlenmeyi başarmış güçlü bir merkez

bulunmaktadır. Osmanlı kendisinden önce gelen Müslüman devletlerin bunu başaramadığını bildiğinden, bu yanıyla da övünmüştür. Bu güçlü merkezi yapılanma da din önemli rol oynuyordu. Osmanlı siyasetinde din ve devlet birbirinden ayrılmaz ikili olarak görülürdü. Ve tüm sistem bu ikisi üzerinden yürürdü. Zamanla karakteristik bir özellik haline gelen merkezi mekanizma, âdem-i merkeziyetçi sistemle de destekleniyordu (Mardin, 1995:111). Güçlü merkezi yönetim, tımar usulü ve sürekli genişleme üzerine kurulu sistem, Osmanlı klâsik döneminin genel özellikleriydi. Hanedan bir devlet olan Osmanlı'da, hükümdarın çok geniş yetkileri vardır ve ülke onun mülkü durumundadır, ülke ve halk üzerinde de her türlü tasarruf hakkı bulunmaktadır. 16. yüzyılın sonuna kadar Batı karşısında üstünlüğünü devam ettiren Osmanlı Devleti'nde bu tarihten sonra toplumsal çözümler baş göstermiş ve düzen sona ermeye başlamıştır (Toprak, 1993:192).

16. yüzyıldan sonra Osmanlı'da fiyat yükselmeleri baş göstermiş, iç borçlanmalar artmış, bütçe açıkları oluşmaya başlamış ve en önemlisi de tımar sistemi bozulmuştur. Tımar sistemi, Osmanlı klâsik dönemi olarak adlandırdığımız dönemde bir kısım asker ve memura geçimlerini ve hizmetlerine ait giderleri karşılamak için belirli bölgelerde mülkün padişaha ait olması şartıyla, kendi adlarına işletilmek üzere ve vergi toplanması kaydıyla tahsis edilmiş topraklardı. Tımar sahipleri genel olarak toprağı devlet adına işliyor ve bazen de kendi kullanımı için küçük bir bölüm devlet tarafından verilebiliyordu. Bu sistem, Osmanlı da hem merkezi otoriteyi taşrada güçlü hale getiriyor hem de ekonomik açıdan tarımsal üretimin sürekliliğini sağlıyordu. Dolayısıyla tımar sistemi, Osmanlı'da toplumsal ve ekonomik hayata yön veren ve hatta Osmanlı sisteminin bel kemiğı olarak nitelendirilen bir sistemdi. Dönemin olağanüstü şartlarından dolayı sık sık talep edilmeye başlanan vergiler de halk üzerindeki baskıları artırmıştır. Bu gelişmeler karşısında tımar sahibi sipahiler de güç duruma düşmüşler ve savaş esnasında orduya katılmamaya ya da asker göndermemeye başlamışlardı (Kılıçbay, 1985:360-380). Hatta sonraki süreçte birçok sipahi gelirleri azaldığından tımarlarını terk etmeye başlayacaktı.

Ortaya çıkan mali bunalımlar ve merkezin taşra üzerindeki hâkimiyetinin zayıflamasıyla birlikte taşrada âyan adı verilen kesim güçlenmeye başlamıştır. Güç kazanan bu kesim merkezi otorite karşısında tavizler elde etmenin yollarını aramış ve nitekim 1808 yılında Sened-i İttifak adı verilen belge imzalanmıştır. Bu belge ile halk

nezdinde padişahın yetkilerinin kısıtlanabileceği düşüncesi oluşmuştur. Bu dönemde âyanlar karşısında padişahın otoritesinin tekrardan kurulmasıyla birlikte Batı tipi oluşumların meydana çıkması engellenmiştir. Yani Batıdaki anlamda bir burjuva sınıfı oluşmamıştır. Yine bu yüzyıla gelene kadar Osmanlı'da her ne kadar ekonomik anlamda bir kriz baş gösterse de ve birtakım çözümler olsa da bunun Batıdaki gelişmelerin etkisi olduğu 18. yüzyıla kadar hissedilememiştir.

Osmanlı Devleti'nde gerilemenin en fazla hissedildiği alan ordudur. Ordu, askeri ve teknik anlamda gerileyince Osmanlı'nın ilerlemesi durmuş ve kazanılamayan savaşlar neticesinde, hazine gelirlerinde geniş bir yer tutan savaş ganimetlerinin ortadan kalkmasıyla da ekonomi üzerindeki yük daha da ağırlaşmıştır. 1699 yılı, Osmanlı'nın Batıdaki askeri üstünlüğü kabul ettiği tarih olması bakımından önemlidir. Bu tarihte imzalanan Karlofça Antlaşması'yla⁴ birlikte Osmanlı'da bir devrin bittiği ve diğerinin başladığı belirtilir. Bu tarihten sonra Osmanlı, orduyu modernize etmek için Avrupa'dan uzmanlar getirtmiş ve ordunun Batılılaşma süreci başlamıştır (İnalcık, 2000:10-15). Yeni dönemi, dolayısıyla devletin geri kalmışlığını kabullenmek Osmanlı devlet yöneticileri tarafından kolay olmamıştır. Fakat Osmanlı yönetimi 18. yüzyılın sonlarına doğru devleti eski güçlü haline yeniden döndürmek amacıyla bu geri kalmışlıktan nasıl kurtulabilecekleri yönünde planlar yapmak zorunda kalmışlardır. Eski güçlü imparatorluk günlerine dönmeyi temel amaç haline getiren devlet yöneticileri, bu amaç doğrultusunda Osmanlı-Türk modernleşme sürecini başlatmıştır. Özellikle III. Selim ile birlikte Osmanlı'da askeri reformlar başlamış ve ilk defa yeniçerilere alternatif bir ordu kurulmuştur. Nizam-ı Cedit Osmanlı reform hareketleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu ıslahat hareketleri yalnızca orduda düzenlemeyi değil, merkezi otoriteyi güçlendirmeyi de amaçlamıştır. Vergilendirme konusunda da düzenlemelere gidilmiş ve yurtdışı daimi elçilikleri açılmıştır. Padişah II. Mahmut dönemine geldiğinde ise yine merkezi yönetimi kuvvetlendirmek adına ıslahatlar yapılmıştır. Özellikle bozulan tımar sistemi kaldırılarak yerine iltizam usulü getirilmiştir. Modernleşmenin önündeki en büyük engellerden biri olarak gördüğü yeniçeri ocağını da kaldıran II. Mahmut yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu kurmuştur

---

⁴ Karlofça Antlaşması, 1699 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya arasında imzalanan bir barış antlaşması olup, Osmanlı Devleti'nin ilk kez toprak kaybettiği antlaşmadır. Osmanlı bu antlaşmadan sonra taarruz eden devlet konumundan çıkmış, elinde kalan toprakları korumaya çalışan bir devlet haline dönüşmüştür. Ayrıca bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nde gerileme döneminin başlangıcı olarak kabul edilir.

(Akşin, 1993:108). II. Mahmut'un ölümünden sonra yerine gelen Abdülmecit döneminde ise Tanzimat ve Islahat Fermanları ilan edilmiştir. Bu fermanlar ilk temel haklar beyannamesi olması ve Müslim ve gayrimüslim halk arasında eşitlik getirmesi bakımından önem arz eden gelişmeler olmuştur. Din, eğitim, yargılama, askerlik, vergilendirme gibi pek çok konuda özellikle Müslüman ve gayrimüslim halk arasında eşitlik sağlama adına düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı'nın son demlerini yaşadığı dönemde tahta geçen II. Abdülhamit ise devletin bekasını sağlamak ve toprak bütünlüğünü sağlamak adına politikalar izlemiştir. Demiryolu yapımına ve eğitime önem vermiş, devletin kurtarılması için İslamcılık akımını öne sürmüştür. En önemlisi de II. Abdülhamit dönemi ilan edilen 1876 Anayasası'dır. Osmanlı Devleti'nin ilk ve son anayasası olma özelliğini taşıyan Kanuni Esasi, mevcut rejimi değiştirmiştir. Halk yönetime katılma imkânı bulmuş olup, demokratik anlamda çeşitli adımlar atılmıştır. Çok geniş kapsamlı ele alınan bu anayasa, Osmanlı'daki köklü değişikliklerin bir göstergesi olmuştur.

Bu dönemde karşılaşılan temel güçlüklerin başında, batılılaşma ya da modernleşme adı verilen sürecin hükümet tarafından başlatılan suni bir hareket olması gelmiştir. Ayrıca bu sürece geç kalınması sorun teşkil eden bir diğer konudur. Neredeyse yüz yıl geç kalındığı ve esasen böyle bir harekete girilmesinin sebebi de askeri başarısızlıklar sonucu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasıdır. Modernleşme sürecine askeri bir görünüş verilmiş ve problemler de bu doğrultuda ele alınarak çözülmeye çalışılmıştır (Toynbee, 1999:52).

Tüm bu anlatılanlar göz önünde bulundurulduğunda Rus ve Osmanlı modernleşmesi, benzerlikler barındırdığı kadar farklılıklar da barındırmıştır diyebiliriz. Öncelikle modernleşme tarihi Rusya için 17. yüzyılın sonlarında başlarken, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda başlamıştır (Belge, 2007:43). İki ülke arasında modernleşme sürecinin başlangıcında neredeyse yüz yıllık bir fark bulunmaktadır. Batı özellikle Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimiyle birlikte modernleşme sürecini tamamlamış ve dünya üzerindeki birçok devletin uğraşında artık modernleşme olmuştur. Bu süreçte Dünya'nın birçok yerinde modernleşme yahut batılılaşma sömürgeleşmeyle iç içe yürürken gerek Rusya da gerekse Osmanlı da bu anlamda bir kolonizasyon görülmemiştir. İki ülkenin modernleşme sürecinde benzerliklerini ele alacak olursak ilk vurgulanacak noktanın askeri güç olması gerekir. İki ülkede de siyasi bir güç haline

gelen ve gelenekçi bir unsur olarak addedilen askeri güç (strelets ve yeniçeriler) ortadan kaldırılmıştır (Belge, 2007:45). Her ne kadar aralarında 130 yıl fark olsa da modernleşmenin önünde engel teşkil eden bu gelenekçi unsurlar bertaraf edilmişlerdir. Her iki imparatorluk da uzun yıllar kendi iç dinamikleriyle hareket etmiş ve dışarıya kapalı bir toplumsal yaşam inşa etmişlerdir. Modernleşme sürecine girdikten sonra her ikisi de Batı'yı örnek almış ve Batı tarafından dinlerinden dolayı ötekileştirilen iki devlet olmuşlardır. Fakat her iki devletin sahip olduğu din, modernleşme sürecinde kendi içinde değerlendirildiğinde, şu şekilde bir farklılık ortaya çıkmıştır: Rusya Hristiyan olduğu için modernleşmek onun için Osmanlı'da ki gibi zor olmadı zira Halife unvanına sahip bir padişahın Müslüman halkı “gâvur” olarak küçümsediği Avrupa'ya benzetmesi kabul edilemezdi. Rusya her ne kadar Ortodoks da olsa Petro bu durumu birleştirici bir unsur olarak kullandı. Modernleşme önderlerinin izledikleri yollar da birbirinden farklıydı. Örneğin; Petro daha Çar olmadan önce Avrupa'nın çeşitli yerlerine kimliğini gizleyerek gitmiş ve Avrupa'yı yakından görerek işlerin nasıl yürüdüğünü keşfetmeye çalışmıştır. Bu keşiflerden sonra Batı'ya öğrenciler de gönderilerek Rus modernleşmesinin niteliği artırılmıştır. Oysa Osmanlı'da ülke dışına çıkan ilk Padişah Abdülaziz olmuş, o da devlet başkanı sıfatıyla ziyaretlerde bulunmakla yetinmiştir (Coşgun, 2012:87-89). Eğitim için gönderilen öğrencilerin de sayısı ve zamanı Rusya'nın oldukça gerisinde kalmıştır.

Her iki ülkenin modernleşme sürecindeki temel benzerliklerinden biri de Batı'da ki mekanizmaları kendilerinde kuramadıkları ve bilgiyi ithal edip, süreci toplumsal tabana yayamamalarıdır. Bu durum da modernleşme sürecinin tepeden inme, baskıcı hükümetler ortaya çıkardığını görüyoruz. Osmanlı modernleşme sürecini daha ziyade askeri temelli ve anayasalcılık üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Oysa modernleşmiş Batı ülkelerinin itici gücünü sanayileşme oluşturmuştur. Osmanlı bu noktada kalkınabilmek adına temel koşul olan sanayileşme için gerekli alt yapıyı kuramamıştır. Fakat Rusya, Osmanlı'nın aksine başarılı bir sanayileşme dönemi gerçekleştirmiştir. Özetle her iki ülkenin modernleşme konusunda kendisine sorduğu temel sorular şunlardı: “Rusya ne kadar Batılılaşabilirim derken, Osmanlı ne kadar az Batılı kalmakla yetinirim?” sorularını sordu (Güney, 2015:16-18).

2.2.1. Türk Kimliği Oluşum Süreci

Osmanlı Devleti 13. yüzyılın sonlarında küçük bir uç beyliği olarak kuruldu, bu dönem hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmayan bu uç beyliği, 14. yüzyılda hatırı sayılır bir devlet haline gelmiştir. Devletin kurucularına baktığımızda Oğuz soyundan gelen aşiret kökenli Türk unsurları olduğu bilinmektedir. Aşiret kökenli bu devlet zamanla aşiret kimliğinden sıyrılıp, siyasal bir varlık olarak gelişmiştir. Buradaki en önemli nokta, Osmanlı Devleti'nin kimliğini, kurucularının Türk etnik kökenine dayanmasına rağmen, Türklük üzerine değil, İslamiyete dayandırmasıdır (Karpas, 1995:26). Osmanlı Devleti, kimlik inşa etme sürecinde İslami değerleri kullanma noktasında diğer İslam devletlerinden bile o kadar ileri gitmiştir ki, kendisini ve toplumsal yapısını sürekli olarak İslami motivasyonları kullanarak ifade etmiştir (Lewis, 1970:12).

Osmanlı, temelini klasik İslam Hukuku'na dayandırmıştır ve sadece ibadet, inanç doğrultusunda İslâmı baz almamıştır, aynı zamanda ülke yönetimi için gerekli sosyal, politik ve hukuki tüm kuralları da bu doğrultuda oluşturmuştur (Akçam, 2002:58). Meşruiyetinin temelini din kurallarından alan bu devletin yönetiminde teokrasi egemen olmamıştır, yani devleti din adamlarından oluşan bir kurul idare etmemiştir. Devlet her ne kadar dinin hizmetinde görünse de, gerçekte din devletin hizmetinde olmuştur (Karpas, 1995:26-27). İslamiyet'i hep bir şekilde kontrol altında tutan Osmanlı Devleti, farklı dinleri de bünyesinde barındıran bir devlettir. Ehli kitap olarak kabul edilen dinlere de İmparatorluk içinde çeşitli haklar tanınmıştı ve bu dine mensup olanlar belirli bir özgürlüğe sahip şekilde İmparatorluk sınırları içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyıla gelindiğinde, Fatih Sultan Mehmet döneminde artık ülke İmparatorluk statüsüne erişmiştir. Osmanlı, toplumsal ve siyasal yapılanmasının tanımını yaparken Millet Sistemi kavramını temel almıştır. Burada "millet" kavramı etnik bir köken olarak kullanılmamıştır. Aksine millet Osmanlı'da dini aidiyetleri tanımlamada kullanılmakla beraber bununda ötesinde devlet, uyruklarını tanımlamak için millet kavramını kullanmıştır. İmparatorluk içinde yaşayanlar da kimliklerini ifade ederken millet kavramı üzerinden dile getirmişlerdir (Köker, 1993:150). Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim cemaatler ayrı ayrı bir millet olarak görülürken, Müslümanlar farklı etnik kökenden olsa bile tek bir millet olarak

kabul edilmiştir. Osmanlı, gücünün zirvesinde olduğu dönemlerde de bu bakış açısından sapmamıştır. İslamiyet davasını yürüten bir İmparatorluk olarak, tam da bu noktada Avrupa için kendisinden korku duyulması sebebiyle bir öteki haline gelmiştir. Osmanlı da kendi kimliğini inşa ederken dinsel farklılıkları göz önünde tutmuş ve gayrimüslimleri ötekileştirmiştir. Fakat bu algıya rağmen, Osmanlı'da ki tüm gayrimüslim unsurlar huzur ve güven içinde yaşamışlardır. Osmanlı sadece kimlik oluşumunda en alt derece ötekileştirme olarak nitelendireceğimiz şekilde ötekini kendisiyle eşit tutmamıştır (Belek, 2006:53).

Osmanlı, 19. yüzyılda tamamen yıkılmanın eşiğine gelmişti. Onlarca farklı milleti elinde tutup asırlarca idare eden muazzam imparatorluk, ihtiyarlayıp eski kudretini kaybetmişti. Önceleri devletin yıkılmasını durdurup eski kudretine kavuşturma çabalarında olan devlet adamları, daha sonra mevcut durumun vahameti anlaşılınca devleti sadece ayakta tutma gayretleriyle yetinmişlerdi. O dönemde bazı devlet adamları ve aydınlar tarafından ölüme giden bu hasta adamın kurtuluşu için birbirinden farklı reçeteler yazılmıştı. Her çözüm yolu, devletin temel unsurları olan din ve millet üzerinde üretilen kurtuluşu hedefliyordu. Bu reçetelerin sahipleri de, devleti kurtarmak için en ideal yolun kendi savundukları fikirler olduğunu iddia etmişler ve onları hem devlet kademesine hem de halk kısmına benimsetmek için çabalamışlardır. Bu doğrultuda 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, Batılılaşma adına ortaya konulan reformları uygulamaya geçirirken kendi kimliği üzerine yeniden düşünmeye başlamıştır. Çünkü Batı'nın üstünlüğünün kabul edildiği bu dönemde, Osmanlı Batı'ya yöneldiğinde kendisine dair oluşturulmuş olumsuz ve ters bir düşünce ortamıyla karşılaştı (Timur, 2000:177). Yapılan bu reformlar ve özellikle Balkanlar da yükselişe geçen ulusçuluk akımları Osmanlı'yı, Osmanlıcılık politikası izleme noktasında etkilemiştir. Tanzimat Fermanı'nın ortaya çıktığı döneme kadar dini esaslar ile örgütlenmiş olan devlet, millet sistemini de sürdürerek bünyesindeki tüm ulusları bir arada tutarken, Yunan bağımsızlığı bu düşüncenin artık geçerliliğini yitirdiğini göstermiştir. Bu olaydan sonra devletin kimliği yeniden sorgulanmış ve İmparatorluk sınırları içindeki herkesin öncelikli kimliği hiçbir ayırım yapılmaksızın Osmanlı olarak kabul edilmiştir (Güleç, 1992:24). Yani Osmanlıcılık politikası ile birlikte kimliğin kökeni artık devlet vatandaşlığına dayandırılmıştır. Vatandaşlık kavramı ilk bakışta her ne kadar basit gibi görünse de, Osmanlı'nın o dönemdeki güç kaybı ve Batı'dan geri kalmışlığı gibi sebeplerden ötürü çok da benimsenmemiştir. Aslında Osmanlı'da bu politikayı diğer

pek çok reform hareketlerinde olduğu gibi gerçekten isteyip benimsediğinden değil, içinde bulunduğu zor durumdan çıkmak için mecburen uygulamıştı. Üstelik Müslüman halk kendini gayrimüslimlerle eşit görmek istemiyordu, gayrimüslimler ise bu politikayı tek vatandaşlık yaratacağından bir asimilasyon gibi görmüşlerdi (Kafesoğlu, 1985:68-70).

Modernleşme yolunda yapılan reformlar, çıkarılan fermanlar halk arasında ciddi rahatsızlıklara sebep olmuştur. Çünkü elde ettikleri haklarla, büyük korumalar elde eden, askere gitmeyen bu yüzden savaşlara katılmayan, Osmanlı mahkemelerinde yargılanmayan bir topluluk olmuştur. Onun karşısında da sürekli ezilen bir Türk köylüsü vardı, gayrimüslimlere göre çok kötü durumdaydılar. Yakın tarihe kadar yönettikleri gayrimüslimler kendilerinden üstün konuma geldikleri için ve tüm yükün de Müslüman halkın üzerinde olması gibi sebepler ise başta Hristiyanlık olmak üzere farklı dinlere karşı bir nefret duygusunun oluşmasına neden olmuştur (Belek, 2006:72). O dönemde Rusların başlatmış olduğu Panslavist akım Balkan devletlerinin ayaklanarak, bağımsızlıklarını ilan etmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti, gerek bu ülkelerin bağımsızlığını ilan etmesiyle gerekse o dönem Ruslarla yapıp kaybedilen savaş neticesinde Balkanlarda ciddi bir toprak kaybı yaşamıştır (Karlı, 2003:245). Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde izlenen Osmanlıcılık politikasıyla halkı bir arada tutup, devlete bağlı kalamayacaklarını anlayan padişah II. Abdülhamit yeni bir kimlik arayışına girmiştir. Ve gayrimüslim unsurları bir arada tutamayacağını net olarak gören padişah, en azından Müslüman olanları bir arada tutma eğilimine girerek İslamcı politikalar izlemeye başlamıştır. İslamcılık düşüncesinin temeli dine dayanmaktadır yani halkı yeniden birbirine kenetlemek için din vurgusu yapılacaktır. Müslüman topluluklar hangi ulustan olursa olsunlar, halifenin etrafında toplanmalıdırlar. Bu dönemden sonra bir süre hem Osmanlıcılık hem de İslamcılık duruma göre birlikte kullanılmaya devam etmiştir. İslamcılık, azametli bir tasarı olarak görülse de gerçekleştirilmesi yolunda şu güçlükler olmuştur: Tanzimat'ın Osmanlı toplulukları arasında yaymayı amaçladığı siyasal ve hukuksal eşitlik söz konusu olmayacaktır hatta Osmanlı uyrukları arasında düşmanlıklar başlayacaktır. Türkler arasında da dinsel ve mezhepsel çatışmalar çoğalacak, Müslüman tebaaya sahip büyük devletler de bu tasarının gerçekleşmesine engel olmaya çalışacaklardır (Akçura, 1976:19).

Osmanlı yöneticileri son ana kadar İmparatorluğu bir arada tutmak adına Osmanlıcılık ve İslamcılık eksenli bir kurtuluş ümit etmişlerdir. İmparatorluğun dağılıp parçalanmasını önlemek adına Türkçülük var olan seçeneklerden en son başvurulacak olanıydı. Türkçülüğe ilkin Osmanlı İmparatorluğunda ki Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksul olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle başlanacaktı. Sonra, Asya kıtasıyla Doğu Avrupa’da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal millet meydana getirilecekti. Fakat bu akım özellikle Osmanlı halkından Türk olup da Müslüman olmayan ve Türkleştirilmesine olanak bulunmayan toplulukların Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılması riskini taşıyordu. Hatta yoğun bir Türk nüfusuna sahip Rusya’da Türk birliğine engel olmak isteyebilirdi (Çalen, 2011:289-294).

Milli Mücadele yıllarına gelindiğinde ise 20. yüzyılın başlarında modernleşmeyle birlikte artık İmparatorluğun dağıldığı ve Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi politikalarında son bulduğu yönünde icraatlar yapılıyordu (Berkes, 1973:480). Ancak Osmanlı bunu açıkça dile getiremiyordu çünkü Kurtuluş Savaşı yıllarında halkın arasındaki genel görüş, Osmanlı Devleti’nin yok olmayacağı ve yakında Müslümanların eski güçlerine kavuşacağı yönündeydi. Bu inanış ise ötekileştirilmiş gayrimüslimlere karşı ciddi bir direnişin ortaya çıkmasını sağlıyordu. Halkın desteğini almak isteyen yönetici grup ise, Kurtuluş Savaşını, hilafete ve saltanata karşı gayrimüslim saldırılarını durdurmak için verilen bir mücadele olarak tanımlıyordu (Yıldız, 2001:219-220). Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra onun külleri üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin, 1923 yılında Cumhuriyet’in ilanından sonraki dönemde İslamcılık politikasından kesin olarak ayrıldığı, Müslümanlık yerine Türklük vurgusu yaparak hükümetinde bu noktada net bir tavır aldığı dönem olarak kabul edilir. Bu dönemin farklılığı ise artık ulus egemenliği ve bağımsızlığının söz konusu olmasıdır (Berkes, 1973:461). Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasıyla birlikte, devlet yapısının monarşi olması birlikte düşünülemezdi. Bu yüzden eş zamanlı olmasa da saltanat ve hilafet kaldırılmıştır (Ersanlı, 2006:70). Ve bu noktada, yani saltanat ve hilafetin ilga edilmesine karşı çıkanlar ihanetle suçlandı. Sonuç olarak bu dönemde milli devlet ve kimlik inşasında zora başvurulmaya başlandı.

Türkiye’de 1923-1945 arası dönem tek parti yönetiminde geçen bir diktatörlüktü (Tunçay, 2005:16). Her ne kadar teorik anlamda bir anayasa olsa da, pratikte otoriter bir

yönetim söz konusuydu. Bu dönemde özellikle halifeliğin kaldırılması çok önemli bir yere sahipti çünkü laik devletin kurulması yönünde temel bu sayede atılmış oldu. Aynı zamanda Türkiye bu yolla İslam dünyasından da kopmuş oluyordu. Yine bu dönemde yapılan tüm reformlar ülkeyi Batılılaştırma yönündeydi. Zira artık yapılmak istenen yeni bir ulus inşa etmektir. Atılan adımlar da bu amaç doğrultusunda dizayn ediliyordu. Atatürk'ün temel amacı, anayasal vatandaşlığa dayanan bir toplum tasarlamaktı ve bu doğrultuda da vatandaşlık ilkesini, laikliği ve hukuk devleti olma niteliklerini merkeze alan bir devlet yapısı belirlemişti. Dil, din, ırk ayrımı olmaksızın, ülkede yaşayan herkesi kapsayan Türk vatandaşlığı anlayışını odak noktası haline dönüştürmüştü. Nitekim 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Türklüğü siyasi bir vatandaşlık olarak tanımlamıştır (Alakel, 2011:23). Böylece kendini, merkez devletin inşa ettiği Türk kimliği dışında görenler, devletin varlığına karşı bir tehdit olarak algılanmışlardır. Bu nedenle de, ülkenin sürekli olarak bir parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu varsayılmıştır.

2.3. KİMLİK TAHAYYÜLÜNÜN DIŞ POLİTİK FARKLILIKLARI: TÜRKİYE VE RUSYA ÖRNEĞİ

Dış politika, iç politikadan farklı olarak ülkesel çıkarlar ve hedefler doğrultusunda diğer devletlere karşı sergilenen tutumlardan oluştuğundan, dış politika oluşturabilmek için, kimlik tanımının özünü oluşturan “biz” ve “öteki” unsurlarının iyi tanımlanması devletler için zaruri bir durumdur (Arı, 2006:62). Dış politika, sınırlar koyan, ötekini dışlayan yönüyle de farklılaşmanın sembolü olan ulusal kimlik için vazgeçilemez bir unsurdur (Dağı, 2002:54). “Biz”in karşısında yer alan “öteki” düşman olarak algılandığından, sahip olunan ulusal kimliğin üstün olduğu güdüsü devreye girerek devletleri dış politika aracılığıyla ötekiler ile çatışma yoluna iter. Ulusal kimliğe karşı bu şekilde ortaya çıkan tehdit algılamaları, devletleri içerde ortak bir payda oluşturmaya mahkûm eder ve bu durum homojen toplumlarda ortak bir kader birliği yaratılarak mümkünken, heterojen toplumlarda sorun teşkil edebilmektedir. Devlet tarafından zorla dayatılan bu ulusal kimlik, Rusya gibi çok kültürlü toplumlarda çeşitli direnişler ve ayaklanmalarla karşılaşmıştır.

Bir ülkenin ulusal çıkarları ile dış politika öncelikleri arasında her zaman doğrudan bir ilişki kurulamaz. Çünkü bu noktada birçok faktör devreye girip farklı

derecelerde etkide bulunduğundan, bunların dönemsel olarak ele alınması gerekmektedir. Dış politikası ele alınan devlet, belli bir dönüşüm aşamasından geçiyorsa öncelikle ulusal çıkarlarının belirginleşmesi gerekmektedir çünkü bu süreç belirsizliklerle dolu olduğundan eski rejimden gelen grupların yeni rejime direnişi ya da yeni aktörlerin siyaset sahnesine çıkışıyla birlikte çeşitli olası çekişmelerin yaşanması ihtimalini doğuracaktır. Tam da bu noktada, özellikle Rusya 1991'den sonra birçok siyaset bilimci için belirsizliklerle dolu bir örnek olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya gerek milli kimlik gerekse de dış politika anlamında yeni bir arayış içerisine girmiştir. Bu süreç eski geleneksel değerleri savunanlar ile yeni dönem oluşumlar arasında sürekli olarak bir çatışma yaşanmasına sahne olmuştur (Büyükkakıncı, 2002:14-15). Ve bu durum Rusya'nın dış politika oluşturma sürecini doğrudan etkilemiştir.

Soğuk Savaş sona erdikten sonra Rusya, Batı odaklı bir dış politika izlemiştir. Ekonomik sıkıntılardan kurtulmak adına, Batıcılığı bir çıkış noktası olarak görmüş ve bu doğrultuda uygulamalara gitmiştir. Fakat bu yönelim onun, Kafkaslar ve Orta Asya ile olan ilişkilerinin kopmasına sebep olduğundan ve Batı'dan umduğu desteği de alamadığından sonrasında Avrasya'ya yönelmesine neden olacaktır (Tuncer, 2000:155). Rusya “Yakın Çevre” olarak adlandırdığı bir politika izleyerek, nüfuz alanı elde etmeye yönelik uygulamalara gitmiştir. Kimlik krizi, Rusya'nın sadece iç işlerinde değil, dış politika yapım sürecinde de önemli bir rol oynayarak adeta itici bir güç haline gelmiştir. Uluslararası arenada Rusya'yı yeniden bir Süper Güç yapacağı düşünülen Yakın Çevre politikası, Batı'dan bir kopuşu değil, Batı'yla ilişkileri dengede tutmayı amaçlıyordu (Dağı, 2002:172). Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, Rusya kendini yeniden tanımlamak zorunda hissetti, iç ve dış politikada yeniden yapılanma sürecine gitti. Rus kimliği de bu süreçteki değişik unsurların sentezinden oluştu. SSCB sonrası dönemde aidiyet krizi ve kimlik sorunu yaşayan Rusya, dış politikasını bu sorunlara getirdiği çözümler doğrultusunda şekillendirdi.

Türkiye'de de dış politika bağlamında bir kimlik değişiminden en fazla söz edilen dönem 1990'lı yıllardır. Bu yıllar boyunca Türkiye'nin bölgesel güç olma girişimleri özellikle Osmanlı coğrafyasıyla bağlantılı olduğundan değişen kimliğe sıkça vurgu yapılmıştır. Bir kimlik değişiminden söz edebilmek için yapılan icraatlardan ziyade devletin dış politika algısının değişip dönüştüğünün ortaya koyulması

gerekmektedir. Aynı zamanda bu dış politika algısının süreklilik arz etmesi devletin yaratmaya çalıştığı kimlik olgusunu güçlendirecek bir unsurdur. Türkiye için önemli bir öteki olan Batı, hem inşa edilen kimliğin bir unsuru hem de kimliği inşa edici bir unsur olarak görülmüştür. Türkiye'nin kimlik inşa etme sürecinde önemli bir unsur olan Batı'dan kasıt Avrupa'dır. Avrupa bugün bile etkili öteki varlığını devam ettirmektedir. Batı tarafından kabullenilme, Osmanlı Devleti döneminden beri Türkiye'nin temel dış politika hedefi olmuştur (Ereker, 2010:213-216).

2.3.1. Rusya'nın Emperyal Vizyonu: Sıcak Denizlere İnme Politikası

Rusya, coğrafi açıdan kuzeyinde buzullarla kaplı güneyindeyse Osmanlı devletinin egemenliği altında olan Karadeniz arasında sıkışmış ve sıcak denizlere çıkışı olmayan bir ülkedir. Onun bu coğrafi konumu deniz ticareti yönünden de geri kalmasına neden olmuştur. 18. yüzyıla kadar Rusya'nın Karadeniz kıyılarında birkaç küçük liman dışında ticaret amaçlı kullanabileceği büyük limanı yoktu. Ancak Rus Çarı Petro başa geçtikten sonra deniz ticaretinin geliştirilmesi gerektiği ve dolayısıyla da sıcak denizlere inilmesi gerektiğini fark etmiştir. Devletin gelişmesi için sıcak denizlere açılmanın birinci derecede önemli olduğu kavranmış olup, bunu gerçekleştirebilmenin yolu da Karadeniz ve Boğazların hâkimi olan Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile mümkün olacaktı. Petro'nun bu düşünceleri kendisinden sonra başa geçenleri de etkilemiş ve sonraki gelenler de aynı politikayı güderek Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlar üzerinden sıcak denizlere inebilmesi yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Sürdürülen bu politikaya rağmen Rusya, Petro'dan sonra ticarete uygun bir liman elde edememiştir. Rusya sulh dönemlerinde İstanbul ve Çanakkale Boğazı'ndan gerekli denetimler yapıldıktan sonra ticaret gemilerini serbestçe geçirebiliyordu. Bu serbestlik yalnızca ticari gemilere özgüydü. Savaş zamanlarında ise boğazlardan geçiş kapatıldığı için Rusya'nın deniz ticareti duruyordu. Rusya'nın Akdeniz'e donanma gönderebileceği tek yol binlerce mil uzaklıktaki Baltık Denizi'ydi (Keleş, 2009:89-102).

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası sadece ticari değildi, bu durumun siyasi bir yönü de vardı. Zira Rusya düşman olarak gördüğü rakipleri tarafından konulan sınırlandırmaları ortadan kaldırmak istiyordu. Sürekli zayıflayan Osmanlı'nın hâkimiyeti altında olan Boğazlara sahip olma isteği Rusya'yı bu yönde hareket etmeye sevk etmiştir. Osmanlı Devleti'yle Rusya'nın tarihine bakıldığında da Rusya'nın

Boğazları ele geçirme isteğinden dolayı büyük bölümünde rekabetin hâkim olduğunu görürüz. 20. yüzyıla gelindiğinde Rusya'nın yürüttüğü bütün politikalar Boğazlar üzerineydi denilebilir. Rusya bölgede meydana gelen tüm krizlerden istifade ederek Boğazları ele geçirmeyi denemiştir. Fakat Boğazlara sahip olabilmek için gerekli imkânlardan yoksun olduğundan bölgedeki mevcut durumunun korunması yönünde politikalar izlemek zorunda kalmıştır. Bu politikayı izlerkenki temel hedefi Osmanlı'nın dağılmasını ve Boğazların üçüncü bir devletin eline geçmesini önlemek olmuştur. Rusya Boğazları ele geçirme odaklı politikalarını izlerken Balkanlarda Slavları, Doğu Anadolu'da ise Ermenileri bu doğrultuda kullanmıştır. Ancak bunu yaparken ne Slavların ne de Ermenilerin bağımsızlıklarını istemiyordu. Slav ve Ermenileri sadece kendi denetiminde birer tampon devlet oluşturmak adına kullanıyordu. Dolayısıyla Rusya'nın kendi içerisinde tutarsız bir Balkan ve Doğu Anadolu politikası vardı. Bu tutarsız politika her ne kadar Rusya'nın en büyük silahı olarak adlandırılan Panslavizm ile desteklense de Balkan Savaşlarından hemen önce Rusya Balkanlardaki kontrolünü kaybetmiştir. Bu durum hem Balkan politikasının iflasına neden olmuş hem de Boğazların ele geçirilmesi noktasında etkisiz hale gelmiştir (Aslanova, 2008:75-92).

20. yüzyıldan sonra Rusya'da kapitalizmin gelişmesiyle birlikte Boğazlar konusu ekonomik açıdan da önem kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde birçok büyük devlet Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması için mücadele etmişti. Rusya'da bu durumun farkındaydı ve o dönemdeki amacı Boğazların başka bir devletin eline geçmesini önlemektir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, büyük devletler arasında yatırımı olmayan ve imtiyazları bulunmayan tek devlet Rusya'ydı (Bodger, 1999:99). Osmanlı ile ekonomik anlamda ilişkiler yönünden önde gelen bir devlet olması gerekirken, bu geri kalmışlık Rusya'nın diğer Avrupa Devletleriyle rekabet etme durumunu da olumsuz etkiliyordu.

2.3.2. Rus Yayılmacılığının Tetikleyici Unsuru Olarak Sosyalizm

Mutlak monarşiyle yönetilen Rusya'da 19. yüzyıldan sonra yönetime karşı çeşitli ayaklanmalar ortaya çıkmış ve Marksizm ülkede giderek güçlenmeye başlamıştır. 1917 yılı Mart ayında halk gösterileriyle başlayan olaylar, birkaç gün içinde ihtilal halini almıştır. İşçiler ve askerlerden oluşan bir grup yönetimi ele geçirmiş, geçici hükümeti kurmuş ve Çar'ı istifaya zorlamıştır. İktidarı devralan Bolşevikler, Lenin

önderliğinde 1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini kurmuşlardır (Uçarol, 2008:649). Lenin, Komünizme giden yolda proletaryanın diktatörlüğü olmaksızın siyasi geçiş sürecinin tamamlanamayacağını düşünüyordu. Yeni oluşan yönetici sınıf, tüm işçileri yeni sistem olan sosyalizmin inşası yolunda örgütleyebilmek için iktidarı elinde bulundurmalıydı. Bu düşüncenin uygulamaya geçirilmesi de Sovyetlerle mümkün olacaktı. Sosyalizm temelinde kardeşlik, sosyal eşitlik, sosyal sınıf ve ortak mülkiyet kavramlarına vurgu yapıyordu. İş birliği insanları birbirine bağlayan bir olguyken, rekabet ise çatışma ve düşmanlığa sebep olan bir olguydu. Özellikle eşitlik konusu sosyalizm için çok önem arz eden bir kavramdı (Heywood, 2015:84-126). Üzerinde durulan bir diğer konu da halkların kendi kaderini tayin hakkı olarak bilinen self determinasyon hakkıdır (Doğan, 2008:169). Bu hakla sömürge devletler emperyalist devletlerden ayrılarak kendi devletlerini kurabileceklerdi. Bu şekilde başlayan bağımsızlık mücadelelerinin devrimci bir niteliği de olacak, bir yandan emperyalizm zayıflayacak diğer yandan da bağımsızlık kazanan bu yeni devletlerin sosyalist devletlerle birleşme imkânı olacaktı. Dolayısıyla self determinasyon sosyalizme ulaşmak için kullanılan araçlardan biri olmuştur.

Lenin, kendi egemenliği döneminde sosyalizmin en ideal yönetim biçimi olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Vurgulanan kavramlar ve işçi sınıfı odaklı yaklaşımlar esasen kimlik inşa sürecinin de araçları olmuştur. Bu durum ilerleyen süreçte Sovyet üst kimliğini oluşturmuş ve bu kimlikle birliği oluşturan halkların her biri kendi ulusal kimliğini bir tarafa bırakarak Sovyet toplumunu oluşturmak adına üst kimlik altında birleşecektir. Tüm bu uygulamalar, verilen haklar şekilde milli, özde sosyalist bir yapı oluşturulmaya çalışıldığının da birer göstergesi olmuştur (Karabulut, 2009:66-69).

2.3.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rus Dış Politikasında Emperyal Kodlar: Avrasyacılık

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği'nin de çökmesiyle büyük bir bocalama yaşayan Rusya ideolojik arayışlar içine girmiştir. Birlik dağıldıktan sonra Rusya'da, devralınan aidiyet krizi derinleşerek devam etmiş ve Rusya'nın Avrupalı mı yoksa Asyalı mı olduğu tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Avrasyacılık akımı böyle bir süreçte ortaya çıkmış ve Rus dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Özellikle Putin

döneminde yeniden ayağa kalkan Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarını da kullanarak ekonomisini toparlamış ve bu doğrultuda stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejiler arasında önemine dikkat çekilen Avrasyacılık esasen Yeni Avrasyacılık olarak adlandırılıp, 1920’lerde ortaya çıkan Klasik Avrasyacılık fikrinden farklı olarak ortaya çıkmıştır. Klasik Avrasyacılık fikri 1990’lara kadar Rus politik hayatında SSCB rejimi ile ters düşülmesinden dolayı uyku evresinde kalmış, 1990’lardan sonra Aleksandr Dugin’le birlikte Rus siyasal hayatında Yeni Avrasyacılık olarak tekrar diriltilmeye çalışılmıştır.

Dugin’e göre Rusya, stratejik açıdan kendisini Avrasya ile özdeşleştiren muazzam bir kıtasal kütleden oluşmuştur. Coğrafya, din, dil, kültür ve hatta iklim bakımından bile Doğu ile Batı’nın sentetik birleşimidir. Dolayısıyla aslında Rusya ne tam olarak Doğu ne de tam olarak Batı’dır, bağımsız ve özel üçüncü bir yöndür (Dugin, 2010:3). Dugin’in bu düşüncelerini göz önüne alarak Yeni Avrasyacılık akımının temel savlarını şu şekilde açıklayabiliriz: Yeni Avrasyacılık, Atlantikçi küreselleşmeyi Batı’nın hâkimiyetini yayma projesi olarak görmektedir. Bu sebeple buna alternatif olarak bölgesel birliklere ve ittifaklara dayalı, işgalci ve tek tipçi olmayan bir küreselleşmeyi savunmaktadır. Batı dışı ülkeler içe kapanmak yerine bölgesel işbirlikleri ve yardımlaşmaya önem vererek, daha sağlam bir küreselleşme meydana getirip Batı hâkimiyetini kırabilir ve daha istikrarlı hale gelebilir. Tek kutuplu dünya insanlığa savaş, sömürü ve fakirlik dışında bir şey getirmeyeceğinden onun yerine çok kutuplu yeni ve daha adil bir dünya düzeni vaat etmiştir. Bu vaadini de yerine getirmek için tek kutuplu küreselleşmeyi reddeden tüm direniş hareketlerini desteklemiştir. Ankara, Tahran ve Yeni Delhi’yle olan ilişkiler, Şanghay İşbirliği ve Karadeniz İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşlar bu düşünceler doğrultusunda en önemli dayanak noktalarını oluşturmuştur (Örmeci, 2013:1-2).

Avrasyacılık, Rusya’nın kendine özgü bir kültürü, kimliği ve coğrafyası olduğunu ileri sürerek, Batı ile iyi ilişkilerin Rusya’nın sahip olduğu bu değerleri yok edeceği iddiasındadır. Ayrıca ABD güdümünde tek kutuplu bir dünya yerine çok kutuplu bir sistem önermekte ve bu sistemin içerisinde de Avrasya kültürünün birleştirici niteliğini vurgulamaktadır (Caşın, Derman, 2016:219).

Yeni Avrasyacılık akımının çıkış noktası ve yapılan icraatlar da göz önüne alındığında aslında Avrasyacılık Rusya için bir amaç olmaktan ziyade, onun emperyal politikalarını gerçekleştirmek üzere kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çünkü bakıldığında Klasik Avrasyacılık ile Yeni Avrasyacılık arasında belirgin farklılıklar ve kopuş bulunmaktadır. Ayrıca Yeni Avrasyacılık kendini Atlantikçiliğin karşıtı olarak tanımlayıp, bu doğrultuda bir meşrulaştırma yolu tercih etmiştir. Yani Amerikan yayılmacılığı ve hâkimiyeti korkusunu kullanarak Avrasya’da bulunan ülkeler üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmeye çalışmıştır. Olası bir Avrasya Birliği’nde başat faktör ve lider ülke Rusya olacaktır. Bu niteliğiyle de Yeni Avrasyacılık emperyal bir özellik taşımaktadır (Hazır, 2014:1).

2.4. TÜRKİYE: CİHANŞÜMUL VİZYONDAN ULUS DEVLETE

Osmanlı Devletine, modernleşme sürecine girmesinden çöküşüne kadar ki süreçte temelde üç farklı ideoloji hâkim olmuştur: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük. Bu üç farklı ideolojinin uygulanmasının temel nedeni ise, dağılmakta olan İmparatorluğu bir arada tutmak için uygulanması zorunlu kabul edilen, pragmatist bir bakış açısydı. Millet sisteminden modern sisteme geçiş sürecinde uygulanan Osmanlıcılık, toprak kaybının devam etmesi neticesinde terk edilmiş ve yerine İslamcılık uygulanmıştır. Bunun da işe yaramaması nedeniyle Türkçülük politikası Osmanlı’nın son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında etkili olmuştur.

19. yüzyılda değişen dünyayla birlikte çok uluslu imparatorluklar tarihe karışmış ve yerine ulus devletler çıkmıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu sınırlarını korumaya çalışan bir devletti fakat aynı zamanda ülkede modernleşme hareketleri de başlamıştı. Modernleşme çabaları batılı normlar, fikirler ekseninde olmuştur ve bu modernleşme çabaları arttıkça toprak kayıpları da aynı oranda artmıştır. Osmanlıcılık politikasıyla Balkanlar kaybedilmiş, sonrasında İslamcılık öne çıkmış fakat Orta Doğu’da kopmalar başlamıştır. Son olarak elde Anadolu kalınca yola Türkçülükle devam edilmiştir. İmparatorluk içerisinde ciddi çatışmalar, paradokslar ve çıkmazlar söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda ortaya en son çıkan ulus olan Türkler bir ulus devlet olan Türkiye’yi kurmuşlardır (Ayata, Yücel, 2015:41-42).

Osmanlı Devleti’nin gerilemeye başlamasıyla birlikte gelen askeri yenilgiler modernleşme sürecinin başlamasıyla paralellik göstermiştir. Çünkü Osmanlı mağlubiyetlerin sebebini Batı’daki yenilik hareketlerinin takip edilmemesine bağlamıştır. Bu şekilde başlayan reform hareketleri İmparatorluğu eski güçlü günlerine

döndürebilmek adına fikirsel akımlarla da desteklenmiştir. Özellikle Balkanlar'daki çözümlerin önlenebilmesi için Osmanlı kimliği ön plana çıkarılmıştır. Bu anlamda Osmanlı aydınları ortak bir vatan üzerinde Osmanlı milleti yaratmaya çalışarak Batı tipi akımlardan etkilenmişlerdir. Osmanlı kimliğinin içselleştirilebilmesi için çeşitli somut adımlar atılsa da etnik milliyetçilikler galip gelmiş ve Osmanlıcılık hedefine ulaşamamıştır. Osmanlıcılık politikasının yerine bu defa İslamcılık ikame edilmiştir. Bu politikayla dünya üzerindeki tüm Müslümanlara hükmetmekten ziyade Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanların devlete bağlı kalması hedeflenmiştir. Bu politika da II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle birlikte geçerliliğini kaybedince bu defa Türkçülük politikaları dillendirilmeye başlamıştır. Cihan imparatorluğu olarak kurulan Osmanlı dağılma sürecine girmiş ve bu fikirsel akımlar onun yeniden toparlanmasına yetmemiştir. Kurulacak yeni ulus devletin kimlik inşa sürecinde etkili olan akım Türkçülük olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti Türk kimliği üzerinden şekillenmiştir.

1990'lı yılların başında SSCB'nin yıkılmasıyla başlayan tek kutuplu dünya da kendine bir yer arayan Türk dış politikası akılcı, faydacı ve realist bir seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti modernleşme sürecinde mevcudiyetini devletlerarası güç dengesi siyaseti izlemek ve zorunlu olmadıkça savaşmama stratejisi üzerine kurmuştu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de, Osmanlı'dan miras aldığı bu toprak parçasındaki stratejiyi aynı şekilde sürdürmüştür. Osmanlı son döneminde dış politika da Statükoculuk ve Batıcılık ilkeleri üzerinden hareket etmiştir. Hem mevcut durumunu korumak hem de askeri ve teknolojik bakımdan yüzünü Batı'ya çeviren Osmanlı'nın bu kalıntıları da Türk dış politikasında aynı şekilde devam etmiştir. Fakat gerek Osmanlı gerekse de Türkiye bu iki ilkeye körü körüne bağlı kalmamış, sürekli olarak stratejik anlamda niteliksel değişimler yapmıştır. Bu durumun en önemli örnekleri; özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin de bir parçası olduğu Kafkasya, Orta Asya ve Balkanlar'da çatışmalar ortaya çıkmıştır. Türkiye bu çatışmalara hangi iktidar döneminde olursa olsun daha doğrusu o iktidarın siyasal eğilimi ne olursa olsun bir şekilde o alanlara müdahale etme ihtiyacı hissetmiştir. Kosova, Bosna, Çeçenistan, Abhazya gibi birçok yerde yaşanan krizlerde seyirci kalamaması ve müdahil olması bu niteliksel değişimin en somut kanıtı olmuştur (Özev, 2009:1-2).

2.4.1. Türk Dış Politikasının Kültürel Değişimi

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu bir dünyanın var olması, bu kutuplara mensup devletlerin dış politikalarını da yine bu kutupların belirlediği yol haritalarına göre oluşturmalarına sebep olmuştur. Türkiye’de özellikle ekonomik olarak dışa bağımlı bir ülke olduğu için, dış politika yapımında hür davranamamış, ittifak içinde olduğu ülkelerin tutumlarını göz önünde bulundurmamak durumunda kalmıştır (Demirağ, Çelebi, 2011:5). Bağımsız hareket edemeyen Türkiye, Cumhuriyet dönemine göre daha pasif bir politika izlemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında dâhil olduğu uluslararası sistemin aktörlerinin istekleri doğrultusunda adımlar atmış ve bu yıllarda dış politikasının şekillenmesinde temel nosyon güvenlik endişesi olmuştur.

Türkiye 1990’larda ilk adımlarını attığı aktif dış politikayı, 2000’lerde uygulamaya başlamıştır. Küreselleşme sürecinin hız kazanması da ülkeleri daha dinamik ve dışa dönük politikalar izlemeye zorlamıştır. Özellikle 2003 yılından sonra Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisiyle birlikte dış politikada önemli adımlar atılmıştır. AKP tarafından uygulanan politikalar, bazı muhalif taraflarca Yeni Osmanlıcı olarak yorumlanmıştır ayrıca bu politikaların Türkiye’yi bir Orta Doğu ülkesine dönüştüreceği iddiasında bulunmuşlardır. Böyle bir iddia, gerek küresel gerekse ulusal anlamda yaşanan değişiklikleri görmezden gelmek ve Cumhuriyet döneminden beri uygulanan Türk dış politikasını hiçe saymak demektir. Çünkü bakıldığında AK Parti’de daha önceki dönemlerde olduğu gibi, dış politikada mevcut düzeni koruyarak (statükocu), muasır medeniyetler seviyesini yakalama (Baticılık) hedefiyle hareket etmiştir (Gönlübol, Sar, 2014:99). Bu stratejinin, geçmişten günümüze hep aynı çizgide olması yani belli bir istikrarının olmasının temel nedeni, Türkiye’nin hegemonya üzerine kurulu bir stratejisinin hiç olmaması ve kuruluşundan bu yana hukuka bağlı kalıp, kurumsallaşmış bir Dış İşleri Bakanlığı oluşturmastır diyebiliriz.

Soğuk Savaş sona erdikten sonra Batı’yı dengeleyecek bir gücün kalmaması, güç mücadelesinin ekonomik alana kayması ve küreselleşmenin getirdiği farklı boyutlar gibi pek çok nedenden ötürü, bugün 19. ve 20. yüzyıldaki gibi bir denge oyunu üzerine kurulu dış politika yapımı pek mümkün gözükmemektedir. Ülke çıkarlarının bu şekilde sürdürülmesi oldukça güçtür. Tüm bunlar göz önüne alındığında esas değişikliğin bu noktadan itibaren gerçekleştiği söylenebilir. İki kutuplu sistemin çökmesinden sonra çok boyutlu bir dış politikaya geçiş yapan Türkiye’yi bu politika ile tanıştıran isim

Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmuştur (Güven, 2013:1). Soğuk Savaş sonrası denge arayışı büyük güçlerle değil, Avrasya, Orta Doğu ve Batı arasında bir arayışa dönüşmüştür. 90'lı yılların ortalarından itibaren sönükleşen bu arayış 2000'li yıllarda AK Parti iktidarıyla yeniden canlanmıştır.

AK Parti döneminde dış politikada bu yaklaşımın yeniden canlandırılması ABD ile olan ilişkileri düzeltmiş, Rusya ile de karşılıklı menfaatler doğrultusunda adımların atılmasını, ticaret ve enerji gibi alanlarda atılım yapılmasını sağlamıştır. Yine bu çerçevede, Türkiye bölgede ve dünyada kendisi dışında gerçekleşen olaylar içinde barışçıl çözüm önerileri sunan, çeşitli diplomatik adımlar atan, çözümsüz konulara çözüm arayan ve aynı zamanda Avrupa Birliği hedefine kilitlenerek müzakereleri başlatan bir ülke konumuna gelmiştir. 21. yüzyıl modern dünyasının dinamikleri doğru değerlendirilerek, küresel gelişmelerden kaynaklanan tehditlere rağmen özellikle güvenlik sağlama hedefine iyi odaklanarak özgürlüklerden taviz verilmemiştir. Bu yaşananlar neticesinde mevcut tabloyu iyi okursak, uygulanan politikanın bir eksen kayması olarak addedilmesini doğru bulamayız. Çünkü Türkiye dış politika da, 21. yüzyılda, Batıcılık ilkesi doğrultusunda demokratikleşmeye ve birtakım reformlara ağırlık vermiş, aynı zamanda denge siyaseti de izleyerek özellikle Orta Doğu da etkinliğini artırmaya çalışmıştır.

Türkiye bulunduğu konum nedeniyle dünya enerji kaynakları ile Avrupa Birliği arasında bir köprü konumundadır. İki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte Türkiye yönünü Kafkaslar, Balkanlar, Orta Doğu ve Karadeniz bölgesine çevirmiştir. Daha doğrusu söz konusu bölgelerde aktif siyaset izleme noktasında artık gerekli uygun fırsatı yakalamıştır. Çünkü daha öncesinde de bu bölgelerde istikrarın sağlanmasını, çatışmaların sona ermesini kendi dış politikası açısından gerekli görüyordu fakat buralarda inisiyatif kullanacağı aktif bir dış politika izleyemiyordu. Bu bölgelerin Türkiye için önemi büyüktü ve SSCB'nin de yıkılmasıyla ortaya çıkan devletlerin Batı ile kuracağı siyasi ve ekonomik ilişkiler de Türkiye'nin aktif dış siyasetini tetikleyici unsur olmuştur.

Türk dış politikasının oluşumunda, tüm devletler de olduğu gibi Türkiye'de de maddi ve manevi birçok faktör etkili olmuştur. Bu süreçte yapısal faktörlerin yanında etkili olan davranışsal faktörleri Statükoculuk ve Batıcılık oluşturmuştur (Oran, 2003:19). Türkiye'nin Batı'ya yönelmesi, kendisine yönelik tehditler, Dünya'nın genel

durumu ve beklentileri doğrultusunda gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet tehdidi altına giren Türkiye, dış politikasını bu doğrultuda oluşturmuş ve o dönem NATO'ya girmesinde de bu durumun büyük rolü olmuştur (Bal, 2013:1-3).

2.4.2. Statükoculuk

Statüko, uluslararası literatürde bir devletin devletlerarası durumunu anlatmak için kullanılan Latince kökenli bir kavramdır. Devletlerin dış politika yönelimlerinden biri olup, eğer devlet uluslararası sistemde mevcut yerini koruyup, güç dengesini devam ettirmek istiyorsa ve bu istemini de aynı amaç doğrultusunda çabalarla destekliyorsa o devletin dış politikasının statükocu olduğunu söyleyebiliriz (Sönmezoğlu: 2010:599).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'te kurulmasıyla birlikte dış politikanın temelleri atılırken Misak-ı Milli'de belirlenmiş olan sınırların korunacağı vurgusu yapılarak statükocu bir yaklaşım benimsenmiştir. Ancak bakıldığında tarihsel süreç içerisinde Türk dış politikasında statükoculuk karşıtı olarak tanımlayabileceğimiz revizyonist bazı hareketlilikler görülmüştür. Hatay'ın Türkiye'ye katılması, Kore'ye ve Bosna'ya asker gönderilmesi gibi hareketlilikler, Türk dış politikasının statükocu çizgisinden uzaklaştığı yönünde yorumlansa da aslında derinlemesine bakıldığında böyle olmadığı görülmektedir. Nitekim dış politikada revizyonist şekilde hareket eden devletler temel olarak, dış azınlıkları kaba güç kullanarak kendi sınırları içine dahil etmeye çabalar, bu süreç sonunda her ne kadar kendi varlıkları tehlikeye girse de sınırlarını genişletme adına bu riski göze alırlar. Türkiye'de dış politikada zaman içerisinde gerçekleşen bahsi geçen hareketlilikleri değerlendirirken, bu perspektiften bakacak olursak, uygulanan politikaların ne dış azınlıklarla uğraşmak için ne de sınır genişletmek için yapıldığını görürüz. Türkiye, kendi bağımsızlığını yahut bütünlüğünü sağlama ve koruma adına hukuk çerçevesinde hareket ederek, daha ziyade içe dönük politikalar izlemiştir. Ki bu politika gerek II. Dünya Savaşı'nda yanında yer almayı tercih ettiği ülkeler bakımından gerekse de Soğuk Savaş döneminde aynı şekilde devam etmiştir (Açıkgöz, 2014:1-2).

Bu durum 1990'dan sonra yaşanan uluslararası gelişmeler neticesinde değişikliğe uğramış ve kimi çevrelerce artık Statükoculuktan vazgeçildiği şeklinde yorumlanmaya başlamıştır. Özellikle iki Cumhurbaşkanı'dan da (Özal ve Demirel)

duyulan ‘Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası’ söylemleri ve Türk Cumhuriyetleri liderleriyle yapılan üst düzey toplantılar statükoculuğun bırakıldığı yönünde yorumlara sebep olan faktörler arasındadır (Oran, 1996:355). Aslına bakıldığında gerçekleşen bu değişiklikler SSCB’nin çökmesi neticesinde yaşanan heyecanlı dönemin ürünüdür. Bu dönemde de dış politika dengeli ve geleneksel ihtiyatlı yaklaşımını sürdürmeye devam etmiştir. Türk dış politikası günümüzde bile hala statükocu çizgiden ayrılmamış, sadece dönemsel olarak stratejik anlamda taktiksel değişiklikler yapmıştır.

2.4.3. Batıcılık

Türk dış politikasında Batıcılık, Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Özellikle İttihat ve Terakki döneminde başlayan Batıcılık akımı Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Batı’ya yönünü çevirmiş bir dış politika anlayışı, Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar tek boyutlu bir halde zorunlu olarak devam etmiştir. Türkiye ancak 1990’larda Soğuk Savaş bittikten sonra dış politikasını sorgulamaya başlamıştır. O döneme kadar durağan olan dış politika, daha aktif hale gelmiştir. Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra Amerika Birleşik Devletleri dünya genelinde askeri yükümlülüklerini azaltma politikası gütmeye başlamıştır (Hale, 2003:231-232). ABD’nin bu politikası o dönemde Türkiye’nin savunma gücüne de etki etmiştir. Batı, artık Türkiye’nin kendisi için önemini kalıp kalmadığını sorgulamaya başlamıştır. Her ne kadar bu sorgulamalar yapılsa da, Avrupa Türkiye’yi Orta Doğu ve Asya ile ilişkilerin güçlendirilmesi adına bütünün ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir (Hale, 2003:205). Bu dönemde Batı’nın Türkiye’yi sorgulamasıyla, Türkiye’de Batı’ya alternatif üretmesi gerektiğini anlamıştır. Sovyetler Birliği dağılmadan önce Türkiye’nin çok fazla alternatifinin olmaması Batı’yı güçlü kılmışsa da artık gerek Balkanlar da gerekse Kafkasya da yeni birçok devletin bağımsızlık kazanması Türkiye’nin lehine bir durum olmuştur. Türkiye’nin bölgede Sovyetler Birliği’nin olmaması nedeniyle hâkim güç haline gelmesi için büyük bir fırsat yaratmıştır.

Bu dönem dış politikada sadece Batıcılık değil Avrasyacılık ve İslamcılık gibi fikirlerde gelişme ortamı bulmuştur. 1990’ların Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Süleyman Demirel de farklı siyasal görüşlere sahip olsalar da kurdukları ortak hayaller bakımından Türk dış politikasını geçmişteki gibi aktif hale getirmeye uğraşmışlardır. Türkiye’nin çevresindeki devletlerin ekonomik anlamda güçsüz ve istikrarsız yapıda

olmaları Türkiye'nin bölgede lider bir ülke haline gelebilmesine olan inancı artırıyordu. Fakat bu süreçte gözden kaçırılmaması gereken bir durum vardı ki o da Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'yı arka bahçesi olarak görmesidir. Rusya bu bölgede başka bir ülkenin varlığını istemiyordu çünkü burada petrol yatakları vardı ve yoğun derecede azınlık sorunları söz konusuydu (Oran, 1996:359). Bu bölgedeki devletler bağımsızlıklarını kazanmadan önce, Türkiye'nin söz konusu ülkeler üzerinde hâkimiyet kurabilmesi neredeyse imkânsızdı zira Rusya bölgedeki idari yapıyı sıkı şekilde kendisine bağlı kılmıştı.

Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerinin 1990'lardan sonra başlamasının nedeni dış politikada Türkiye'nin kendi tercihindan ziyade ortaya çıkan gelişmelerin bir zorlaması sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Kendi gücünün farkına varmaya başlayan Türkiye, hiçbir komşusuna sırt çevirmek istemiyordu. Bu ülkeler her ne kadar ortak geçmişi olduğu ülkeler olsa da, bir anda bu denli yakın ilişkiler kurmak zorunda kalması yabancılık çekmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin ekonomik alandaki yetersizliği Rusya ile rekabet edecek düzeyde olmaması hareket alanını kısıtlamış ve bölgedeki boşluğun Rusya tarafından doldurulmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin boşluğun olduğu bölgeye yönelmesi, yeniden ilişki kurmaya çalışması umulan başarıyı sağlamasa da gelecek dönemler için girişimlerin temelini atılmasına olanak vermiştir. 1990'ların sonuna doğru hala Batıcılık olarak izlenen tek yönlü politika anlayışı, kısmen de olsa çok yönlü bir hâl almaya başlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİ ÖTEKİNİN İTTİFAK ARAYIŞI: İMKÂNLAR, TEHDİTLER VE FIRSATLAR

3.1. İTTİFAKIN İMKÂN ZEMİNİ: EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler her daim politik ilişkilere çeki düzen vermek için araç olarak kullanılmıştır. Ekonomik ilişkiler adeta politik ilişkilerde lokomotif rolü üstlenmiştir. Öyle ki ekonomik faktörler iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış ve karşılıklı görüşmeler neticesinde de siyasi sorunlar düzene sokulmuştur. Ekonomik boyutun bu önemine rağmen Türkiye Rusya tarihine bakıldığında, neredeyse Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar bu boyutun uzun süre ihmal edildiği görülmektedir. Bu durumun temel nedenlerini, her iki tarafında siyasal nitelikli sorunlarında ve kendi içlerinde biçimlendirdikleri güvenlik kaygılarında bulmak olasıdır. Yaşanan siyasal sorunlardan dolayı gerginleşen ikili ilişkiler ise iktisadi anlamda işbirliği olanaklarını kısıtlamaktadır. Ekonomik faktörlerin ön plana çıkarılması her ne kadar siyasal sorunların vücut verdiği etkileri doğrudan azaltmasa da taraflara kısa ve orta vadede işbirliği alanlarının neler olduğunu göstererek sorunların kronikleşme düzeyini azaltıp, uzlaşma noktalarının barışçıl yollarla tanımlanmasına imkân sağlayacaktır. Ekonomik işbirliği olanaklarının geliştirilmesinin dış politikadaki siyasal sorunların çözümünü kolaylaştırdığı hipotezi açısından bakarsak, Soğuk Savaş'ın son dönemlerinden itibaren Türk-Rus ilişkilerinde olumlu gelişmelerin ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Büyükkancı, 2002:27).

Türkiye ve Rusya ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı nitelik taşıması, Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerine diğer ülkelerle olan ilişkilerinden farklı bir nitelik kazandırmaktadır. Türkiye'de 1980 yılı ile başlayan askeri yönetim sonrasında uluslararası planda ekonomik iş birliğine ağırlık veren yeni bakış açısı, Türk dış politikasındaki ittifak seçeneklerini artırmaya yöneliktir. Bu dönemde başlayan ortak işbirliği olanaklarının araştırılması ve özellikle müteahhitlik ve enerji ürünlerine yönelik alanlarda projelerin değerlendirilmesiyle, Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Bunun ilk kilometre taşı, 1984 yılında imzalanan Doğal Gaz Anlaşmasıdır.

Anlaşmayla Türkiye'nin SSCB'den 1987 yılından itibaren doğal gaz alımına ilişkin hususların düzenlemesinin yanı sıra, bunun gerçekleşme şartlarında Türk müteahhitlerinin ve ihracatçılarının Sovyet pazarına girmelerinin kolaylaştırılması gibi maddeler de eklenmişti (Aydın ve Bekar, 1997:64-66). Bu anlaşmanın bir diğer önemli yanı ise, doğal gaz bedellerinin, Türkiye'den Sovyetler Birliği'ne mal ve hizmet ihracı suretiyle ödenmesinin öngörülmüş olmasıdır.⁵ Bu sayede Rusya ile ticari ilişkilerimizin daha da genişlemesi mümkün olmuştur. Aynı anlaşma çerçevesinde sonradan yapılan düzenleme ile Türkiye'nin 1989-1991 yıllarında Sovyet Rusya'ya açtığı ticari nitelikteki Eximbank kredilerinin doğal gaz bedellerinden ödenmesi de karara bağlanmıştır (Hasanoğlu, 2005:6). Doğal gaz anlaşmasıyla başlayan ekonomik iş birliği süreci, Türk müteahhitlerin inşaat ihalelerini kazanmalarıyla ivme kazanmıştır. Özellikle 1986-1995 yılları arasında önde gelen otuz Türk inşaat firması 215 inşaat projesini üstlenmiş ve 5,7 milyar dolarlık bir kazanç elde etmişlerdir (Uluslararası Müteahhitler Birliği Raporu, 1995). Türk şirketlerinin meydana getirdiği bu istihdam olanakları hem Rus hükümeti tarafından desteklenmiş hem de Türk işçilerine yönelik yeni işgücü sahalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sovyetler Birliği döneminde temelleri atılan iktisadi ve ticari işbirliği bağımsız Rusya döneminde de devam etmiştir fakat her iki ülkenin kendi içinde yaşadıkları krizlerden dolayı farklı yoğunlaşmalar içerisine girdikleri gözlemlenmektedir. Özellikle ticari ilişkilerde Türkiye açısından geleneksel hale gelmiş bir dengesizlik söz konusudur. Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalat, ihracatından oldukça fazladır ve bu durum da Türkiye aleyhine giderek artan bir ticaret açığı sorununu ortaya çıkarmaktadır (Kolobov, Kornilov ve Özbay, 2006:15-34). 1993 – 1997 yılları arasında düzenli artış eğilimi gösteren Türk-Rus dış ticaret ilişkileri, 1998 yılında Rusya'da yaşanan kriz nedeniyle kesin bir düşüşe geçmiştir. Bu düşüşten etkilenen tarafında, Rusya'dan ziyade Türkiye olması dikkat çekici bir saptamadır çünkü alım ve ödeme gücünde sıkıntı çeken Rusya dış ticarete yönelik girişimlerini kısmış bu durumda Türkiye'den yapılan dışalımın doğrudan düşmesine sebebiyet vermiştir (Beat, 2001:123-124).

2000'li yıllara gelindiğinde her ne kadar Türkiye-AB arasında işlemeye başlayan gümrük birliği anlaşmaları Rusya ile olan ilişkileri olumsuz etkileyip, Rusya'nın bazı

---

⁵Doğal Gaz Anlaşması'nda SSCB'nin Türkiye'den satın alacağı malların listesi de belirlenmişti; bu bağlamda, gıda ve temizlik-ecza ürünleri, giyim eşyaları ile demir-çelik ve alüminyum ürünleri söz konusuydu. Anlaşmanın tam metni için bkz. T.C. Resmi Gazete – 07.12.1984.

gümrük ayrıcalıklarından yararlanamamasına sebebiyet verse de dış ticaret hacmi zirve noktasına ulaşmıştır. 2000-2001 verilerine göre Rusya, Türkiye'nin ithalatında en önemli üçüncü ülke, ihracatında ise sekizinci ülke konumuna gelmiştir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türkiye – Rusya İş Konseyi). Günümüze geldiğimizde ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun Dış Ticaret İstatistikleri 2015 verilerine göre Rusya, Türkiye'nin dış alımında üçüncü ülke, dış satımında ise on birinci ülke olmuştur.

Tablo 1: Ükelere Göre Yıllık İthalat

	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Toplam	207 234 359	242 177 117	251 661 250	236 545 141	240 841 676	185 544 332
1.Çin	24 873 457	24 918 224	24 685 885	21 295 242	21 693 336	17 180 806
2.Almanya	21 351 884	22 369 476	24 182 422	21 400 614	22 985 567	17 549 112
3.Rusya	20 401 757	25 288 597	25 064 214	26 625 286	23 952 914	21 600 641

Kaynak: TÜİK, 2016 (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>)

Tablo 2: Ükelere Göre Yıllık İhracat

	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Toplam	13 417 033	15 147 423	13 702 577	13 124 375	13 950 825	11 479 066
1. Almanya	10 556 393	9 903 172	8 785 124	8 693 599	8 151 430	7 235 861
2. İngiltere	8 549 967	10 887 826	11 948 905	10 822 144	8 310 130	6 036 362
3. Irak	6 887 399	7 141 071	6 718 355	6 373 080	7 851 480	6 505 277
4. İtalya	6 395 842	6 341 841	5 640 247	5 604 230	4 584 029	3 762 919
5. ABD	6 395 842	6 341 841	5 640 247	5 604 230	4 584 029	3 762 919
6. Fransa	5 845 032	6 464 243	6 376 704	6 198 536	6 805 821	6 054 499
7. İsviçre	5 675 424	3 207 526	1 014 523	2 124 525	1 484 320	2 056 860

8. İspanya	4 742 270	4 749 584	4 334 196	3 717 345	3 917 559	3 536 205
9. BAE	4 681 255	4 655 710	4 965 630	8 174 607	3 706 654	3 332 885
10. İran	3 663 760	3 886 190	4 192 511	9 921 602	3 589 635	3 044 177
11.Rusya	3 588 331	5 943 014	6 964 209	6 680 777	5 992 633	4 628 153

Kaynak: TÜİK, 2016 (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>)

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2008 yılında 38 milyar dolar seviyesine çıkarak rekor kırmıştır. Yaşanan gümrük sorunları ve küresel krizler nedeniyle 2009 yılındaki ticaret hacmi her ne kadar 22 milyar dolara gerilese de, 1992 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin sadece 1,4 milyar dolar olduğu göz önüne alınırsa, gelinen durum her iki ülke içinde büyük başarı olarak kabul edilebilir (Özbay, 2011:6). Rusya Devlet Başkanı Medvedev’in Mayıs 2010 tarihinde Ankara’ya gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Türk tarafı ticaret hacminin 100 milyar dolara çıkarılmasını planladıklarını belirtmiştir (Sabah Gazetesi – 13.05.2010). Ticaret hacminin bu rakamlara çıkması mümkün olsa da yakın vadede zor gözükmektedir. Ayrıca mevcut ticari koşullarda hedeflenen bu rakama ulaşılsa bile Türkiye ihracat seviyesini 15 – 20 milyar dolara taşıırken, Rusya 80 – 85 milyar dolarlık bir ithalat düzeyine ulaşacaktır. Bu açığın kapanabilmesi için de Rusya’nın Türk iş adamlarına özel düzenlemeler yapması, yatırım olanaklarının artırılması, hukuki anlamda kolaylaştırılması, gümrüklerde fiyatlandırma ve bekletme gibi sorunlarında çözüme kavuşturulması gerekmektedir (Temur, 2010:100).

Her ne kadar artık önemini kaybetse de “bavul ticareti” olarak adlandırılan kayıt dışı yollarla yapılan mal ticareti Türk – Rus ilişkilerinde özellikle 1992-2005 yılları arasında önemli bir yer tutmuştur ve bu yıllar arasında Türkiye’nin gelirinin 60-70 milyar doları bulduğu belirtilmektedir (Kolobov, Kornilov ve Özbay, 2006:28). İki ülkenin hükümetleri de söz konusu gayriresmî mal ticaretinin caydırılmaması yönünde adımlar atmış, belli bir ticaret serbestisi oluşturma konusunda esnek davranmışlardır. Esas olarak “bavul ticareti” 1980’lerin ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Türkiye’de de özellikle İstanbul’da, sınır şehirlerde ve bazı belli bölgelerde piyasanın canlanmasına katkıda bulunan bir etki yapmıştır. Daha çok giyim sanayii alanında gelişen bu ticaret biçimi, sadece Rusya’dan gelenlere özgü değildi; eski SSCB’den ortaya çıkmış yeni bağımsız devletlerin birçoğundan (başta Moldova,

Gürcistan, Ukrayna olmak üzere) ve Doğu Avrupa ülkelerinden (özellikle de Romanya) insanlar, Türkiye’den çeşitli mallar almak ve kendi piyasalarında pazarlamak üzere bu ticareti tercih etmekteydiler. 1994 yılından itibaren Türkiye yaşadığı krizin bir neticesi olarak kayıt dışı dış ticareti kademeli olarak kayıt altına almak istemesinden ötürü, yeni bir düzenlemeye gitmiş ve Rusya’dan gelen turistlerin beraberinde götürdüğü mallara belli bir kotadan sonra gümrük tarifesi uygulamaya başlamıştır. Bu uygulama Rus hükümetinin tepkisini çekmiştir ve Rusya’da buna karşılık tek taraflı olarak 1995 yılında yabancı ülkelere yapılan bavul ticaretine çeşitli kısıtlamalar koymuştur. Rusya’nın bu kısıtlayıcı önlemlere gerekçesi ise ulusal mali politikaların yerleştirilmesine yönelik bir araç olduğu yönündeydi. Yaşanan tüm bu gelişmeler, Türkiye – Rusya arasındaki bavul ticareti hacminin önemli bir şekilde düşmesine neden olmuştur. Rusya ise her ne kadar yeni düzenlemeler yapıp gümrük tarifesi uygulasa da ülke içindeki mevzuatın karışık olması, bavul ticaretini vatandaşlar için cazip kılmaya devam etmiştir. Türk pazarlarından vazgeçen Ruslar yönünü Doğu Avrupa, Asya ve Arap pazarlarına çevirmiştir. (Aydın ve Bekar, 1997:66-70)

Tablo:3 Türkiye-Rusya Bavul Ticareti Gelirleri

Yıllar	Türkiye’nin toplam bavul ticareti geliri (milyar dolar)	Rusya’nın dünyadan bavul ticareti yoluyla dışalımını (milyar dolar)
1994	-	11.9
1995	-	14.4
1996	8.8	16.1
1997	5.8	14.7
1998	3.0	15.5
1999	2.0	10.1

Kaynak: (Akgün, Aydın, 1999:123)

Turizm de iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli yer tutmaktadır. 2009 yılında yaklaşık 3 milyon Rus vatandaşı Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu rakam 2010 yılında Rusya Devlet Başkanı Medvedev’in Türkiye’yi ziyareti ve yapılan görüşmeler neticesinde karşılıklı olarak vizelerin kaldırılmasıyla artarak devam etmiştir. 2014 yılında ise bu rakam 5 milyona yaklaşmıştır (TÜRSAB Verileri). Fakat Kasım 2015 yılında Rus SU-24 savaş uçağının Türkiye hava sahasını ihlal etmesi sebebiyle düşürülmesi neticesinde, Rusya ekonomik yaptırımlar uygulama kararı alıp, 1 Ocak 2016’dan itibaren Türk vatandaşlarına vize muafiyetini tek taraflı olarak kaldırmıştır.

Türkiye'ye doğal gaz ihraç eden ülkeler arasında Rusya belki de geleneksel olarak her daim ilk sırada yer almıştır. Türkiye kullandığı doğal gazın %63'ünü, petrolün ise %29'unu Rusya'dan satın almaktadır (TÜİK Verileri). Enerji alanında Rusya, Türkiye'ye Boru hattı projeleriyle ciddi anlamda yatırımlar yapmaktadır. Bu alanda işbirliğinin muhtemel kalemlerinden biri de nükleer santral yapımı olacaktır. Bu durum her ne kadar bazı çevrelerce enerji anlamında bağlılığın giderek artması bakımından eleştirilse de, karşıt görüş bu durumun bir arz-talep çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Yani Türkiye Rusya'ya ne kadar bağımlıysa aslında Rusya'da Türkiye'ye o kadar bağımlı hale gelecektir. En son, Mersin Akkuyu' da yapılması planlanan nükleer santral ihalesini tek katılımcı olan Rus-Türk şirketler grubu kazanmıştır. Fakat yapılan ihale ile ilgili olarak Danıştay Kasım 2009'da yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Karara rağmen Rusya ile bu konuda işbirliğini sürdürmekte ısrarcı olan Türkiye konuyu devletlerarası anlaşma yoluyla çözüme kavuşturma yollarını denemiş ve 2010 yılında iki ülke arasında "Akkuyu Sahasında Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmaya göre nükleer santralin yapımı ve işletimi tamamıyla Rusya'ya ait olacaktır, Rusya çoğunluk hissesi kendisinde kalması şartıyla isterse ortak alabilecektir. Rusya'nın oluşacak nükleer santral için yaklaşık olarak 20 milyar dolar yatırım yapacağı düşünülmektedir. Türkiye ise nükleer santral için en az 15 yıllık elektrik enerjisi alım garantisi vermektedir. Ayrıca üretilen elektriğin her biriminden elde edilecek kârın %20'sine ortak olacaktır. İmzalanan anlaşma ve alınan kararlar neticesinde de dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan nükleer santral konusunda ilk yatırımın ve işbirliğinin Rusya ile yapılmasının çok manidar olduğunu vurgulamıştır (Hürriyet Gazetesi, 13.05.2010).

Ekonomik ilişkilerde her ne kadar hacim olarak az bir yer tutsa da önem arz eden bir diğer konu askeri-teknik ilişkilerdir. Rusya askeri alanda işbirliği yaptığı ülkelere stratejik ortak gözüyle bakmaktadır ve gerek silah üretimi gerekse silah ihracatçılığı anlamında dünyanın önde gelen ülkelerinden kabul edilmektedir. Türkiye ile bu alandaki ilişkiler Soğuk Savaş sonrası dönemde başlamıştır. Hem NATO üyesi olup hem de Rusya ile askeri alanda işbirliği içerisine giren ilk ülke Türkiye olmuştur. Bu durumda başta ABD'nin ve diğer Batılı ülkelerin tepkisine neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin NATO üyesi bir ülke olması sebebiyle uymak zorunda olduğu birtakım silah standartları kuralları vardır. Dolayısıyla bu gibi sebepler iki ülkenin askeri-teknik

anlamda işbirliği yapmasına engel teşkil eden konular olup, bu alandaki çeşitliliğin ve hacmin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bütün zorluklara rağmen her iki ülke de bu alanda sürekli bir arayış içinde olmuş ikili görüşmelerini sürdürmüştür ve neticesinde 2008 yılında bir Rus şirket Türkiye'ye tanksavar ve füze satışını öngören ihaleyi kazanmıştır. Sonrasında gerçekleşen üst düzey ziyaretlerde de askeri alandaki ilişkilerin artarak devam edeceği yönünde açıklamalar yapılmaya devam etmiştir (Özbay, 2005:1-3).

Türkiye Rusya ekonomik ilişkilerinde değerlendirmeye tabi tutulması gereken bir diğer mevzu; Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileridir. Çünkü Türkiye'nin AB'ye girmesi Rusya ile özellikle ekonomik ilişkiler açısından yeni potansiyellerin ortaya çıkmasına mı sebebiyet verir yoksa ilişkilere engel mi olur ikilemi tartışmaya açık bir soru işaretidir. Türkiye'nin AB ile yaptığı Gümrük Birliği anlaşmasından kaynaklı, Rusya ile ekonomik ilişkileri etkileyecek çeşitli sınırlamalar, kotalar ve kısıtlamalar bulunmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliği durumunda sadece bu sınırlamalardan dolayı bile Rusya ile başta turizm ve enerji alanında olmak üzere ekonomik ilişkiler zedelenecektir. Rusya Devlet Başkanı Putin de bu konuda yani Türkiye'nin AB'ye katılması konusunda çıkabilecek olası problemler noktasında uyarıda bulunmuştur (Hürriyet Gazetesi, 10.01.2005). Elbette ilişkilerin etkilenip etkilenmemesi Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde ve sonrasındaki tavrına da bağlıdır.

3.1.1. Karadeniz Bölgesinde Ekonomik İşbirliği Girişimleri

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, bölge devletleri arasında ekonomik ilişkiler kurmak, bu ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve söz konusu ülkelerin coğrafi yakınlıklarının da göz önünde bulundurularak ekonomik anlamda birbirlerini tamamlamak üzere örgütsel bir yapılanmayı sağlamak amacıyla ortaya çıkmış bir girişimdir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) girişimi, dünya politikasında izlenmeye başlayan bütünleşme (küreselleşme) hareketlerinin yaşandığı bir dönemde, Özal döneminde Türk dış politikasında bölgesel manada işbirliği yaratma çabalarından en önemlisiydi. Bölge incelendiğinde her ne kadar birbirinden farklı siyasi ve ekonomik yapılanmalar söz konusu olsa da yadsınamaz bir nüfus çokluğu, sahip olunan doğal kaynaklar ve ticari zenginlikler bütünleşme yolunda özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin jeostratejik konumunu yeniden tanımlama ve bunu tüm

dünyaya anlatma adına göze alınması gereken bir risk olarak görülmüştür. Türkiye dışında bu coğrafyada yer alan diğer devletler de özellikle Komünist Bloğun düşmesiyle bir rekabet içerisine girmiş ve çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında da aslında diğer ülkeler içinde KEİB girişimi, çatışmaların önlenmesi ve müzakere sağlanması adına bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Bu örgütlenmenin ana direkleri Türkiye ve Rusya olmuştur. Girişim neticesinde imzalanan İstanbul Anlaşmasıyla birlikte taraflar, uzun vadede serbest dolaşıma dayalı (hizmetlerin, sermayenin, malların ve kişilerin) bir yapı oluşturmayı hedeflemişlerdir (Elekdağ, 1994:203-215). Üye ülkelerin iç dinamikleri ve devlet yapıları her ne kadar birbirinden farklı olsa da hiç biri bölgesel bütünleşme çabalarının dışında kalmayı istemiyordu özellikle Komünizm sonrası geçiş döneminde bu örgütlenme birçok ülke tarafından araçsal olarak da değerlendirilmiştir. Çünkü küreselleşme eğiliminde olan dünya da böyle bir bölgesel işbirliği dünya piyasalarının ilgisini bu bölgeye çekebilir ve uzun vadede Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen ülkelerinde işini kolaylaştırabilirdi. Karadeniz işbirliği girişimi, başlangıç aşamasında her ne kadar olumlu değerlendirilse de özellikle 1995'ten sonra birçok sorunla karşılaşmıştır. Örgüt üyesi ülkeler arasındaki uyumsuzluklar, hukuki sorunlar ve üretim anlayışı farklılıkları, örgütü uzun vadeli bir serbest ticaret bölgesi yaratma amacından uzaklaştırmıştır. İşbirliği yapılan alanlar daha ziyade enerji, taşımacılık ve dış ticarete yoğunlaşmıştır. 1995'te Türkiye'nin KEİB üyesi ülkelere yönelik dış ticaret hacmi %9, Rusya'nın ise %10 olmuştur. Ayrıca yine Rusya'nın dış ticaretine yönelik payın neredeyse %50'si Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)⁶ ve KEİB ülkelerine yöneliktir. Günümüze baktığımızda ise bölgedeki ülkeler bölgesel uyum politikaları ve işbirliğinden ziyade ikili ekonomik ilişkilere yönelmişlerdir. Bu durumun temel nedenleri arasında da Türkiye ve Rusya'da ki ekonomik krizler ile gümrük noktasında yaşanan sıkıntılar sayılabilir. Ayrıca 1998 sonrasında Putin'in gelmesiyle Rusya ekonomisinde bir toparlanma hareketi başlamış ve ekonomide merkezileşmeye gidilerek, dışarıya karşı ulusal ekonomik yapı hassas kılınmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi girişiminde başat iki ülke olan

---

⁶Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), SSCB'nin dağılmasından sonra 21 Aralık 1991 tarihinde 11 cumhuriyetin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş siyasi bir birliktir. Bu birliğe kuruluş aşamasında katılan devletler Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Moldova, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya ve Ukrayna'dır. BDT'ye 1993 yılında katılmış olan Gürcistan, Rusya ile aralarındaki Güney Osetya savaşı nedeniyle 2008 yılında topluluktan ayrılmıştır. Şu an gözlemci ülke statüsünde olan Türkmenistan ise BDT'den 2005 yılında ayrılmıştır.

Türkiye ve Rusya'nın da bu noktalarda olması örgütlenmede ciddi bir kan kaybına sebep olmuştur (Büyükkakıncı, 2002:34-35).

3.2. İTTİFAKIN TEHDİT ZEMİNİ: SİYASİ VE DIŞ POLİTİK İLİŞKİLER

Türk – Rus ilişkilerinin bugününü doğru değerlendirebilmek için, 1990'lar ve 2000'lerin karşılaştırmalı bir analizini yapmak gerekir. Bu analiz ihtiyacı, sadece SSCB'nin çöküşünün ikili ilişkilerde yeni bir dönemin öncüsü olmasından değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası gelişmelerinde önemli etkiler yaratmış olmasından kaynaklanmaktadır. Rusya'da yaşanan siyasi ve ekonomik dönüşüm ile Türkiye'de yaşanan iç siyasi istikrarsızlıklar 90'lar boyunca iki ülkenin işbirliği potansiyelinin gerçekleşmesinin önüne geçmiştir. 1990'lar boyunca iki ülke arasında dikkat çeken bölgesel rekabet, bazı önemli alanlarda olası ortaklık fırsatlarının değerlendirilmesinin önüne geçmiştir (Büyükkakıncı, 2012:788-804). Özellikle SSCB'nin dağılmasının ardından gündeme gelen temel soru “bölgede oluşan güç boşluğunu kim dolduracak?” olmuştur. Böylesi bölgesel güç çatışmalarının yanı sıra, iki ülke içinde var olan ayrılıkçı hareketler de Soğuk Savaş sonrası tehdit algılarını artırırken, söz konusu tehdit algılarının 1990'larda her iki ülkede karar vericiler nezdinde önemli etkileri olmuştur. Rusya'da Çeçenistan ve Türkiye'de PKK örneklerinde olduğu gibi, ayrılıkçı hareketler dış destek almayı başarmış, söz konusu durum iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri kaçınılmaz olarak etkilemiştir (Özdal, Özertem, 2013:21). Soğuk Savaş 1991'de sona ermiş olsa da bölgesel güç mücadelesi ve iç siyasette ayrılıkçı hareketler ile karşı karşıya kalan her iki ülkedeki siyasi kadrolar, gerilim, çatışma ve rekabet gibi birçok olumsuzlukla hareket etmeye devam etmişlerdir. Bu nedenle 1990'lar boyunca Kafkaslarda ve Karadeniz de çıkar çatışmaları sürmüştür.

Tüm bu rekabet ve çatışma alanlarına rağmen siyasi ilişkiler bir şekilde devam etmiş ve 1991'de SSCB'nin yıkılmasının ardından Türkiye'nin Rusya Federasyonu'nu tanımasıyla birlikte, 1992 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin bu ülkeye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bunu Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in Türkiye ziyareti izlemiştir. Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in 25 - 26 Mayıs 1992'de ki Moskova ziyaretinde iki ülke arasında, 25 Mayıs 1992 tarihli “*Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Anlaşma*”

imzalandı. Bu anlaşma ile Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişki dönemi resmen başlamış oluyordu (Yeremeyev, 2007:152-156).

1991 yılından itibaren Türkiye, Kafkaslar ve Orta Asya’da ortaya çıkan jeopolitik boşluğu doldurmak için bu bölgelerde etkinliğini artırmış ve bölgesel bir güç olmaya çalışmıştır. Kendisini model olarak görerek onlar için abi rolü oynamayı istemiştir. Özellikle 1992-1993 yıllarında Orta Asya’da ki rekabetin Türkiye ile İran arasında olacağı öngörülüyordu fakat gelişmeler burada bir rekabet olacaksa Türkiye ile İran arasında değil, Türkiye ile Rusya arasında olacağını gösterdi. Bu rekabet ortamı da ister istemez çıkar çatışmasını beraberinde getirdi. Rusya 1993 yılı Kasım ayında “*Ulusal Güvenlik Doktrinini*” yürürlüğe koydu. Bu doktrine göre, Kafkaslar ve Orta Asya’yı yakın çevresi olarak kabul eden Rusya, stratejik çıkarları açısından bu bölgeleri kendi nüfuz alanı olarak ilan etmişti (Özbay, 2011:45-46). 1993 yılından itibaren iki ülke arasındaki rekabet daha belirgin hale geldi ve Türkiye 1995 yılından itibaren Rusya’yı göz ardı etmeyen daha gerçekçi ve dengeli politikalar izlemeye başladı. Rusya ile ticari ve ekonomik anlamda ilişkiler artırılmaya çalışılırken, politik ilişkilerin de düzene konması amaçlandı. Bu politika değişimi, Rusya ile ilişkilerde yaşanan sorunların ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu, ilişkilerin düzelmesi için hala belli engeller bulunmaktaydı. PKK sorunu ve Çeçenistan’da yaşanan savaş gibi bazı güvenlik alanları güçlü bir diyalogun ve sağlıklı bir ilişkinin kurulmasında engel olan konulardandı. Fakat kısa sürede yaşanan yoğun diplomasi trafiği 1992 -1996 yılları arası gibi kısa bir dönemde bilim ve teknik, eğitim, kültür, ekonomik işbirliği ve karşılıklı silahlı kuvvetler personeli değişim programları gibi konular hakkında 15 anlaşma ve protokol imzalanması sonucunu doğurmuştur (Aktürk, 2006:340). 1997 yılının Aralık ayında ise Türk – Rus ekonomik ilişkileri rekor kırmış ve dönemin Rusya Başbakanı Viktor Çernomırdin Ankara’ya resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret ikili ilişkilerde yakınlaşmanın en somut neticesiydi. Aslında her iki ülke de artan ekonomik ilişkilerin çıkarları doğrultusunda nasıl daha başka alanlara yayılabileceğinin yollarını arıyordu. Viktor Çernomırdin’ in şu sözleri de buna işaret etmekteydi:

“Eminim ki, ikili ilişkilerin daha da genişlemesi ve derinleşmesi, bunun yeni kaliteli biçimlerinin aranması, her iki ülkenin gerçek milli çıkarları tarafından dikte edilmektedir.” (Akgün, 1998: 4).

Karşılıklı ilişkilerde “stratejik ortaklık” ilk defa bu dönemde dile getirilmeye başlanmıştır. Rekabet havasının işbirliği havasına dönüşmesinin özünde, uluslararası

sistemde meydana gelen gelişmelerin iki ülkenin ilişkilerine yansımaları yer almaktaydı. 1997 ve 1998 yılları iki ülke içinde ekonomik krizlerle boğuşulan bir dönemi işaret ediyordu. Aynı dönemde Türkiye de, Lüksemburg Zirvesi'nde de ortaya çıktığı üzere AB ile ciddi sıkıntılar yaşanmıştı. Yine Rusya'ya baktığımızda eski Varşova Paketi üyeleri; Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, Aralık 1997'de NATO'ya üye olma konusunda ilk adımları atmışlardı (Çelikpala, 2007:278). Batı Dünyası bu süreci Rusya'nın itirazlarına rağmen başlatmıştı ve bu durum Rusya için kabul edilebilir bir durum değildi. Böylece şartlar iki tarafı da, gerek siyasi gerekse ticari ve ekonomik alanlarda yakınlaştırmaya başlamıştı. 1990'ların sonunda artık iki ülke ilişkileri açık bir şekilde konuşulmaya başlanmış ve işbirliğini geliştirmek yönünde açık ve kesin bir iradenin ortaya konduğu gelişmeler yaşanmıştır. 1999 yılında Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit ilk defa Türkiye'nin Rusya'ya bir Çeçen militan iade edeceğini açıklamış hatta gazetecilerin kendisine yönelttiği bir soruya

“Biz, Rusya'nın içişlerine karışmak istemiyoruz, sorunun barışçıl yöntemlerle çözüleceğine inanıyoruz” demiştir (Alimov, 1999:1).

Rusya'da aynı dönemde PKK'nın Moskova'da ki ofisini kapatmış hatta 1999'da Abdullah Öcalan'ın Rusya'ya sığınma talebini reddetmiştir. Başbakan Ecevit'in 1999 Moskova ziyaretinde, dönemin Devlet Başkanı Putin

“Rusya, kökenleri ne olursa olsun, Türkiye'ye karşı hiçbir zaman terörizmi desteklemedi ve ileride de desteklemeyecek” diyerek de Rusya'nın yeni dönemdeki tavrını ifade etmiştir (Mehtiyev, 1999:1).

Türk – Rus ilişkileri hükümetler düzeyinde, 2000'li yıllarda 90'lara oranla daha olumlu bir seyir izlemiştir. 2000'li yılların başlarında gözlemlenen diplomatik ilişkiler, iki ülke arasındaki müşterek terazinin işbirliği tarafının ağır basmaya başladığının en bariz göstergesi olmuştur. İki ülke hükümetlerinin girişimleri ve hızla artan ticari ilişkiler sonucunda tarihsel olarak birbirlerini rakip olarak gören Moskova ve Ankara birbirini yeniden tanımlama sürecine girmiştir (Çelikpala, 2007:210). Aynı dönemde Rusya, Türkiye'nin en önemli ortaklarından biri haline gelmiş ve ana enerji tedarikçisi olmuştur.

2000 yılının Şubat ve Mayıs aylarında Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı İlya Klebanov, Rusya Devlet Başkanı'nın özel temsilcisi sıfatıyla Ankara'ya resmi

ziyaretlerde bulundu. 2 Haziran 2000’de SSCB ile Türkiye’nin diplomatik ilişkilerinin 80. yılı kutlandı. 6 Eylül 2000’de New York’ta yapılan “Milenium” zirvesinde Vladimir Putin ile Ahmet Necdet Sezer arasında üst düzeyde bir görüşme gerçekleşti (Kohen, 2000:1). Ekim 2000’deki Rusya Başbakanı M. M. Kasyanov’un Ankara’ya resmi ziyareti Rus-Türk ilişkilerinde dönüm noktası oldu. Kasyanov’un:

“Rusya ve Türkiye birbirine rakip değildir. Ortağız ve hükümetlerimiz de bu prensip çerçevesinde ilişkiler geliştirecekler.” değerlendirmesi dikkat çekicidir (Bila, 2000:1).

Her iki taraf da, ilişkileri gelecekte “işbirliğinden stratejik ortaklığa” götürecek potansiyelin olduğundan bahsettiler. 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül saldırıları Türk - Rus ilişkileri bağlamında belirleyici oldu. 11 Eylül olaylarından sonra ABD ve Rusya yakınlaşması, Türkiye’ye Avrasya bölgesinde Rusya’yla işbirliği olanaklarının artacağı izlenimini vermiştir. Uzun yıllar terörden zarar gören iki ülke için 11 Eylül olayları karşılıklı anlayış çerçevesinde yakınlaşmaya neden olmuştur. Hem Ankara hem de Moskova uluslararası terörizme karşı savaşılmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. 24 Ekim 2002’de AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan’ın Moskova’ya gerçekleştirdiği ziyarette Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile yaptıkları görüşme sonucunda, hem Ankara hem de Moskova’nın Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması taraftarı olduklarını açıkladılar. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2003 yılında 1 Mart Tezkeresi ile Irak Savaşı’na karşı çıkması ve bu savaş için ABD askerlerinin Türk topraklarını kullanmasını reddetmesi iki ülkeyi yakınlaştıran diğer bir önemli gelişme olmuştur. Türkiye bu yaptığıyla Rusya’nın gözünde, ulusal çıkarları gerektirdiğinde müttefiklerine karşı çıkabilen bağımsız bir dış politika aktörü olarak görülmüştür (Hill, Taşpınar, 2011:3).

Rusya Federasyonu’nda Putin döneminin başlaması ve Türkiye’de de AK Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte Türk - Rus ilişkileri ciddi anlamda ivme kazanmıştır. 2004 - 2005 yılları arasındaki ilişkiler bahar havasının yaşandığı dönem olarak tarif edilebilir (Çelikpala, 2007:282-283). 2004 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin Ankara’yı ziyaret etmiştir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişen dinamiği göz önüne alındığında ilişkilerin 500 yılı aşkın tarihinde

1972’de dönemin Yüksek Prezidyum Başkanı⁷ Podgorni’nin Türkiye ziyareti sayılmazsa, ilk defa bir Rus devlet başkanının Türkiye’yi ziyaret etmesi sebebiyle bu ziyaretin gerçek anlamda tarihi nitelikte olduğu söylenebilir. 32 yıl aradan sonra gerçekleşen bu ziyaret sadece Rusya’dan Türkiye’ye devlet başkanı düzeyinde yapılan ilk gezi olmakla kalmayıp, ilişkilerin her boyutunun gözden geçirilmesi ve yeni bir sayfanın açılması açısından da büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Yine bu ziyaret esnasında “*Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon*” ile birlikte ekonomik ve askeri - savunma alanlarında altı ayrı anlaşma daha imzalanmıştır.

2005 yılına gelindiğinde ise Putin ile Erdoğan Karadeniz kıyısında yedi saatlik bir özel görüşme dâhil, tam dört kez bir araya gelmiştir (Kınıklioğlu, 2006:101). 2006 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de Rusya’yı ziyaret etmiş ve bu ziyaret aynı zamanda Rusya Federasyonu’nun kuruluşundan bu yana Türkiye’den yapılan Cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk ziyaret olması bakımından önemlidir. 2007 yılında Türkiye’de Rusya Kültür Yılı, 2008 yılında da Rusya’da Türkiye Kültür Yılı ilan edilmiştir. 2008’de yaşanan Rusya – Gürcistan Savaşı sırasında, Türkiye’nin ABD’nin müttefiki ve NATO üyesi olmasına rağmen tarafsız kalması, barış için çaba göstermesi ve Montrö Anlaşması’nı harfiyen uygulaması Rusya’nın takdirini kazanmış ve ilişkilere büyük bir ivme kazandırmaya devam etmiştir (Aras, 2009:4). Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın:

“ABD bizim müttefikimiz Rusya ise önemli bir komşumuzdur. Rusya bizim aynı zamanda bir numaralı ticaret ortağımızdır. Enerji ihtiyacımızın üçte ikisini Rusya üzerinden sağlamaktayız ve biz kendi ulusal çıkarlarımız doğrultusunda hareket ediyoruz. Rusya’yı göz ardı edemeyiz.” şeklindeki açıklamaları Rusya ile ilişkilerin Türkiye açısından önemine işaret etmektedir (Bila, 2008:1).

Yine 2009 yılı Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki üst düzey ziyaretler açısından verimli bir yıl olmuştur. Yapılan ziyaretlerde Türkiye – Ermenistan Protokolleri çerçevesinde Güney Akım, Nabucco Projeleri, Samsun – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Mavi Akım, vizelerin kaldırılması, nükleer enerji santralleri, turizm hacmi ve Irak’ta enerji iş birliğinin geliştirilmesi konuları değerlendirilmiştir (Çemrek, 2010:96). Bütün bu ziyaretler Avrasya Bölgesi’nin iki stratejik komşusu olan Türkiye

---

⁷ Prezidyum başkanı aynı zamanda hukuki (de jure) devlet başkanıdır.

ve Rusya arasındaki ilişkilerin her geçen gün ilerlediği ve her alanda derinleştiğinin kayda değer bir göstergesi olmuştur. 2010 yılı Türkiye – Rusya ilişkilerinin başlangıcının 90. yılı olması sebebiyle taraflar karşılıklı olarak vizelerin kaldırılmasına dair karar almış ve iki ülke arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nin faaliyete geçmesiyle birlikte yepyeni bir döneme girilmiştir.

Türkiye ve Rusya’nın politik ve ekonomik manada birbirlerinden beklentileriyle bu beklentileri karşılayabilme kapasiteleri her zaman birbirine uymayabilmektedir. Uymadığı anda da sorunlar ve krizler ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar ilişkiler derinleşse de iki ülke arasında yüksek sesle dile getirilmeyen ciddi sorunların olduğu da inkâr edilemez. Bu sorunlara bakıldığında da ortaklığın ne kadar geniş ya da ne kadar stratejik olduğu noktası ister istemez sorgulanabilir hale gelmektedir. 2000’li yıllarda özellikle Putin döneminde Rusya’nın ekonomisini enerji hammaddelerindeki yüksek fiyat artışıyla güçlendirmeye çalışması ve daha aktif bir dış politika izlemesi bu sorunların başında gelmiştir. Rusya ekonomik ilişkilerdeki avantajlı pozisyonunu baskı aracı olarak birçok ülkeye uygulamaktan çekinmemiş ve Türkiye’ye karşı da yüksek ticaret hacmine rağmen benzer politikalar izlemiştir. Rusya’nın gümrüklerinde Türk mallarına uyguladığı zorlaştırmacı rejim ise Türkiye’de birçok sektörün zarara uğramasına sebep olmuştur. Eylül 2008’de gümrük işlemlerinin basitleştirilmesini öngören protokol imzalanmasına rağmen Türk ürünleri Rus gümrüklerinde hala zaman zaman sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Rusya ziyaretinin en önemli gündem maddelerinden birisi olan gümrüklerde yaşanan sorunların çözümü için bir teknik heyetin kurulması kararlaştırılmış ve Rusya Federal Gümrük Servisi Müdürü Andrey Belyaninov 18-20 Şubat 2009 tarihinde Türkiye’ye davet edilmiştir. Bununla da gümrük sorunu bir nevi komisyonlara havale edilmiştir (Oğan, 2005:2). Son dönemde ikili ilişkileri etkileme potansiyeline sahip gelişmelerden biri de Ekim 2012’de Rusya’dan Suriye’ye giden Suriye havayollarına ait yolcu uçağının Esenboğa Havalimanına indirilmesi olmuştur. Moskova’dan kalkan ve içlerinde Rus vatandaşlarının da bulunduğu 35 yolcu taşıyan uçağın inişe zorlanması, Türkiye-Rusya ilişkilerinde gerilimin kısa süreli de olsa yükselmesine neden olan örneklerinden biri olmuştur. Başbakan Erdoğan uçakta Rus askeri teçhizatlarının olduğunu belirtmişse de Moskova iddiaları reddetmiş ve uçaktaki kargonun sadece yedek parçalardan ibaret olduğunu ifade etmiştir (Kaya, 2013:136-139). Yaşanan “uçak krizi” sonrasında Ekim 2012’de gerçekleştirilmesi planlanan Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nin (ÜDİK)

toplantısının Rusya Devlet Başkanı Putin'in sağlık sorunları dolayısıyla ertelenmesi, çoğu çevrelerde “yolcu uçağı kriziyle” bağlantılandırıldıysa da krizin gerçekleşmesinden birkaç gün sonra Putin'in ziyaretinin 3 Aralık 2012'ye ertelendiği açıklanmıştır (Genç, 2012:1). Söz konusu açıklama, ikili ilişkilerde bir kopuşun yaşanmayacağına dair güçlü bir mesaj anlamına gelmiştir. İki ölke arasında Suriye Krizi'nden dolayı devam eden gerginliği yumuşatmak için, Putin'in 3 Aralık günü düzenlediği ziyaret önemli bir vesile oldu ve gerçekleşen toplantı neticesinde iki ölke lideri, her ne kadar diplomatik dilde bir anlamı bulunmasa da Suriye'de akan kanın durdurulmasından yana olduklarını açıklamışlardır. Bu açıklamanın pek de bir anlamının bulunmamasının sebebi; Suriye'de akan kanın nasıl durdurulacağı konusunda uzlaşma sağlanamaması ve bu konuda iki ölke arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunmasıdır.

İki ölke ilişkilerinde bir dönüm noktası olan 24 Kasım 2015 tarihi ise yol açtığı deprem ve artçlarıyla Türk – Rus tarihindeki yerini çoktan almıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre Türk hava sahasını ihlal eden Rus uçağı, beş dakika içerisinde on defa uyarılmasına rağmen sınır ihlaline son vermeyince angajman kuralları gereği iki Türk F-16 uçağı tarafından vurulmuştur. Yaşanan bu uçak krizinin akabinde iki ölkenin de söylemleri ve talepleri birbirinden farklı olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Putin, Rus uçağının Türkiye'ye karşı tehdit oluşturmadığını, Türk F-16 uçakları tarafından vurulduğu sırada Suriye-Türkiye sınırından 1 kilometre uzakta olduğunu ve sınırdan yaklaşık 4 kilometre uzak bir noktaya düştüğünü iddia etmiş ve Rusya – Türkiye ilişkileri bakımından çok ciddi sorunlara neden olacağını söylemiştir. Bir başka açıklamasında ise, Türkiye'nin ilişkileri bilerek çıkmaza sürüklediğini ve Türkiye'den özür beklediklerini dile getirmiştir. Türkiye tarafında ise Başbakan Ahmet Davutoğu, Türkiye'nin sınırlarını kim ihlâl ederse ona karşı her türlü tedbiri almanın hakları ve görevi olduğunu belirtmiştir. TBMM'deki AK Parti grup toplantısında ise Angajman kurallarının Rusya dâhil tüm dünya tarafından bilindiğini, son hadisede ikazlara rağmen Rus makamlarınca dikkate alınmadığını ve gerekli tedbirleri bu yüzden almaları gerektiğini söylemiştir. Rusya yaşanan bu kriz sonrası, gerçekleştireceği ziyareti iptal etmiş, ekonomik tedbirler kapsamında bazı tarım ürünlerimize ithalat yasağı koymuş, Türk malları gümrüklerde yine olağandışı kontrollere tabi tutulmaya başlanmış ve 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren de vize muafiyet anlaşmasını tek taraflı olarak askıya alarak dış

ticaretin daralmasına neden olmuştur. Ayrıca Rus yetkililer, Türkiye'nin en az Mısır kadar terör tehdidi yüksek bir ülke olduğunu söyleyerek Rus turistlere Türkiye'ye gitmemelerini söylemiştir. Rusya'nın Türkiye'ye tepki olarak uygulamaya koyduğu bu yaptırımlar ticareti durma noktasına getirdiği gibi toplumlararası bir uçurum da meydana getirmiştir (Başlamış, 2015:2-4). Rusya'da yaşayan Türk vatandaşlarına karşı oluşan olumsuz hava ve Rus medyası tarafından işlenen “düşman Türkiye” algısı da krizi giderek derinleştirmiştir.

Rus uçağının düşürülmesi uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde Türkiye ile Rusya arasındaki 1971 yılında yapılan anlaşma önem arz etmektedir. Bu anlaşmaya göre iki tarafın da uçaklarının sınıra 5 kilometreden fazla yaklaşmaması ve acil haller gerektiren durumlarda öncelikle karşı tarafın yetkili makamlarına bildirilmesi ayrıca üçüncü tarafların uçaklarının da bu kurallara uyması gerekmektedir. Aksi halde ülkeler belirledikleri angajman kurallarını devreye sokabilme hakkına sahip olacaklardır. Zaten Türkiye de 2012 yılında Suriye'de düşürülen F-4 Fantom uçağından sonra angajman kurallarını devreye sokmuş ve düşürülen Rus SU-24 uçağı da uluslararası hukuka uygun şekilde düşürülmüştür.

Kriz sonrası süreçte Rusya tarafından Türkiye'ye yönelik uygulanan ambargo, durdurulan ithalat ve izlenen saldırgan politikanın ardından bakıldığında kaybeden taraf daha ziyade Rusya oldu. Bu durum Rusya'da son zamanlarda zaten belirgin olan ekonomik krizi daha da artırdı ve Rusya büyük maddi zarar gördü. 15 Nisan'da bir televizyon programına katılan Putin, özellikle ambargo konusunda attıkları adımın kendilerine zarar verdiğini itiraf ederek, Rusya'da hayat pahalılığının arttığından bahsetmiştir. Kriz döneminden çıkılması için iki ülkenin diplomatları ve temsilcileri yetersiz kalmış krizin sona ermesi için başka bir güce ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada Kazakistan'ın lideri Nursultan Nazarbayev ilişkilerin düzelmesi adına arabuluculuk yapmıştır. Nisan 2016'da İstanbul'da yapılan İslam İşbirliği Örgütü zirvesinde Nazarbayev, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Türk tarafını oluşturan bir ekiple ilişkilerin düzelmesine yönelik fikir teatisi yapmıştır. Rusya'nın yaşanan olaydan dolayı özür beklemesi de göz önüne alınarak Rus tarafına duyulan üzüntüyü belirtmek amacıyla Rusça bir mektup yazılması önerilmiştir. Mektupta doğrudan özür dilenmemiş bunun yerine kusura bakmayın, mazur görün anlamına gelen Rusça ifadeler kullanılmış ve tazminat yerine de ölen pilotun ailesine yardım edileceği yazılmıştır. Sonrasında

Moskova'ya giden Nazarbayev ilişkilerin normalleşmesi konusunda Putin'i ikna etmiştir. Mayıs ayı sonunda Putin, Atina'da Çipras'la yaptığı görüşmede de ilişkileri iyileştirmek istediğini fakat ilk adımın Ankara'dan gelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonrasında da Türkiye ile ilişkileri düzeltmek istediğine dair sıcak mesajları devam etmiştir. Bunların üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başbakan Binali Yıldırım da Rusya milli günü nedeniyle mesajlar yayınlamışlardır. Ayrıca ABD'den umduğunu bulamayan Rusya, ABD'nin NATO konusunda verdiği açık mesajla birlikte bölgede yalnızlaşan taraf olmuş ve hem ambargo konusunda hem de bölgesel ilişkilerde bir kez daha Türkiye'ye ne kadar ihtiyacı olduğunu anlayarak, ikili ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi noktasında adım atmıştır.

3.2.1. Panslavizm ve Yeni Osmanlılık: Kosova Örneği

Balkanlar coğrafi konumu itibarıyla tarih boyunca uluslararası arenada yerini ve önemini muhafaza etmiştir. Bu sebeple Balkanları yönetmek Batı ve Doğu güçlerini kontrol edebilecek üstünlüklere sahip olunabileceği anlamını taşımıştır. Avrupa'ya hatta Asya ve Afrika'ya yakın konumda olan ve buradaki devletlerin bir buluşma ve mücadele alanı haline gelen Balkanlar tarih boyunca da çatışmaların ve sosyal karışıklıkların yaşandığı bir bölge olmuştur. Kosova ise her yönüyle Balkanlar'da kilit role sahip bir ülke konumundadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde meydana gelen bölünmeler, etnik çatışmalar ile tırmanan ve Kosova kriziyle yeni nitelikler kazanan Balkanlar sorunu, bölgesel olmaktan çıkmış ve uluslararası sistemin güçlerinin devreye girmesine neden olmuştur. 600 yıldan beridir Türklerin yaşadığı bir bölge olan Kosova Türk dünyası için vazgeçilmez bir yerdir. Kosova'nın muhafazası Türkiye'nin geleceği için hem güvenlik hem de milli menfaatler açısından çok önemlidir. 1999 yılında NATO müdahale edene kadar uluslararası arenada pek gündemde olmayan Kosova'da izlenecek politika Türkiye açısından fırsatlar kadar riskler de taşımaktadır (Zaman, 2006:1-3).

Soğuk Savaş sonrası dönemde komünizmin çökmesi ve iki kutuplu yapının sona ermesi ile Balkanlar'da bir boşluk oluşmuş ve bölge karmaşasının içine sürüklenmiştir. Özellikle Yugoslavya'nın parçalanması Ortodoks-Slav kökenli Sırpların Türkiye'yi hedef almasına neden olmuştur (Canbolat, 1999:248). Milliyetçiliğin hızla yayılması bölge dışı güçlerin de bölgeye ilgilerini artırmıştır. Özellikle Rusya tarihi hedeflerinden

biri olan Slav Birliği'ne yönelik çabalarını hızlandırmıştır. Zaten Rusya tarih boyunca Balkanları kendi egemenlik sahası içerisinde görmüştür. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte Sırbistan hariç diğer Balkan ülkeleri yüzünü Batı'ya dönmüştür. Bu ülkelerde NATO üslerinin de açılmasıyla birlikte Rusya bu durumu kendi varlığına bir tehdit olarak algılamıştır. Bu politikaya karşı Rusya da Slav ve Ortodoks kimliğini kullanarak nüfuzunu sürdürmeye çalışmıştır. Kosova'nın bağımsızlığı Rusya'nın bölgedeki geleceği açısından olumsuz karşılanmıştır. Putin'le birlikte yeniden güçlü bir aktör haline gelen Rusya tek kutuplu ve ABD merkezli dünya düzeninde kendisinin de var olduğunu ispatlamak istemiş ve bu amaçla Ortodoks dünyanın liderliğine soyunmuştur (Ayhan, 2008:36). Rusya'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliği Kosova'nın tanınmasında büyük engel oluşturmıştır.

Balkanlar Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı olması ve önemli akrabalık bağları nedeniyle Türkiye için hayati önemi haiz bir bölgedir. Ayrıca bölgeye sahip çıkılmadığı durumda olası bir bunalım tıpkı Suriye krizinde olduğu gibi Türkiye'ye yönelik mülteci akımına yol açacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin Balkanlardaki gelişmelerden etkilenmemesi ihtimal dışıdır. Bölgedeki güç dengesinin Türkiye aleyhine bozulması Avrupa'dan dışlanılmaya kadar gidecek bir sonuca yol açabileceğinden, Türkiye Balkanlardaki gelişmelerle yakından ilgilenmek ve politikalar geliştirmek zorundadır. Türkiye bölgeye olan bu zorunlu ilgisini Yeni Osmanlılık suçlamalarına maruz kalmamak için de ihtiyatlı bir şekilde hareket ederek sürdürmüştür. Oluşturulan politikalar etnik ve dinsel boyuta taşınmamaya özen gösterilmiş yalnızca diplomatik girişimlerde bulunarak Batılı güçlerin de önüne geçilmemeye dikkat edilmiştir (Çalış, 2001:31). Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Yugoslavya'nın parçalanması, Türkiye'yi saf dışı bırakıldığı Balkanlarda yeniden ön plana çıkarmıştır (Kramer, 2001:219). Özellikle Ahmet Davutoğlu döneminde Türkiye'nin Balkanlardaki varlığı Yeni Osmanlılık projesinin bir parçası olarak yorumlanmıştır. Özellikle Balkanlar'ın ileri gelen aydınları Davutoğlu'nu vermiş olduğu beyanlar nedeniyle Yeni Osmanlıcı olarak nitelendirmektedirler. Özellikle Davutoğlu'nun Saraybosna'da yapmış olduğu bir konuşmada politik diyalog, ekonomik bağımsızlık, işbirliği ve hoşgörü zemininde yeni bir Balkan bölgesi istiyoruz açıklamaları, bu aydınların Davutoğlu'nun Yeni Osmanlılık projesinin varlığı noktasında ısrarcı davranmalarına neden olmuştur. Balkanlar'a karşı Yeni Osmanlıcı olarak nitelendirilen Ahmet Davutoğlu'na yönelik

eleştirilerin odak noktası haline gelen Saraybosna'daki konuşmasında özellikle yer alan şu sözleri eleştirilerin ısrarla yapılmasına gerekçe olmuştur:

“Bu, Osmanlı Balkanı’dır. Bu Balkan’ı yeniden kuracağız. İnsanlar bana yeni Osmanlı diyorlar; bu nedenle bir dış politika meselesi olarak Osmanlı Devleti’ne değinmek istemiyorum. Altını çizmeye çalıştığım şey Osmanlı mirasıdır. Osmanlı’nın Balkanlar’da olduğu yüzyıllar başarı hikâyeleriyle doludur. Şimdi bunu yeniden keşfetmek zorundayız.”⁸

Davutoğlu döneminde Türkiye’nin Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya politikaları orada yaşayan Müslüman halkın insan haklarının gözden geçirilmesi için yeniden şekillenmiştir. Zira Davutoğlu’nun gerek kitaplarında gerekse makale ve konuşmalarında dünya görüşünün Osmanlı-İslam medeniyeti üzerine bağlı olduğunu söyleyebiliriz fakat bu durum onu Yeni Osmanlıcı yapmak için yeterli olmaz. Zaten kendisi de Yeni Osmanlıcı yakıştırmasını hiçbir zaman kabul etmemiştir. Onun bu görüşleri ve Balkanlara olan ilgisi Türk dış politikasının yeniden şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Ona göre Balkanlar olmadan Türkiye, Türkiye olmadan da Balkanlar eksik kalırdı. Osmanlı tarihinin büyük bölümü Balkanlardaydı ve tarihi canlı kılan öğelerden olan objeler ve tarihi anıtlar burada bulunmaktaydı. Bunlar tarihi hatırlatan semboller olduğundan kim olduğumuz açısından önem arz etmekteydi (Mustafa, 2013: 32-35).

Yeni Osmanlıcılık kavramı daha çok Türkiye’nin eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal’a aittir. Özal, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yabancı devletlerle uyumlu politikalar izlemek için bu fikri benimsemiştir. Yeni Osmanlıcılık, Balkanlı aydınlar tarafından Kemalizm karşıtı olduğu ve İslami ilkeler üzerinden yükselen İslami bir hareket olarak tanımlanmış ve sürekli olarak eleştirilmiştir. Davutoğlu ise, Yeni Osmanlıcılık’ı Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan bir tepki olarak düşünmektedir. Bu doğrultuda, Yeni Osmanlıcılık, Türkiye’de Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan uluslararası konjonktürle uyumlu politikalar izleme adına 1987-1993 yılları arasında öne çıkmış ve yükselen bir akım olmuştur (Davutoğlu, 2011:85). Özal’ın Yeni Osmanlıcılık söylemleri ekonomik işbirliğini de içeren bir kavramdı. Özellikle bu yön, Davutoğlu döneminde AK Parti hükümetince de destek bulmuş ve geliştirilmiştir.

---

⁸ http://www.docstoc.com/docs/71671852/Davutoglu_transcript.dzs (07.06.2013).

3.2.2. Sıcak Denizlere İnme ve Yeni Osmanlılık: Suriye Örneği

Rus Çarı I. Petro'nun sıcak denizlere inme hayali hem uzun soluklu bir Rus dış politikasının ortaya çıkması üzerinde etkili olmuş hem de bu ilgi kendisinden sonra gelenler tarafından idealist bir şekilde sürdürülmüştür (Keleş, 2009:90). Rusların Orta Doğu'daki varlığının ve bölgeye yönelik politikalarının oluşmasının tarihsel arka planında da bu hedef yatmaktadır. Rusya bu tarihi hedefle birlikte gerek jeopolitik gerekse ekonomik gerekçelerle Arap ülkeleriyle sürekli ilgilenmiştir. Kendisini bölgeye yakınlaştıracak hiçbir fırsatı kaçırmamıştır. Orta Doğu coğrafyası ise dünyanın en özgün coğrafyalarından biridir. Üzerinde, çeşitli din ve mezheplerden insanı barındıran, kültürel çeşitliliğinin yanı sıra önemli yeraltı zenginliklerine sahip olan topraklardır. Onun bu stratejik ve ekonomik özelliği birçok aktörün bölgeyle ilgilenmesine ve birbirleriyle mücadele etmesine sebep olmaktadır (Yüce, 2016:270-273).

Rusya, Putin dönemiyle birlikte büyük bir ekonomik ve siyasi dönüşüm içine girmiştir. İzlenen başarılı ekonomik politikalar neticesinde toparlanan Rus mali yapısı, yakın çevre olarak nitelenen yerlerde daha etkili politikalar izlenmesine olanak sağlarken Rusya'nın Orta Doğu'ya geri dönüşünü sağlamıştır. Rusya bu dönemde Suriye'ye önem vermiş ve bu ülkeyle olan ilişkilerinde çok yönlü bir strateji takip etmiştir. İki ülke bu tarihten sonra neredeyse her konuda birbirini destekleyen politikalar izlemiştir. Suriye, Rusya'nın Çeçenistan, Osetya ve Abhazya politikalarını desteklemiş ayrıca Gürcistan ile olan savaşında Rusya'nın yanında yer almıştır (Öztürk, 2013:618). Esad rejimini destekleyen Rusya, rejimin ayakta kalması için İran ile birlikte büyük mücadele vermiştir. Suriye ise Rusya'nın Orta Doğu'daki sadık müttefiki olmuş, önceleri sadece siyasi ve ekonomik olarak sonrasında da askeri güç ile desteklenmiş ve dolayısıyla Suriye bölgenin yeni bir aktörü olarak ortaya çıkmıştır.

Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan ve kısa zamanda Orta Doğu ülkelerine de yayılan Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelerden biri de Suriye olmuştur. 2011 yılında bir grup genç ile başlayan iktidarı protesto olayları, kısa sürede ülke geneline yayılmış ve geniş çaplı gösteriler yapılmaya başlamıştır. Suriye tarihinde görülmemiş bu durum, Esad yönetiminin sert müdahalesiyle de karşılaşınca ülkede çok ciddi çatışmalar meydana gelmiştir (Gazete Vatan, 2013). Esad gün geçtikçe muhalefete karşı tutumunu sertleştirmiş ve bu durum uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Bu tepkileri dikkate almayan Suriye'de adeta bir iç savaş başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu düzenin yıkılmasıyla birlikte artık ABD uluslararası sistemin tek egemen gücü haline gelmiştir. Uluslararası sistem de ABD lehine dengesiz bir güç ortaya çıkmış ve bu durum ABD'nin dünya üzerindeki olaylara menfaatleri doğrultusunda daha rahat davranmasına yol açmıştır. Bu minvalde ABD, Orta Doğu'da yükselen büyük bir güç haline gelmiştir. Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki süreçte uluslararası arenada yer alamaması ve mesafe kat edememesi de bu duruma etki eden faktörlerden biri olmuştur. Bu durumun farkına varan Rusya, Suriye meselesinde ABD'nin karşısında yer alarak, onu dengelemeye çalışmıştır. Esasında Rusya, Soğuk Savaş sonrası kaybettiği gücünü tekrar kazanmak adına Gürcistan ve Ukrayna'da hamleler yapmıştı. Ayrıca ABD Başkanı Obama'nın etkili bir Rus politikası izlememesi, Rusya'nın etkili bir aktör olarak yeniden ortaya çıkması durumunu kolaylaştırmıştır. Siyasi tarihte etkili iki büyük gücün rekabetinde, birinin kaybı her zaman diğerinin kazancına dönüşmüştür. ABD'nin Obama dolayısıyla nötr kaldığı bir dönemde, durumdan kazançlı çıkan ülke Rusya olmuştur (Waltz, 2013:450). Rusya, Orta Doğu'daki bu önemli güç mücadelesinde, etkinliğini artırabilmek ve Doğu Akdeniz'de kendine yer açmak amacıyla Suriye'ye destek vermiş ve savaşta aktif olarak yer almıştır.

Yaklaşık dört yüz yıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Suriye, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızlara manda yönetimine bırakılmıştı. Ve sonraki süreçte Suriye 1946 yılında bağımsızlığını ilan edene kadar ilişkiler Fransa üzerinden yürütülmüştü (Cleveland, 2008:440-450). Soğuk Savaşla birlikte ortaya çıkan yeni dönemde ABD öncülüğünde Batı Bloku, SSCB öncülüğünde de Doğu Bloku oluşturulmuştur. Batı Bloğunda yer alan Türkiye, SSCB'nin Suriye ile olan ilişkilerinden ve Suriye üzerinden Orta Doğu'ya açılma stratejisinden rahatsızlık duymuştur. Bu durum Suriye-Türkiye ilişkilerinin gerilmesine ve 1957 tarihli Suriye-Türkiye krizine neden olmuştur. Bu kriz her ne kadar bölgesel bir mesele gibi başlasa da, zamanla iki bloklu bir sistem yapısından dolayı, sistemin egemen güçlerini karşı karşıya getiren uluslararası bir problem olmuştur. Bu kriz egemen güçlerin anlaşmasıyla çözüme kavuşturulmuştur (Kürkçüoğlu, 2010:100-120). 1960'lı yıllara gelindiğinde ise bu defa doğal kaynaklar yüzünden, yine bölgesel görünümlü fakat uluslararası olan sorunlu bir Türkiye-Suriye ilişkisi dönemi başlamıştır. Coğrafi konumu nedeniyle Orta Doğu kurak bir bölge olduğundan su kaynakları ziyadesiyle öneme sahiptir. Türkiye, su kaynaklarının akış yönünün kuzey-güney eksenli olmasından ötürü bölge ülkeleri için kaynak ülke

konumundadır. Soğuk Savaş döneminde bu iki ülke arasında ortaya çıkan gerilim, çatışmaya dönmemiştir. Zira karşıt iki blokta yer alan Türkiye ve Suriye gibi önemli iki üyenin çatışmasına sistem müsaade etmiyordu. İki devlet arasındaki su sorunu her ne kadar çatışma yaşanacak boyuta gelmese de, sonrasında ortaya çıkacak terör kaynaklı sorunların tetikleyicisi olmuştur (Arıdemir, 2013:2-3). Soğuk Savaş sonrası dönemde ise destekten yoksun kalan iki ülke ilişkilerinde belirleyici faktör sadece kendi kapasiteleri olmuştur ve sorunlar daha ziyade terör odaklı ortaya çıkmıştır. Özellikle Suriye büyük bir destekten mahrum kalmış ve bu durum yeni sistemin dışında kalmasına neden olmuştur. Yeni sistemin Türkiye lehine olması ve Türkiye'nin de net duruşu Suriye'nin uzun yıllardır teröre verdiği destekten vazgeçmesini sağlamıştır (Arıdemir, 2013:4). İmzalanan bir mutabakatla resmiyet kazanan bu durum, Abdullah Öcalan'ın da yakalanması noktasında rol oynamış ve ikili ilişkiler ilerleme kaydetmeye başlamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası ise ABD tarafından teröre destek veren ülkeler kategorisine alınan ve ekonomik tedbirler uygulanan Suriye, Türkiye ile olan ilişkilerine daha çok önem göstermiştir. Başa gelen liderler de ikili ilişkilerde önem arz eden bir faktör olmuştur. Türkiye'de AKP iktidarıyla birlikte komşularla sıfır sorun politikası izlendiğinden ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. İki ülke arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleşmiş ve 1970'li yıllardan beri planlanan Asi Nehri üzerine kurulacak Dostluk Barajı'nın temelleri AKP döneminde Başbakan Erdoğan'ın girişimiyle atılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 2011).

İki ülke arasındaki iş birliği Arap Baharı adı verilen dönemle birlikte bir kırılma noktası yaşamıştır. Bu dönemde Türkiye de, Orta Doğu devletlerine yönelik politikalarını yeniden gözden geçirmek durumunda kalmıştır (Ayhan, 2012:438-439). Türkiye, bu doğrultuda Suriye'ye yönelik politikasında da değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Bölge politikasına önem veren Türkiye, Suriye'yle sorunlu ilişkilerin tekrar nüksetmesine sebep olmuştur. Suriye'deki şiddet olaylarının artması üzerine Türkiye tarafından tepki gösterilmiş ve reform çağrısı yapılmıştır. Türkiye'nin bu tutumu ilişkilerdeki gerilimi daha da yükseltmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2011). İlerleyen günlerde iki ülke arasındaki üslup daha da sertleşmiş ve karşılıklı olarak diplomatik ve ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Ayrıca Türkiye, Suriye krizinin başlamasından sonra Esad rejiminin değişmesini savunan Ürdün, Suudi Arabistan ve Katar tarafında yer alırken karşı tarafta Esad rejiminin kalmasını savunan Rusya, İran ve Irak yer almıştır.

Suriye'nin mevcut rejim ve muhalif güçler arasında bölünmesi ve kontrolün sağlanamaması taraflar arasında yeni problemler ortaya çıkardı. Özellikle Türkiye-Suriye sınırında yaşanan sınır hattı ihlalleri meselenin uluslararasılaşmasında rol oynamıştır. 2015 yılına gelindiğinde Suriye'nin isteği üzerine Rusya da oluşturulan denkleme müdahil olmuş (BBC, 2015), Suriye'de hava üssü kurarak özellikle Türkiye sınırına taciz edici uçuşlar yapmaya başlamıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde angajman kurallarına göre Türk hava sahasını ihlal eden Rus jetinin düşürülmesiyle Suriye krizi yeni bir boyuta taşınmıştır.

3.3. İTTİFAKIN FIRSAT ZEMİNİ

Ekonomik ilişkilerin söz konusu olduğu her yer ve zamanda enerji kaynakları da hep söz konusu olmuştur. Enerji, uluslararası alanda büyük önem taşıyan ve ona sahip olanlar bakımından stratejik bir silah olarak kullanılan bir kaynaktır. 21. yüzyıla geldiğimizde bu konunun önemi daha da artmıştır. Birçok ülke enerji kaynakları ve yeni rezervler arayışı içine girmiş, bazı ülkelerde bunun bitimi tehlikesi söz konusu olmuştur. Rusya, dünyada yeraltı rezervlerine sahip en zengin ülke konumundadır. Sahip olduğu enerji kaynakları ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır (Adanalı, 2007:3). Dünya enerji üretiminin yaklaşık %12'si Rusya tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu enerji yüzdelerinin içinde doğal gaz ve petrol ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle doğal gaz konusunda dünyanın en büyük rezervine sahip ülke konumundadır. İkinci büyük rezerve sahip olan İran'ın rezervi bile Rusya'ninkinin yarısına ancak erişmektedir (Koptevskiy, 2003:369). Rusya'nın doğal gaz rezervinin bu denli yüksek olması uluslararası politikalarda da söz sahibi olmasını sağlamaktadır. Dünya'nın en önemli doğal gaz satıcısı durumunda olan Rusya, ürettiğinin önemli kısmını Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok Avrupa ülkesine ihraç etmektedir. Rusya bütçesinin yarısını neredeyse enerji gelirleri oluşturmaktadır (Eğilmez, 2003:1-2). Enerji ihracatı anlamında lider bir ülke olduğu ve enerjiye dayalı bir hâkimiyet noktasında başarıya doğru gittiğini söyleyebiliriz.

Türkiye'nin doğal gaz talebi tüm dünya da olduğu gibi giderek artma eğilimindedir. Toplam enerji talebi içerisinde doğal gaz şuanda %15'lik bir yer kaplarken, gelecek 20 yılda bunun %25'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Türkiye doğal gaz ihtiyacının neredeyse tamamını, petrol ihtiyacının ise %88'lik kısmını ithalat

yoluyla sağlamaktadır (Dzavadova, 2003:87). Petrol ise önemini I. Dünya Savaşı sonrasında kazanmıştır (Yüce, 2006:58). Çünkü I. Dünya Savaşı sonrasında galip gelen devletlerin toprak paylaşımı yaparken göz önünde bulundurdıkları şey özellikle de Orta Doğu petrol rezervleridir. Yine II. Dünya Savaşı'na bakıldığında sonu belirleyen en önemli faktörün petrol olduğunu görürüz. Sonuç olarak 20. yüzyıl da uluslararası ilişkilerde petrol pazarlıkları en önemli konular arasında olmuştur.

Türkiye ile Rusya arasında ilk doğal gaz anlaşması 1984 yılında imzalanmıştır. İki ülkenin rekabetçi olmaktan çok, birbirini tamamlar nitelikteki ekonomik yapısı ve ilişkileri özellikle SSCB dağıldıktan sonra hızla gelişmiştir. İmzalanan doğal gaz anlaşması gereğince; Türkiye Rusya'dan aldığı doğal gazın bedelinin bir kısmını mal ve hizmetle ödeyebilecekti fakat ilerleyen yıllarda bu süreklilik sağlanamamış, Türkiye Rusya'ya mal ihraç edememiştir. 1997 yılına geldiğimizde ise, ikinci doğal gaz anlaşması imzalanmıştır. Mavi Akım projesi olarak bilinen bu anlaşmaya göre, Türkiye 25 yıl boyunca Rusya'dan 16 milyar metreküp doğal gaz almayı taahhüt etmiştir (Doster, 2014:606). Mavi Akım doğal gaz boru hattının Karadeniz'de ki uzunluğu 1213 kilometre olup, 2140 metre derinliğe döşenen borularla da bu alanda bir dünya rekoru kırılmıştır. Bu projeyle Türkiye, Rusya'dan araya herhangi bir üçüncü ülke girmeden doğal gaz alabilir hale gelmiştir fakat olumsuz tarafı ithalat-ihracat dengesi Türkiye aleyhine bozulmuştur (Gazel, 2003:157). Türkiye, Rusya'dan gaz ithalatında 4. sıradayken Mavi Akım projesi sonrası tüm Avrupa ülkeleri arasında 2. sıraya yükselmiştir. Bağımlılığın oranı ise %65'e yükselmiştir. O dönem doğal gazda Rusya'ya en bağımlı ülke olan Avusturya'da ki oranın %45 olduğu (Oğan, Aytekin, 2002:66) gerçeğini de göz önüne alan Türkiye doğal gaz dağıtım şirketi BOTAŞ temsilcileri, acilen alınan doğal gaz hacminin düşürülmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Çünkü aksi halde Rusya, Türkiye'ye doğal gaz sağlama noktasında tekel haline gelecek ve imzalanan anlaşma stratejik bir hata haline dönüşecekti (Akolobov, Özbay, 2006:193). Üstelik tüm bunlara ek olarak anlaşma, Mavi Akımla gelen gazın, Rusya'nın izni olmadan üçüncü bir ülkeye satışının yapılamayacağı yönünde bir hükmü de vardı. Yapılan bu uyarılara rağmen anlaşma yürürlüğe girmiştir.

2007 yılında İstanbul'da toplanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü zirvesinde İtalya ile Rusya arasında imzalanan Güney Akım Projesi ile Mavi Akım-2 Projesi birbirine rakip iki boru hattıdır. Güney Akım projesi anlaşmasına göre, Rusya

gazı ve Rusya'nın Orta Asya ülkelerinden alacağı gaz Karadeniz'in altından geçerek Bulgaristan'a ulaşacaktır. Oradan da ikiye ayrılan boru hattının ilk ayağı Macaristan, Romanya, Avusturya'ya, ikinci ayağı ise Yunanistan ve İtalya'ya kadar gidecektir. Rusya böylece Beyaz Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacaktır (Kamalov, 2007:1). Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma gayretinde olan Avrupa Birliği ülkelerinin ise bu projeye bağımlılıkları artış gösterecektir. Türkiye'de bu projeden olumsuz etkilenecek ülkeler arasındaydı. Başlangıçta Rusya gazını Avrupa'ya Mavi Akım-2 projesiyle taşımayı düşünmüştür. Ancak Türkiye'nin, Rusya gaz projelerine alternatif olarak gösterilen Nabucco projesini desteklemesi ve özellikle Avrasya'da Rusya ve Batı arasındaki enerji sahasında verilen mücadelede Türkiye'nin Batı'nın yanında yer alması gibi sebeplerden ötürü Rusya, Mavi Akım-2 projesini uygulamaktan vazgeçmiştir (Kamalov, 2007:2-3).

Rusya-Türkiye ilişkilerinde enerjinin önemli bir yer tuttuğunu söylemiştik. Türkiye enerji konusunda dışa bağımlı bir ülkedir. İki ülke arasındaki yaşanan enerji krizleri sadece bir tarafı değil her iki tarafı etkilemektedir. Çünkü bu konuda yaşanan kriz ekonomik düşüslere sebep olarak ülke vatandaşlarını da olumsuz etkilemektedir. Enerji noktasında meydana gelebilecek olası krizleri engellemek için sağlam ve tutarlı stratejilerin izlenmesi gerekmektedir.

3.3.1. Coğrafi Kader: Avrupa Birliği'nin İki Ötekisi

Avrupa Birliği, Türkiye-Rusya ilişkilerini hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkileyen belirleyici bir faktördür. Rusya ve Türkiye, Avrupa Birliği için Doğu ile Batı arasında coğrafi özelliklerinden dolayı köprü vazifesi gören iki ülke konumundandır. AB açısından Türkiye, Avrupa'ya giden temel enerji transit güzergâhlarının merkezinde yer alan özel bir konuma sahiptir. Küresel petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %70'i Türkiye'ye komşu bölgelerde toplanmıştır. Enerji arz güvenliğinin sağlanabilmesi için Türkiye'nin coğrafi konumunun kullanılması AB'nin çıkarına olduğu kadar Türkiye'nin de çıkarına bir durumdur. Türkiye özellikle enerji konusunda boru hattı projelerinde stratejik rol oynayan bir devlettir. Rusya ise, Avrupa Birliği açısından, başlıca petrol ve doğal gaz sağlayıcısı konumunda olan büyük ve önemli bir enerji partneridir. Ancak iki ülke de her ne kadar AB için stratejik öneme sahip olsa da siyasi bakımdan gerekli önem ve değeri görememektedir (Derman, 2016:238-241).

Avrupa Birliği'nin Türkiye ve Rusya'ya karşı olan istikrarsız bakış açısı iki ülke ilişkilerini olumlu yönde etkileyerek birbirlerine daha da yakınlaşmalarına neden olmuştur. İki ülke de AB'nin kendilerine biçtikleri rolden rahatsızlık duymaktadır. Zira AB, Rusya'ya petrol pompalayan bir istasyon gözüyle, Türkiye'ye de Orta Doğu coğrafyasına yönelik politikalar için bir köprü gözüyle bakmaktadır (Kamalov, 2010:7). Uzun yıllardır müzakere süreci devam eden iki ülke olan Türkiye ve Rusya'ya karşı AB tarafından yöneltilen eleştiriler de aynı yöndedir. Karşılıklı ilişkiler gittikçe azalan karşılıklı beklentiler kısır döngüsü içerisine girmiştir. Demokrasi alanında yaşanan sorunlar, insan haklarına saygı, hukuki sistem ve uygulamalar AB tarafından sıkça eleştirilen konular arasında yer almaktadır. İki ülkede de insan hakları ve demokrasi alanında eksiklikler olabilir fakat bu noktada dikkat çeken unsur, sürekli olarak gündeme getirilen bu konuların, uygulamalar da göz önüne alınarak, gelişme amaçlı olmaktan öte ülkelerin zayıflatılması ve hatta parçalanması amacıyla yapılmasıdır (Koç, 2001:3-14). Her iki ülkeye karşı izlenen bu politikalar ise devletlerin kamuoyunda bir önyargı oluşmasına ve devlet liderlerinin de tutumlarında değişiklik olmasına sebebiyet vermiştir.

Sovyetler Birliği'nin çökmesine kadarki dönemde Türkiye'ye olan bakış açısıyla, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki dönemde bakış açısının tamamen farklı olduğu söylenebilir. Çünkü Sovyet sistemi çöktükten sonra güç dengelerinde önemli değişiklikler olmuştur. Hatta Avrupa Birliği'nin sadece Türkiye'ye değil, Akdeniz'de ki diğer ülkelere karşı da politikası yeniden şekillenmiştir. Bugün kısa veya orta vadede Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği mümkün gözükmemektedir. Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye ile ilişkilerde eşit bir konumda olmaktan ziyade üstün bir konumda olmayı istemektedirler (Zhussipbek, 2011:50-62). Özellikle Türkiye, kendilerini sorunlu bölgelerden ayıracak bir tampon ülke konumunda olması sebebiyle önem arz etmektedir. Ayrıca bu tampon bölge, gerektiğinde kullanılabilecek büyük bir Pazar, ucuz işgücü ve değerlendirilebilecek doğal kaynaklar da sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Avrupa Birliği için arka bahçe konumunda bir devlettir.

Türkiye ve Rusya tarihi gelenekleri ve derinliği olan, bölgelerinde çok etkin, jeopolitik açıdan bakıldığı zaman Avrupa üzerinde önemli etkisi olan iki devlettir. Sahip oldukları doğal kaynaklar, ticari, ekonomik ve kültürel ilişkileri açısından da Avrupa'dan ayrı düşünölemeyecek olan bu iki devlet, AB'nin kendi çıkarlarına aykırı

bir şekilde özellikle siyasi alanda baskı unsuruna maruz kalmışlardır. Tarihi sürece baktığımızda AB, bu iki devletin müzakere sürecini yahut katılım sürecini daha ziyade siyasi nedenlerle bir şekilde engellemiştir. Her iki ülke de, Avrupa Birliği ile çıkarları örtüşen stratejik ortaklar olmasa da, ekonomik ve ticari sebeplerden ötürü birbirleriyle işbirliği yapmaya mecbur komşular olduğu söylenebilir.

3.3.2. Enerji Havzası: Türk Akımı

Enerji günümüzde ülkelerin gelişmesi için son derece önem arz eden araçlardan birisidir demiştik. Üretimin devamlılığının sağlanması, çağdaş yaşam koşullarının sürdürülmesi büyük oranda enerjiye bağımlıdır (Aydın, 1999:6). Dünya üzerinde enerji tüketimi sürekli artmakta fakat enerji kaynakları alternatif yolların bulunmaması nedeniyle tüketimle ters orantılı olarak sürekli azalış göstermektedir. Dünya’da ki enerji tüketimi son 30 yılda % 95 artmıştır ve önümüzdeki yıllarda daha da artış göstereceği istatistiki bilgiler arasındadır (Sharma, 2007:158).

Enerji ihtiyacı 20. yüzyılın başlarında yaygınlaşmış ve üst seviyelere çıkmıştır. Bunun nedeni de ülkelerin sanayileşmeye başlamaları ve kalkınmaları içinde enerjiye gereksinim duymalarıyla alakalıdır. Uygulanan enerji politikaları ülkelerin ilişkilerini uluslararası bazda farklı şekillerde etkilemiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Rusya, ilk yıllarında Yeltsin döneminde, yönünü Batı’ya çevirmiş ve Orta Asya’ya yönelik politikaları inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bunun altında yatan neden, hem Devlet Başkanı Yeltsin’in Batı’ya dönük izlediği politika hem de bağımsızlığını kazanan devletlerin Rusya’ya olan siyasi ve ekonomik anlamdaki muhtaçlığı olarak düşünülebilir (Gretsky, 1997:3). SSCB’nin yıkılmasından sonra Rusya tarafından kullanılan Orta Asya enerji kaynakları, özellikle de Hazar Havzasıyla dünya sahnesine çıkmıştır. Bu zengin kaynakları kontrol etmek isteyen Batılı devletler harekete geçmişlerdir fakat Rusya’nın böylesine zengin kaynakları olan toprakları terk etme niyeti hiç olmamıştır. Sovyetler’ in çökmesi sonucu bağımsızlığını kazanan diğer devletler de zengin enerji kaynaklarına sahip olmuş ve kısa sürede kalkınabilmek için enerji politikaları uygulama yoluna girişmişlerdir. Fakat enerji ürünlerini dünya piyasasına ulaştırabilmeleri gerekiyordu ve bunun içinde boru hatlarına gereksinim vardı. Bu ülkelerin boru hatlarına sahip olmaması, yaptıkları

planların sekteye uğramasına neden olmuştur. SSCB dönemi de incelendiğinde alternatif boru hatlarının oluşturulmadığı görülmektedir. Orta Asya ülkelerinin çıkarttıkları kaynaklar daha ziyade SSCB'nin kendisi tarafından kullanılmış geri kalanı da Rus boru hatlarına aktarılmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerde durumun değişmesi adına çeşitli planlar yapılmıştır. Rusya'nın bu duruma karşı çıkmasının altında alternatif boru hatlarıyla enerji kaynaklarının kendi ağına dışına çıkması ve ABD'nin ya da Türkiye'nin nüfuz alanına girme endişesi yatmaktadır. Moskova, enerji ihraçlarının özellikle Türkiye üzerinden geçecek boru hatlarıyla Batı'ya taşınmasını hayati çıkarlarına ters bir durum olarak görmektedir. Rusya, tüm bu engellemelerine rağmen, Bakü – Tiflis – Ceyhan boru hattının ortaya çıkmasına mani olamamıştır (Civelekoğlu, 2008:85).

Türkiye ile Rusya'nın enerji ittifaklarında bir diğer önemli proje Türk Akımı projesi olmuştur. Proje, Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesi sonucu askıya alınsa da, ikili ilişkilerin tekrardan düzelmesi ve normalleşme sürecine girmesiyle yeniden gündeme alınmıştır. Projeyle Karadeniz altından geçecek iki boruyla Türkiye dâhil pek çok ülke için yıllık 31,5 milyar metreküp doğal gaz sağlanması planlanmıştır. Doğal gaz, Türkiye'ye doğrudan geleceği için daha ucuza temin edilecekti. Ayrıca gazın doğrudan gelmesinin bir diğer sonucu da, Rusya'nın başka ülkelerle yaşayacağı olası krizlerden etkilenme gibi bir durum olmayacaktı ve bu Türkiye'ye arz güvenliği sağlayacaktı. Bu projeyle boru hattında Ukrayna devre dışı kalacağından, Moldova, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan üzerinden alınan yıllık 14 milyar metreküp doğal gaz doğrudan Karadeniz üzerinden gelecekti. Bu durum da gazın temin edilme bedelinde ucuzluk sağlayacaktı. Yine ortaya çıkabilecek bir Ukrayna-Rusya ya da Romanya, Bulgaristan krizi, doğrudan Türkiye'nin etkilenmesi durumunu ortadan kaldıracaktı. Dolayısıyla proje stratejik bir önem arz etmektedir. Ukrayna ve Rusya arasında, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinden bu yana gerginlik söz konusudur, bu açıdan bakıldığında da projenin Rusya için siyasi bir önem taşıdığı da dile getirilmektedir (Sabah Gazetesi, 2017). Uzmanlar, Türkiye ve Rusya'nın Türk Akımı projesiyle kaynak değil ama güzergâh çeşitlendirmiş olacağını dile getiriyorlar. Özellikle Türkiye'nin realist davranması ve bu noktada gerekli önlemleri alması gereken taraf olduğunu vurguluyorlar. Eğer Mavi Akım projesi olmasaydı Türkiye bugün çok ciddi sıkıntılar yaşayabilirdi. Bundan sonrası içinde gerekli adımları atmazsa 2019'dan sonra enerji krizi yaşanabileceği noktasında endişeler vardır.

SONUÇ

16. yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkan ve toplumsal yapıyı birçok bakımdan etkileyen, Fransız Devrimi’yle devlet yapısının büründüğü yeni bir form olan ulus devlet, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak kabul edilen ve sayısı giderek artan modern bir olgudur. Ulus devletin profili ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Tarihsel sürece bakıldığında bazı ülkelerde uluslaşma ulus devletten önce bazılarında ise ulus devletten sonra ortaya çıkmıştır. Uluslaşma ile ulus devletin birbirine paralel olarak geliştiği durumlar da söz konusu olmuştur.

Ulusal kimlikler oluşumunu öncelikle öteki olan bir başka varlığa borçludur. Yani kimliğin tanımlanabilmesi için diğerlerinden farklılıkların ortaya konulması gerekmektedir. Bu olgudan hareketle Türk ve Avrupa kimliklerinin birbirlerini oluşturan ötekiler olduğu söylenebilir. Özellikle Türk ve Müslüman kimliği Avrupalı kimliğinin oluşumunda önemli bir öteki olmuştur. Türk düşmanlığı ortak bilinci, 15. yüzyıldan 18. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa kimliğinin en önemli bileşenlerinden biri olmuştur. Avrupalı kimliği olumlu unsurlardan ziyade ötekiye göre oluşturulmuş bir kimliktir. Hristiyanlık dininin de Avrupa kimliğinin oluşumunda etkisi vardır fakat bu unsur bütünleşmeyi kolaylaştırıcı ihtiyari bir unsurdur. Oysa Türk kimliği ötekilik oluşturarak Avrupa’yı bütünleşmeye zorlayıcı bir unsur olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya İmparatorluğu’nun modernleşme sürecinde, farklılıklar olduğu kadar benzerlikler de söz konusu olmuştur. Her iki imparatorluk da kendisine rol model olarak Batıyı örnek almış ve uzun yıllar iç dinamikleri ile hareket ederek şekillenmiş, dışa kapalı bir toplumsal hayatı tercih etmişlerdir. Rusya Ortodoksluk, Osmanlı da İslamiyet nedeniyle Batı tarafından öteki olarak nitelendirilen iki devlet olmuştur. Avrupa ise her iki devleti de gerek dini gerekçelerle gerekse zihniyet farklılığından dolayı dışarıda tutmaya çalışmıştır.

Türkiye ve Rusya ilişkileri tarih boyunca kimi dönem iş birliği içerisinde kimi dönem de rekabetçi bir zeminde gelişme göstermiştir. Rusya’nın güç kazandığı dönemlerde saldırgan bir tutum sergilerken daha zayıf olduğu dönemlerde iş birliği politikaları izlediği söylenebilir. Türkiye Milli Mücadele yıllarında işgalci Batılı devletlere karşı aradığı desteği Rusya’da bulmuş ve iki devlet arasındaki ilişkilerin temeli bu dönemde atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulması ile Ekim

devrimi sonrası kurulan SSCB ile ilişkiler aynı doğrultuda devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ilişkiler kötüye gitmiş ve yapılan dostluk anlaşmaları feshedilmiştir. İlerleyen yıllarda Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı korunmak amacıyla NATO'ya üye olması ve Batı bloğunun içinde yer alması ilişkileri sekteye uğratan diğer faktörler olmuştur. Fakat özellikle 1960'tan sonra Türkiye'nin yapmış olduğu bir dış politika değerlendirmesi neticesinde SSCB ile olan ilişkiler düzeltilmeye çalışılmıştır. Ve bu tarihten sonra 1980 yılına kadar iki ülke arasında ekonomik ve ticari anlamda ilişkilerde gelişme görülmüştür.

Türk - Rus ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve ortaya konan sonuçlar açısından bakıldığında şüphesiz en önemli ve dikkate değer dönem Soğuk Savaş sonrası dönemdir. Soğuk Savaş'ın bitimine kadar ki dönemde ilişkiler önce askeri daha sonra ticari ve ekonomik ağırlıklı olarak devam etmiştir. Fakat Soğuk Savaş sonrası ilişkiler her alanda gelişme göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası Türk - Rus ilişkilerini diğer dönemlerden ayıran en önemli şey ise insan faktörünün ön plana çıkması ve ilişkilere halkların müdahil olmasıdır. Daha önceki dönemlerde ilişkiler üst seviyede, kurumlar, politikacılar, diplomatlar seviyesinde yürütülmüş, iki ülke halkı ilişkilerin seyrinde etkili olamamıştır. SSCB döneminde kültürel ilişkiler artmış olsa da ideolojik kaygılardan dolayı devlet kontrollü gerçekleşen ilişkilerde sınırlı bir etki söz konusu olmuştur. 1991 sonrası ilişkilerde ise insan faktörü çok etkilidir ve bu durumda Türk - Rus ilişkilerini farklı değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Türkiye ve Rusya birbirleri için çok büyük öneme sahip iki ülke konumundadır. Çalışma da en başından itibaren değinilen Rusya Türkiye ilişkileri özellikle 2000'li yıllarda, izlenen stratejik dış politikayla birlikte zirve yapmıştır. İki ülkenin de stratejik yakınlıkları, ülkesel çıkarları, iktisadi ve ticari ilişkileriyle sahip oldukları coğrafya ve bulundukları bölge itibarıyla Dünya için önemlerinden ziyade birbirleri için ne anlam ifade ettikleri önem kazanmaktadır. Rusya'da Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte ikili ilişkilerde büyük bir dönüşüm süreci başlamıştır.

Her iki ülke de uzun süreli ekonomik işbirliği sürecinden geçerek çok önemli tecrübe ve kazanımlarla 21. yüzyıla girmişlerdir. Aralarındaki bazı görüş ayrılıklarına rağmen, karşılıklı çıkar ve iyi komşuluk gibi faktörler ekonomik ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesine katkı sağlayabilir. İki ülke arasındaki ilişkilerde daha alınacak çok yol vardır ve sürecin kolay olması beklenmemelidir. İki ülke arasındaki çerçeve ya da

sınır oldukça hassastır fakat bu çerçeve ya da sınırı genişletmek yahut daraltmak her iki ülkenin de inisiyatifinde olan bir konudur. Kaldı ki ekonomik ilişkilerin ulaştığı seviye politik ilişkilerin garantisi değildir. İlişkilerin salt ekonomi boyutuna dayalı zorlama ilişkiler olmaktan çıkarılıp, bölgesel ve küresel çıkarlar çerçevesinde karşılıklı saygı ve güvene dayalı ilişkiler bütünü haline getirilmesi gerekmektedir. Çünkü unutulmamalıdır ki, ortaya çıkacak sorunlar ya da karışıklıklar her iki ülkenin tarihsel ve kültürel bağları sebebiyle, ilişkileri hızlı bir şekilde geriye götürme potansiyeline sahiptir. Böyle bir durumun da ihtimal dâhilinde olduğunu her daim göz önünde bulundurarak önceden hazırlıklı ve temkinli olunması gerekmektedir. Temkinli olmak, bu çok yönlü ilişki ağını her zaman dikkatli bir şekilde koruma ve geliştirmeyi, sorun çıkması durumunda da akılcı ve pragmatist çözümler ortaya koymayı gerektirmektedir. İki tarafı da memnun eden ilişkiler söz konusu olduğu sürece hem Türkiye hem de Rusya bu durumdan kârlı çıkan taraf olabilir. Türkiye Rusya'nın düşmanı olan bir ülke değildir. İki devlet de aynı coğrafyada gelecekte de yaşayacağı gerçeğini unutmadan ve iki ülke arasındaki kadim dostluk köprülerini yıkmadan kriz yönetmek zorunda olduklarının en sağlam çıkış yolu olduğunu unutmamalıdır.

24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden Rus uçağının Türk jetleri tarafından düşürülmesi ilişkilerde yeni bir kırılma noktası oluşturmuştur. Rusya Türkiye'yi zor duruma sokmayı düşünerek çeşitli ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Ekonomik yaptırımların yanı sıra Rusya, Suriye'de Türkiye aleyhine politikalar izlemeye başlamıştır. Yaklaşık olarak 7 ay süren bu kriz sadece Türkiye'yi değil Rusya'yı da ekonomik olarak yıpratmıştır. Normalleşme süreci Kazakistan lideri Nazarbayev'in arabuluculuk etmesiyle başlamış ve kaleme alınan bir mektupla sonuçlanmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de yaşanan darbe girişiminde batılı ülkelerin aksine Rusya Türkiye'nin yanında yer alarak ilişkilerin eski seviyesine ulaşması açısından önemli bir adım atmıştır. 15 Temmuz sonrası ilişkiler derinleşerek stratejik iş birliği noktasına doğru ilerlemiştir. 10 Ekim 2016 tarihinde imzalanan Türk akımı projesi bunun en önemli göstergelerinden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Mehmet Ali (2014), “Türk Dış Politikasında Soğuk Savaş Sonrası Statüko Algısı”, *Akademik Perspektif*, ss. 1-2.

Adanalı, Neslihan (2007), *Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye Rusya Dış Ticareti*, İzmir Ticaret Odası.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (2006), *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Yayınları: Ankara.

Akçam, Taner (2002), *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu: İttihat ve Terakki'den Kurtuluş Savaşına*, İmge Yayınevi: İstanbul.

Akgün, Mensur (1998), “Türkiye ve Rusya: Hem Ortak, Hem Komşu”, *Perspektif*, No: 9, Yıl:2.

Akgün, Mensur ve Aydın, Turan, (1999) *Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, TÜSİAD Yayınları, DEİK / Türk-Rus İş Konseyi.

Akşin, Sina (1993), *Siyasal Tarih 1789-1908, Türkiye Tarihi – 3, Osmanlı Devleti: 1600-1908*, Cem Yayınevi: İstanbul.

Akolobov, Oleg ve Özbay, Fatih (2006), *Çağdaş Türk Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları*, TASAM Yayınları: İstanbul.

Aktürk, Şener (2006), “Turkish-Russian Relations After the Cold War (1992-2002)”, *Turkish Studies*, Cilt: 7, Sayı: 3, ss. 340.

Alakel, Murat (2011), “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 5, Sayı: 9, ss. 1-30.

Alimov, Gayaz (1999), “Bulent Ecevit: Chechnya – Vnutrennoe Delo Rossii”, *İzvestia*, November 4.

Anadolu Ajansı, “Davutoğlu: Türkiye'nin Hava Sahasına Sahip Çıkması En Tabi Hakkıdır”, 25.11.2015.

Anderson, Benedict (2001), *“Milliyetçiliği Anlamaya Giriş”*, (Der. Mustafa Armağan), *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Şehir Yayınları: İstanbul.

Aras, Bülent (2009), “Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık”, *SETA Analiz*, Ağustos 2009, Sayı: 10, ss. 4.

Arı, Tayyar (2006), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları: İstanbul.

Arıdemir, Hakan (2013), “Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yaşanan Sürekliliğin Değerlendirilmesi”, *11. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, ss. 2-3.

Aslan, Cemile (2009), *Avrupa Kimliğinin Oluşumuna Türk Kimliğinin Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aslanova, Sevilya (2008), *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ayata, Ali ve Yücel, Gökberk (2015), *Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı*, Nobel Yayınları: Ankara.

Aydın, Nehir (1999), *Orta Asya Hazar Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri*, HAK Basımevi: Ankara.

Aydın, Turan ve Bekar, Olgan (1997), *Türk Rus İlişkileri*, TESEV: İstanbul.

Ayhan, Halis (2008), “Kosova'nın Bağımsızlığının Doğallığı”, *2023 Bağımsız Kosova Dergisi*, Sayı: 83, Ankara, ss. 36.

Ayhan, Veysel (2012), *Arap Baharı, İsyanlar, Devrimler ve Değişim*, Marmara Kitap Merkezi Yayınları: İstanbul.

Bacık, Gökhan ve Canbaş, Fahrettin (1999), “Kimlik, Din, Tarih ve Dış Politika Tartışmaları Işığında Rusya”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 315.

Bal, İdris (2013), *Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Tartışmaları*, 01.12.2016, <http://analitikbakis.com/NewsDetail.aspx?id=14763>.

BBC, “Rusya Suriye’de İlk Kez Hava Saldırısı Gerçekleştirdi”, 30.09.2015. (www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150930).

Bajanov, Yevgeni (2000), “Rusya'nın Değişen Dış Politikası”, (Çev. A. Altay Ünaltay), *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye*, Ülke Kitapları: İstanbul.

Başlamış, Cenk (2015), *Rusya-Türkiye İlişkileri: Nereden Nereye?*, BBC, 2015.

Beat, M. (2001), “Türk Rus İlişkileri – 1991-2001”, *Stratejik Analiz*, Sayı: 19.

Belek, Kaan (2006), *Modernleşme Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Belge, Murat (2007), “*Batılılaşma: Türkiye ve Rusya*”, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt-3 Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Berkes, Niyazi (1965), *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayınları: İstanbul.

Berkes, Niyazi (1973), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi: Ankara.

Berman, Marshall (2004), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Ümit Altuğ-Bülent Peker), İletişim Yayınları: İstanbul.

Bila, Fikret (2008), “*Erdoğan: Rusya’yı Göz ardı Edemeyiz*”, Milliyet, 02.09.2008.

Bila, Fikret (2000), “*Kasyanov’un Ziyareti*”, Milliyet, 26.10.2000.

Bilgi Yolu Eğitim Kültür ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, *Türkiye’de Dış Politikadaki Değişmeler*, (24.10.2013).

Bilgin, Nuri (1999), *Kolektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık: İstanbul.

Bodger, Alan (1999), “*Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu*”, (Der. Marien Kent), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

Büyükakıncı, Erhan (2002), *Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya*, (Der. Faruk Sönmezoğlu), Türk Dış Politikası Analizi, 3. Baskı, Der Yayınları: İstanbul.

Büyükakıncı, Erhan (2012), “*Türk Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş*”, (Der. E. Büyükakıncı, E. Bacanlı), *Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Yirmi Yıl sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: Ankara.

Canbolat, İbrahim (1999), *Alman Dış Politikası*, Alfa Yayınları: İstanbul.

Carr, Edward Hallet (2007), *1917 Öncesi ve Sonrası*, Birikim Yayınları: İstanbul.

Caşın, Mesut Hakkı ve Derman, Giray Saynur (2016), *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, SRT Yayınları: Ankara.

Cevizci, Ahmet (1999), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları: İstanbul.

Civelekoğlu, İbrahim (2008), *Rusya’nın Enerji Politikaları ve Türkiye’ye Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Cleveland, William (2008), *Modern Orta Doğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Coşgun, Melih (2012), *Osmanlı ve Rus Modernleşmesinin Siyasi Alanda Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Csepeli, György ve Örkeny, Antal (2002), “Avrupa’daki Milli Marşların Bir Tasviri”, *Türkiye ve Siyaset*, Ocak-Şubat, ss. 83.

Çağlar, Nedret (2008), “Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 13, ss. 382-383.

Çalen, Mehmet Kaan (2011), "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in Üçlü Tasnifleri: Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak", *Türk Yurdu Dergisi*, Eylül, Cilt: 31, ss. 289-294.

Çalış, Şaban (2001), “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”, Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen (Ed.), *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi, Kimlik, Demokrasi, Güvenlik, Liberte* Yayınları: Ankara, ss.31.

Çeçen, Anıl (2009), *Ulus Devlet: Türkiye Cumhuriyeti*, Kilit Yayınları, İstanbul.

Çeçen, Baran (2013), *Ulus Devletin Geleceği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çelikkpala, Mitat (2007) “1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 210, 278-283.

Çemrek, Murat (2010), “Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*, SDE Yayınları: Ankara.

Çoşkun, İsmail (1997), *Modern Devletin Doğuşu*, Der Yayınları: İstanbul.

Dağı, Zeynep (2002), *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya’nın Dönüşümü*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

Dağı, Zeynep (2006), “Ulusal Kimliğin İnşası ve Dış Politika”, *Demokrasi Platformu*, Yıl:2, Sayı:5, ss. 58-65.

Davutoğlu, Ahmet (2008), “Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”, ss.1-13, (www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/davutoglu.pdf).

Davutoğlu, Ahmet (2011), *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları: İstanbul.

DEİK, (2016), *Avrasya İş Konseyleri, Türkiye – Rusya İş Konseyi Verileri*.

Delanty, Gerard (2005), *Avrupa’nın İcadı*, (Çev. Hüsamettin İnanç), Adres Yayınları: Ankara.

Delanty, Gerard (2014), “Avrupa Algısı”, *Akademik Perspektif* (31.07.2014).

Demirağ, Yelda ve Çelebi, Özlen (2011), *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, Palme Yayınları: Ankara.

Derman, Giray Saynur (2016), “Türkiye Rusya Federasyonu İlişkilerinin Avrupa Birliği Politikalarına Etkisi”, Murat Ercan, Ali Ayata (Ed.); *21. Yüzyılda Türkiye-AB ilişkileri Algılar, Sorunlar ve Politik Yaklaşımlar*, 1.Basım Nobel Yayınları: Ankara, ss. 238-241.

Doğan, İlyas (2008), *Devletler Hukuku*, Seçkin Yayınları: Ankara.

Doster, Barış (2014), “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)*, ss. 606.

Dugin, Aleksandr (2005), *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul.

Dugin, Aleksandr (2010), *Rus Jeopolitiği*, (Çev. Vügar İmanov), Küre Yayınları: İstanbul.

Dzavadova, Nadejda (2003), *Batı ve Türk Kaynaklarına Göre 1990’lı yıllarda Türk Rus Siyasi ve Ekonomik İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Elekdağ, Şükrü (1994), “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”, (Der. S. Şen), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayınları: İstanbul.

Eraydın, Özlem (1998), “Dilin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü: Quebec Milliyetçilik Hareketi”, (Der. Faruk Sönmezoğlu), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Der Yayınları: İstanbul.

Ereker, Fulya (2010), *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdenir, Burak (2005), *Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe*, Ümit Yayıncılık: Ankara.

Ersanlı, Büşra (2006), *İktidar ve Tarih, Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Erözden, Ozan (1996), *Nasyonalizm*, BDS Yayınları: İstanbul.

Erözden, Ozan (1997), *Ulus Devlet*, Dost Kitabevi Ankara.

Falk, Richard (2001), *Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri*, (Çev. Ali Çaksu), Küre Yayınları: İstanbul.

Fukuyama, Francis (2005), *Devlet İnşası*, (Çev. Devrim Çetinkasap) Remzi Kitabevi: İstanbul.

Gazel, Fırat (2003), *Mavi Akım: Avrasya'da Çözumsuzluğun Öyküsü*, Metis Yayınları: İstanbul.

Genç, Derviş (2012), “Rusya ile Türkiye, İhtilafa Rağmen İlişkileri Geliştirmekte Kararlı”, (4 Aralık 2012).

Gretsky, Sergei (1997), “Russia’s Policy Toward Central Asia, Central Asia and the Caucasus”, *Diplomatic BlueBook*, No: 3.

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (2014), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Alkım Kitabevi: İstanbul.

Guibernau, Montserrat (1997), *20. Yüzyılda Ulus Devlet ve Milliyetçilikler*, (Çev. Neşe Nur Domaniç), Sarmal Yayınevi: İstanbul.

Güleç, Cengiz (1992), *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*, V Yayınları: Ankara.

Güney, Beyza Gülin (2015), *Rus Modernleşmesi ve 1917 Ekim Devrimi Öncesi Çarlık Rusyası’nın Toplumsal, Siyasal ve Demografik Görüntüsü*, İstanbul.

Gürpınar, Doğan (2011), *Ulusalçılık*, Kitap Yayınevi: İstanbul.

Güven, Mustafa (2013), “Turgut Özal ve Dış Politikası”, *Akademik Perspektif*, Nisan, ss. 1-2.

Güvenç, Bozkurt (1994), *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2. Baskı: Ankara.

Güvenç, Bozkurt (1997), *Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Habermas, Jürgen (2001), “Avrupalı Ulus Devlet”, (Çev. İsmail Türkmen), (Der. Mustafa Armağan), *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Şehir Yayınları: İstanbul.

Habermas, Jürgen (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, (Çev. Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları: İstanbul.

Habermas, Jürgen (2002), *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*, (Çev. İlknur Aka), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Hale, William (2003), *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev. Petek Demir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

Hasanoğlu, Enver (2005), “Yeniden Biçimlenen Dünya’da Türkiye Rusya İlişkileri”, *Büyüteç*, Aso Medya, Şubat 2015, ss. 1-3.

Hazır, Ümit Nazmi (2014), Rus Siyasal Hayatında “Neo-Avrasyacılık”, *Akademik Perspektif*, Nisan, ss. 1-2.

Heywood, Andrew (2015), *Siyaset*, Adres Yayınları, Ankara.

Hill, Fiona ve Taşpınar, Ömer (2011) “Rassiya i Turtsiya na Kavkaze”, *Politika*, (<http://www.politika-magazine.ru/78/245-rossiya-i-turtsiya-na-kavkaze.html>).

Hürriyet Gazetesi, “Rusya-Türkiye 17 Anlaşmaya İmza Attı”, 13.05.2010.

Hürriyet Gazetesi, 7.02.2011. (<http://www.hurriyet.com.tr/45-milyon-liralik-temel-atildi-asi-baraji-dostluk-la-dolacak-16953457>).

Hürriyet Gazetesi, “Suriye’den Türkiye’ye Yanıt”, 22.05.2011. (www.hurriyet.com.tr/suriyeden-turkiye-yanit-18086049).

İnaç, Hüsamettin (2006), *AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri*, Ekin Kitabevi: Bursa.

İnalçık, Halil (2000), “Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün”, *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı: 2, ss. 10-15.

İşyar, Ömer Göksel (2011), ABD Avrasya’da Rus Çarı I. Petro’nun Güneye Yayılma Stratejilerinden mi Esinleniyor?, OAKA Tartışma Platformu, ss. 163-166, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/IhMTp6sAiXMoQvEjL5hxXcdhjrDOGI.pdf>.

Kafesoğlu, İbrahim (1985), *Türk İslam Sentezi*, Aydınlar Ocağı, İstanbul.

Kamalov, İlyas (2007), “Rusya’nın Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ Zirvesi”, <http://www.asam.org.tr/tr>.

Kamalov, İlyas (2010), “Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk Rus İlişkileri”, *ORSAM*, Rapor No: 18, Mayıs, ss. 7.

Karabulut, Ferhat (2009), “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Ortağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları”, *Bilig*, Sayı: 50, Yaz, ss. 66-69.

Karlı, Ercan (2003), *Kısa Osmanlı Tarihi*, Geçit Kitapevi: İstanbul.

Karpat, Kemal (1995), *Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi, Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, (Der. Sabahattin Şen), Bağlam Yayıncılık: Ankara.

Karpat, Kemal (2009), *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları: İstanbul.

Kaya, Sezgin (2013), “Rusya’nın Doğu Politikası”, (Ömer Göksel İşyar, “Türkiye-Rusya İlişkileri: Günümüzde ‘Doğu-Batı Rekabetinin’ Yeni Kırılma Noktası 2009-2013”) Ekin Yayınları: Bursa.

Keleş, Erdoğan (2009), “Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel’e Göre İstanbul’a En Kısa Yol)” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 46, ss: 89-102.

Kılıçbay, Mehmet Ali (1985), *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Teori Yayınları: İstanbul.

Kınıklıoğlu, Suat (2006) “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi”, *Avrasya Dosyası*, Türk Dünyası- Çin, Sayı 1, ss. 101.

Koç, Yıldırım (2001), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Türk-İş Eğitim Yayınları: Ankara.

Kohen, Sami (2000), “Rusya ile Ortaklık”, *Milliyet*, 26.10.2000.

Kolobov, Oleg., Kornilov, Aleksandr ve Özbay, Fatih (2005), *Çağdaş Türk Rus İlişkileri/Sorunlar ve İşbirliği Alanları*, Tasam Yayınları: İstanbul.

Koptevskiy, V. N. (2003), *Rossiya – Turtisya: Etapy Torgovo – Ekonomiçeskovo Sotrudniçestva*, Moskova.

Köker, Levent (1993), *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Kramer, Heinz (2001), *Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye*, (Çev. Ali Çimen), Timaş Yayınları: İstanbul.

Kula, Onur Bilge (2006), *Avrupa Kimliği ve Türkiye*, Buke Kitapları: İstanbul.

Kurat, Akdes Nimet (2014), *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Kürkçüoğlu, Ömer (2010), *Türkiye’nin Arap Orta Doğu’suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Barış Platin Yayınları: Ankara.

Lewis, Bernard (1970), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayını: Ankara.

Mardin, Şerif (1995), *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Mehtiyev, Aydın (1999), “*Vstrecha Putina i Ecevit s Tselom Proshla Uspeshno*”, Nezavisimaya Gazeta, November 6.

Mungan, Belgin (1998), *Avrupa'nın Etnik Parselasyonu*, YGS Yayınları: İstanbul.

Mustafa, Latif (2013), *Medeniyetleşmenin Kesişme Noktasında Balkanlar: Destekçiler ve Muhalifler Arasında Balkanlarda Yeni Osmanlıcılık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Oğan, Sinan ve Aytekin, İlke (2002), “Mavi Akım: Türk Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık”, *Stratejik Analiz*, Aralık, ss. 66-71.

Oğan, Sinan (2005), “Gül’ün Rusya Ziyareti ve Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Dönem”, *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*, TÜRKSAM, ss. 1-4.

Onay, Yaşar (2002), *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayınları: Ankara.

Oran, Baskın (1996) “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, ss. 355-359.

Oran, Baskın (2003), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I 1919-1980)*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Ortaylı, İlber (2009), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları: İstanbul.

Örmeci, Ozan (2013), “Avrasyacılık”, *Uluslararası Politika Akademisi*, Mart, ss. 1-2.

Övet, Talha (2009), “Avrupa Ötekisi”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi* (30.06.2009).

Özbay, Fatih (2005), *Askeri Amaçlı Helikopter Alımı İhalesi ve Türkiye-Rusya*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Özbay, Fatih (2011). “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Rusya ilişkileri: 1992 – 2010”, *Bilge Strateji*, Cilt: 2, Sayı: 4, ss. 1-3.

Özdağ, Ümit (1996), “SSCB’den Rusya Federasyonu’na (1985-1993)”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 3, Sayı: 4, Kış, ss. 171.

Özdal, Habibe., Özertem, Hasan Selim ve Demirtepe, M. Turgut (2013), “*Türkiye – Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*”, 1. Baskı, USAK Yayınları: Ankara.

Özev, Muharrem Hilmi (2009), *Dünden Bugüne Türk Dış Politikası*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Öztürk, Mustafa (2013), “SSCB’den Rusya Federasyonu’na Moskova’nın Şam Politikası”, ss. 614-630,
(www.academia.edu/24878019/SSCBden_RFye_Moskovanın_Sam_Politikasi).

Polama, Margaret (1993), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Hayriye Erbaş), Gündoğan Yayınları: Ankara.

Sabah Gazetesi, “100 Milyar Dolarlık Ticaret Mümkün”, 13.05.2010.

Sharma, Ashok (2007), “India and Energy Security”, *Assian Affairs*, vol. XXXVIII, No:II.

Somer, Kenan (1970), *100 Soruda Ekim İhtilali*, Gerçek Yayınevi: İstanbul.

Somuncuoğlu, Anar (2004), “Ortodoks Kilisesi’nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 2, Yaz, ss. 93-107.

Sönmezoğlu, Faruk (2010), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları: İstanbul.

Sönmez, Sait (2010), “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetiminin Doğu-Batı Politikalarının Analizi”, *Akademik Bakış*, Cilt:3, Sayı:6, Yaz, ss. 73-96.

Subaşı, Cuma Sertan (2007), *Dünden Bugüne Panislavizm*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şahin, Köksal (2009), *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, YeniYüzyıl Yayınları: İstanbul.

Şahin, Köksal (2012), “Çok Kültürlülük ve Kolektif Biz Duygusu”, *Düşünce Dünyasında Türkiiz*, Cilt:313, Ocak-Şubat, ss. 27-43.

Şen, Furkan (2004), *Globalleşme, Milliyetçilik ve Ulus Devlet*, Yargı Yayınevi: Ankara.

Taştan, Yahya Kemal (2012), “Ulusal Ülküden Emperyal Vizyona: Rusya’da Kimlik Arayışları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1, Yaz, ss. 69-134.

Tekinalp, Şermin (2005), *Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük*, Journal of İstanbul Kültür University, ss. 75-87.

Temur, Ferit (2010), “Rusya ve Türkiye Ekonomik İlişkileri ve Yatırım Olanakları” *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*, SDE Yayınları: Ankara.

Tetzlaff, Rainer (2007), *Küresellesme ve Ulus İnsası: Çelismeyen Terimler*, (Çev: Algan Sezgintüredi, Burhan Sayli), Versus Kitap Yayınevi: İstanbul.

- Timur, Taner (2000), *Osmanlı Kimliği*, İmge Kitapevi: Ankara.
- Tok, Nafiz (2003), *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Tolz, Vera (2001), *Russia: Inventing The Nation*, Arnold, London.
- Toprak, Zafer (1993), *İktisat Tarihi, Türkiye Tarihi-3 Osmanlı Devleti: 1600-1908*, Cem Yayınevi: İstanbul.
- Torun, Yıldırım (2011), *Siyaset Felsefesinde Devlet*, Orion Yayınları: Ankara.
- Toynbee, Arnol (1978), *Tarih Bilinci*, Bateş Yayınları: İstanbul.
- Toynbee, Arnol (1999), *Türkiye: Yeni Bir Devletin Doğuşu*, (Çev. Kasım Yargıcı), Yeni Gün Yayınları: İstanbul.
- Tuncer, İdil (2000), “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Büke Yayınları: İstanbul.
- Tunçay, Mete (2005), *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- TÜİK, (2016), “Türkiye İstatistik Kurumu Verileri”.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı, *Basın Açıklaması: Hava Sahası İhlali*, (24 Kasım 2015).
- Türkbağ, A. Ulvi (2003), “Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu”, *Doğu Batı*, Yıl: 6, Sayı: 23, ss. 209-210.
- Türkgil, Mustafa Kemal (2005), *Avrupa Güç Dengesi Bağlamında Rus Modernleşmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye-Rusya Arasındaki Yüksek Düzeyli Resmi Ziyaretler (2000-2012), Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği.
- TÜRSAB, (2016), “Türkiye Seyahat Acentaları Birliği Verileri”.
- Uçarol, Rıfat (2008), *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları: İstanbul.
- Uluslararası Mütteahhitler Birliği Raporu, (1995), Ankara.
- Vatan Gazetesi, “Suriye’de İç Savaş Nasıl Başladı”, 15.05.2013. (www.gazetevatan.com/suriyede-ic-savas-nasil-basladi-538013).

Waltz, Kenneth (2013), “Yeni Gerçekcilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni”, (Çev. Ezgi Yağ), Esra Diri (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, ss. 450.

Yeremeyev, D. Y. (2007), “20. ve 21. Yüzyılların Eşiğinde Türkiye (1991-2007)”, Moskova, *Gumanitariy*, ss. 152-156.

Yıldız, Ahmet (2001), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliği'nin Etno Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Yıldız, Süleyman (2007), “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, *Milli Folklor*, Yıl: 19, Sayı: 74, ss. 9-12.

Yüce, Çağrı Kürşat (2006), *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, Ötüken Yayınları: İstanbul.

Yücel, Harika (2009), “Psikanalitik Bir Perspektifin Milliyetçiliği Anlamaya Yönelik İmkânları”, *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, Sayı: 2, ss. 32-39.

Yüce, Samet (2016), “Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak 2016, Sayı:11, ss. 270-273.

Zaman, Fuat (2006), *Kosova'nın Türkiye Açısından Stratejik Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Zhussipbek, Galym (2011), “Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu Arasındaki Stratejik Ortaklığın Analizi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Sayı:25, ss. 47-85.

1. Adı Soyadı : Büşra ÇELİKÖZ

İletişim Bilgileri

**Adres : Beşiktaş Mah. Şehit Mesut Bilir Cad. Nilüfer Evleri No:86/N D:27
Merkez/BİLECİK**

Mail : busra-celikoz@hotmail.com

2. Doğum Tarihi : 07/12/1987

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Kocaeli Üniversitesi	2009
Lisans	Hukuk	Ankara Üniversitesi	2016
Yüksek Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	2017

3. Yüksek Lisans Tezi

“Avrupa’nın İki Ötekisi Olarak Türkiye ve Rusya’nın İttifak Arayışı”

4. Yayınlar

4.1. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceeding) basılan bildiriler

Ayata, A. ve Çeliköz, B., “Ekonomik Partnerlikten Stratejik Ayrışmaya Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Rusya İlişkileri”, 2016.

4.2. Yazılan ulusal kitaplar veya kitaplarda bölümler

“Küreselleşme Sürecinin Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri”, 21. Yüzyılda Türkiye – AB İlişkileri - Algılar, Sorunlar ve Politik Yaklaşımlar (Ed. Murat Ercan – Ali Ayata), Ali Ayata ile birlikte, ss. 79-92, 2016.